

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**DOĞAL AFETLERDE DİNİ YÜKLEME VE DİNİ BAŞA ÇIKMA ÜZERİNE NİTEL
BİR ARAŞTIRMA
(2021 MANAVGAT YANGINI ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYDA NESLİHAN AVCI

İSTANBUL, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**DOĞAL AFETLERDE DİNİ YÜKLEME VE DİNİ BAŞA ÇIKMA ÜZERİNE NİTEL
BİR ARAŞTIRMA
(2021 MANAVGAT YANGINI ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYDA NESLİHAN AVCI

Danışman: DOÇ. DR. SEVDE DÜZGÜNER

İSTANBUL, 2023

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Şeyda Neslihan Avcı
Üniversite	: Marmara Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	: Din Psikolojisi
Tez Danışmanı	: Doç.Dr. Sevde Düzgüner
Tez Türü ve Tarih	: Yüksek Lisans - Eylül 2023

ÖZET

DOĞAL AFETLERDE DİNİ YÜKLEME VE DİNİ BAŞA ÇIKMA ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA (2021 MANAVGAT YANGINI ÖRNEĞİ)

Bu tez, 28 Temmuz 2021 ve 8 Ağustos 2021 tarihleri arasında meydana gelen orman yangınlarının en yıkıcı olduğu bölgelerden biri olan Antalya'nın Manavgat ilçesinde ikamet eden köylülerin deneyimleri örneği üzerinden doğal afetlerin ortaya çıkardığı zorlukları ve bu süreçte etkili olan dini yükleme ve dini başa çıkma stratejilerini anlamayı ve analiz etmeyi amaçlamıştır. Nitel bir araştırma olan bu tezin veri toplama sürecinde 20 afetzede ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş ve buradan elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. Afetzedelerin yangın ile karşılaşma anında şok, inkar, panik, korku ve endişe tepkilerinin yanında Allah'a yönelme, dua etme, kelime-i şهادet getirme, aile fertleriyle helalleşme gibi dini başa çıkma metotlarına başvurdıkları tespit edilmiştir. Yangın sonrasında afetzedeler; can kayıpları, yaralanmalar, sağlık sorunları, evsizlik, maddi kayıplar, geçim sıkıntısı, hayvanların ve tarlaların yanması gibi fiziksel ve ekonomik sıkıntılar yaşamışlardır. Buna ek olarak afetzedelerin TSSB gibi psikolojik semptomların yanı sıra yangına müdahalenin yetersizliği, yardımların paylaşılmasındaki adaletsizlik, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması gibi birtakım sosyal sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Katılımcılar yangın anını tasvir ederken cehennem ve kıyamet gibi dini içerikli benzetmelerin ön planda olduğu dikkat çekmiştir. Ayrıca yangının bilimsel açıklaması olan ve Allah'tan gelen bir doğa olayı veya kader, imtihan, Allah'ın uyarısı ve uğursuzluk biçiminde algılanması ve anlamlandırılmasının yanı

sıra kasıtlı yakılmanın söz konusu olduğunu ifade eden katılımcılar olmuştur. Katılımcıların Allah’a isyan etme ve ibadetlerin boşa gittiği düşüncesine kapılma gibi olumsuz dini başa çıkma tutumları bulunmuş olsa da dua ve ibadete yönelme, şükür, sabır, teslimiyet ve Allah’ın yardımını hissetme gibi olumlu dini başa çıkma mekanizmalarına daha sık başvurdukları görülmüştür. Afet sonrası yardımlaşma ve toplumsal dayanışmanın fevkalade bir örneğini sunan Manavgat yangınında manevi ve psikolojik destek almanın önemi ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afet, Orman Yangını, Yükleme, Dini Yükleme, Travma, Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Şeyda Neslihan Avcı
University : Marmara University
Institution : Social Sciences Institution
Field : Philosophy and Religious Sciences
Programme : Psychology of Religion
Supervisor : Doç.Dr. Sevde Düzgüner
Degree Awarded and Date : Master of Arts - September 2023

ABSTRACT

A QUALITATIVE RESEARCH ON RELIGIOUS ATTRIBUTION AND RELIGIOUS COPING WITH NATURAL DISASTERS (THE CASE OF 2021 MANAVGAT FIRE)

This thesis aims to understand and analyze the difficulties caused by natural disasters, religious attributions and religious coping strategies that are effective in this process through the experiences of villagers residing in Manavgat district of Antalya, one of the most devastating regions of the forest fires that occurred between July 28, 2021 and August 8, 2021. In the data collection process of this thesis, semi-structured in-depth interviews were conducted with 20 disaster survivors. Content analysis was applied to the data obtained from these interviews. It was determined that the disaster survivors resorted to religious coping methods such as turning and praying to God, reciting the Shahada, and making peace with family members, as well as shock, denial, panic, fear and anxiety reactions at the time of the fire. In the aftermath of the fire, disaster victims experienced physical and economic hardships such as loss of life, injuries, health problems, homelessness, financial losses, livelihood difficulties, burning of livestock and fields. In addition to psychological symptoms such as PTSD, the disaster survivors also faced a number of social problems such as inadequate response to the fire, injustice in the distribution of aid, and weakening of kinship and neighborly relations. While the participants described the moment of fire, it was noteworthy that religious analogies such as hell and apocalypse were at the forefront. In addition to perceiving and interpreting the fire as a natural event with a scientific explanation and coming from God or as fate, test, God's warning and jinx, there were participants who stated that there was a deliberate burning. Although the participants had negative religious coping attitudes such as rebelling

against God and thinking that their worships were in vain, it was observed that they more frequently resorted to positive religious coping mechanisms such as turning to prayer and worship, gratitude, patience, surrender, relying on God and feeling his help. The importance of receiving spiritual and psychological support has emerged in the Manavgat fire, which provides an extraordinary example of post-disaster cooperation and social solidarity.

Keywords: Natural Disaster, Forest Fire, Attribution, Religious Attribution, Trauma, Coping, Religious Coping

ÖNSÖZ

Yaşadığımız bu dönemde felaketlerin sıkça yaşanan vakıalardır. Bunlara örnek olarak son zamanlarda yaşadığımız doğal afetler, salgın hastalıklar, Covid-19 pandemisi, göç ve nüfus artışından doğan krizler, küresel ısınma gösterilebilir. Afetler insan hayatını alt üst eden, toplum ve dünya tarihini derinden etkileyen olumsuz şartların ortaya çıkmasına yol açan ve geçmişten günümüze kadar din, dil, coğrafya ve kültür fark etmeksizin tüm insanların ortak travmatik tecrübelerindendir. İnsanların kontrolü dışında beklenmedik bir anda gerçekleşen ve yine meydana geldiği gibi birden ortadan kaybolan doğal afetler insan hayatını ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak her açıdan etkilemektedir. Çok büyük oranda can ve mal kayıplarını beraberinde getiren afetler uzun vadede insanın hayat düzenini altüst edebilmekte ve afetten sağ kurtulanların psikolojik sağlığı üzerinde uzun süreli olumsuz etkilere sebep olabilmektedir.

Yakın zamanda ülkemizde yaşadığımız yangın, sel ve deprem gibi doğa olayları şüphesiz büyük bireysel ve toplumsal zorluklara neden olmuştur. Felaket sonrasında afetzedeler yaşadıkları travma sonrası zorluklarla baş etmek, kayıplarını kabullenmek ve hayatlarındaki değişikliklere uyum sağlamak durumundadır.

28 Temmuz 2021 ve 8 Ağustos 2021 tarihleri arasında yaşanan Büyük Antalya Manavgat orman yangını altı kişinin ve ormanda yaşayan çok sayıda hayvan ve bitkinin ölümüne neden olmuştur. Yaklaşık olarak 60 bin hektarlık bir alanın yanmasına neden olan 2021 Manavgat yangını Türkiye tarihinde yaşanmış en büyük yangın felaketi olarak kayıtlara geçmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile TOKİ ve AFAD koordinasyonunda tamamlanan 427 konut ve 108 ahır yangından yaklaşık bir yıl sonra yangından etkilenenlere teslim edilmiştir.

Bu tezin amacı, 2021’de yaşanan bu büyük yangın felaketinin psikolojik ve manevi açıdan değerlendirilmesidir. Bunun için yangınzedelerin felakete yükledikleri anlam ve açıklamaların yanında tecrübe ettikleri bu travmatik deneyim ile başa çıkma süreçleri araştırılmıştır.

Giriş kısmında araştırmamızın konusu, amacı, sınırlılıkları ve konunun neden seçildiği gibi temel bilgilere yer verilmiştir. Ulusal ve uluslararası literatürün taranmasının ardından bu tezde faydalanan temel kaynaklar ele alınmıştır. Son olarak uygulanan çalışma süreci, saha araştırması için örneklemin oluşturulması, veri toplama şekli ve verilerin analizi gibi hangi yöntemlerin izlendiği açıklanmıştır.

Kavramsal bir çerçeve sunan bölümde ise sosyal bilimlerde doğal afet konusunun nasıl araştırıldığı incelenmiştir. Afet sonrasında gelişen psikolojik rahatsızlıklar evreleriyle ele alınmıştır.

Ayrıca attribution theory olarak bilinen atıf/yükleme teorisine değinilmiş ve doğal afetlerle ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte başa çıkma ve özelde dini başa çıkma konuları genişçe işlenmiştir.

Bir sonraki bölüm, Manavgat köylerinde yangınzedelerle yapılan görüşme ve gözlemlerden elde edilen verilerin analizleri ve bulgulardan elde edilen sonuçların değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Burada ilk olarak katılımcıların demografik özelliklerine yönelik bulgu ve yorumlara yer verilmiştir. Ardından afetzedelerin yaşadıkları yangına hangi yüklemeleri yaptıkları, bunların içerisinde dini olan atıfların niteliği ve karşılaştıkları zorluklarla nasıl başa çıktıkları, bu hususta varsa, hangi dini kaynaklara başvurdukları gibi hissiyatlarına ve tecrübelerine yönelik bulgu ve yorumlara temas edilmiştir.

Bu araştırmada, 2021 Manavgat yangını örneği üzerinden doğal afetlerde dini yükleme ve dini başa çıkmaya yönelik elde ettiğimiz bulguları aktarmayı amaçladık. Tezimizdeki bulguların, konuya dair teorik yaklaşımlara ve literatüre yeni veriler sunması bakımından Din Psikolojisi alanına katkı sağlayacağını ve Psikoloji, Sosyoloji, İlahiyat, Sosyal Hizmet alanlarında interdisipliner çalışmalar yürütecek olan kişiler için ufuk açıcı olmasını ümit ediyoruz.

Tezin her aşamasında beni motive eden, fikirleriyle yoluma ışık tutan ve yardımını eksik etmeyen kıymetli danışmanım Sayın Doç. Dr. Sevede Düzgüner'e şükranlarımı sunarım. Tez savunmamda jüri üyeliğini kabul etme nezaketi gösteren hocalarım Sayın Doç. Dr. Ümit Horozcu ve Dr. Öğt. Üy. Zehra Işık'a teşekkürlerimi iletiyorum. Uluslararası İlahiyat Lisansüstü Burs Programı ile araştırma sürecime destek sağladığından dolayı Türkiye Diyanet Vakfına teşekkür ederim. Değerli görüşleriyle çalışmamda katkıda bulunan Prof. Dr. Ali Ayten'e ve Prof. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu'na, verimli ve konforlu bir çalışma alanı sunan İSAM Kütüphanesine, yüksek lisans serüveninde beraber yol aldığımız Nesrin Acar, Kübra Sejdini ve Songül Rongo'ya, araştırmama katılan ve katkı sağlayan bütün yangınzedelere gönülden teşekkür ederim. Hayatım boyunca beni maddi ve manevi anlamda destekleyen ve saha çalışması için köylere kolayca ulaşmamı ve böylece mülakatların rahatça uygulanmasını sağlayan annem ve babam, Hatice ve İdris Avcı ve kardeşim Fatih Avcı'ya da en içten dileklerle minnettarlığımı sunarım.

Şeyda Neslihan AVCI

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ	xi
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Sınırları	1
1.2. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi	15
1.3.1. Araştırma Modeli	16
1.3.2. Katılımcılar	17
1.3.3. Verilerin Toplanması	18
1.3.4. Verilerin Analizi	19
İKİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	21
2.1. Doğal Afetler.....	21
2.1.1. Doğal Afetlerin Psikolojik Etkileri.....	24
2.1.2. Afetzedelerin Geçirdiği Psikolojik Evreler	26
2.1.2.1. Şok Evresi.....	26
2.1.2.2. Tepki/Reaksiyon Evresi.....	27
2.1.2.3. İşleme Evresi	27
2.1.2.4. Uyum Evresi.....	27
2.2. Atıf/Yüklem Teorisi	28
2.2.1. Yükleme Teorisinin Temelleri	28
2.2.2. Atfetme Sürecini Başlatan Durumlar ve Onu Etkileyen Faktörler	32
2.2.3. Yükleme Teorisinin Tarihsel Gelişimi ve Kuramları	33
2.2.3.1. Heider'in Naif veya Sağduyu Psikolojisi (Common Sense Psychology)	33
2.2.3.2. Jones ve Davis'in Karşılıklı Çıkarımlar Kuramı (Correspondent Inferences)	34
2.2.3.3. Kelley'in Birlikte Değişme Teorisi (Covariation Theory)	35
2.2.3.4. Schachter ve Singer'in Duygusal Kararsızlık Kuramı (Emotional Lability).....	35
2.2.3.5. Bem'in Benlik İdraki Kuramı (Self-Perception Theory).....	36
2.2.3.6. Weiner'in Başarma GÜdülenmesi Teorisi (Achievement Motivation Theory)	36
2.2.4. Anlam Arayışının Atfetme Sürecine Etkisi	37
2.2.5. Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi/Dini Yükleme.....	39

2.3. Başa Çıkma	42
2.3.1. Başa Çıkma Tanımları.....	42
2.3.2. Başa Çıkma Süreci	43
2.3.3. Başa Çıkma Türleri	46
2.3.4. Dini Başa Çıkma	48
2.3.6. Dini Başa Çıkmanın Hedefleri ve Bu Yönde Başvurulan Etkinlikler	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGU VE YORUMLAR.....	60
3.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgu ve Yorumlar.....	61
3.2. Manavgat Yangınının Etkilerine Dair Bulgu ve Yorumlar	63
3.2.1. Katılımcıların Yangın ile Karşılaşma Anına Dair Bulgu ve Yorumlar	63
3.2.1.1. Şok ve İnkâr Tepkisine Dair Bulgular.....	63
3.2.1.2. Korku ve Panik Tepkisine Dair Bulgular	65
3.2.1.3. Endişe ve Kaygı Tepkisine Dair Bulgular.....	67
3.2.1.4. Allah’a Yönelme ve Dua Etmeye Dair Bulgular	68
3.2.2. Afetzedelerin Yangın Sonrasında Yaşadıkları Tecrübelerine Dair Bulgu ve Yorumlar	71
3.2.2.1. Fiziksel Sorunlara Dair Bulgular.....	72
3.2.2.2. Ekonomik Sıkıntılara Dair Bulgular.....	74
3.2.2.3. Psikososyal Değişimlere Dair Bulgular.....	78
3.2.2.3.1. Afet Sonrasında Katılımcılarda Ortaya Çıkan Psikolojik Belirtiler	78
3.2.2.3.2. Hayvanların ve Bitkilerin Kaybına Duyulan Üzüntüye Dair Bulgular	84
3.2.2.3.3. Yangına Müdahalenin Yetersizliğine Duyulan Kızgınlığa Dair Bulgular	88
3.2.2.3.4. Gelen Yardımlar ve Sosyal Birliğe Duyulan Memnuniyete Dair Bulgular.....	91
3.2.2.3.5. Yardımların Paylaşılmasındaki Adaletsizliğe Duyulan Öfkeye Dair Bulgular	94
3.2.2.3.6. Akrabalık ve Komşuluk İlişkilerinin Zayıflamasına Dair Bulgular	96
3.2.2.4. Katılımcıların Hayata Bakış Açılarının Dönüşmesine Dair Bulgular	98
3.3. Katılımcıların Yangına Dair Dini Yüklemeleri/Atıfları	101
3.3.1. Katılımcıların Yangın Benzetmelerine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	101
3.3.1.1. Cehennem Benzetmesi	102
3.3.1.2. Kıyamet/Mahşer Günü Benzetmesi.....	103
3.3.1.3. Deniz Dalgası, Film Sahneleri ve Savaş Alanı Benzetmeleri	104
3.3.2. Katılımcıların Yangını Algılama ve Açıklama Biçimlerine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	105
3.3.2.1. Allah’tan Gelen Bir Doğa Olayı Olarak Yangın	107
3.3.2.2. Kasıtlı Yakılma Sonucu Ortaya Çıkan Yangın.....	108
3.3.2.3. Kader Olarak Yangın.....	109
3.3.2.4. Allah’ın İnsanları İmtihanı Olarak Yangın.....	109
3.3.2.5. Allah’ın İkazı/Uyarısı Olarak Yangın	110
3.3.2.6. Uğursuzluk Olarak Yangın.....	112

3.4. Afetzedelerin Dini Başa Çıkma Tutumlarına Dair Bulgu ve Yorumlar	112
3.4.1. Olumsuz Dini Başa Çıkmaya Dair Bulgular	113
3.4.1.1. Allah’a Kızgınlık	113
3.4.1.2. Dua ve İbadetlerin Boşa Gittiği Düşüncesi	115
3.4.2. Olumlu Dini Başa Çıkmaya Dair Bulgular	115
3.4.2.1. Dua ve İbadete Yönelme	116
3.4.2.2. Şükür ve Sabır	118
3.4.2.3. Allah’a Teslimiyet ve Yardımını Hissetme	120
3.4.2.4. Her Olayda Hayrın Olduğu İnancı	122
3.4.2.5. Tövbe Etme	124
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	129
EKLER	136

KISALTMALAR

AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
K	Katılımcı
N	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TOKİ	Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı
TSSB	Travma Sonrası Stres Bozukluğu
ULAKBİM	Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	vesaire
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	61
Tablo 2. Katılımcıların Yangın Benzetmeleri.....	102
Tablo 3. Katılımcıların Yangını Açıklama Biçimleri.....	106
Tablo 4. Katılımcıların Olumsuz Dini Başa Çıkma Tutumları.....	113
Tablo 5. Katılımcıların Olumlu Dini Başa Çıkma Tutumları.....	116

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

28 Temmuz 2021 ve 8 Ağustos 2021 tarihleri arasında yaşanan Büyük Antalya Manavgat orman yangını altı kişinin ve ormanda yaşayan çok sayıda hayvan ve bitkinin ölümüne neden olmuştur. Gebze Teknik Üniveritesi Harita Mühendisliği Bölümü, İleri Uzaktan Algılama Teknoloji Laboratuvarı'nda optik ve termal uydu görüntüleri kullanmak suretiyle 2021 yılında Akdeniz bölgesinde meydana gelen orman yangınlarının etkilediği alanları tespit etmiştir. Yapılan analizler neticesinde Manavgat, Marmaris, Bodrum, Köyceğiz ve Gündoğmuş ilçelerinin yangından en çok etkilenen bölgeler olduğu ortaya çıkmıştır. Arşivlerin incelenmesi sonucunda daha önce Türkiye'de tecrübe edilen en büyük yangının yine Antalya'nın Manavgat ilçesinde Taşağıl bölgesinde çıktığı ve yaklaşık 16 bin hektarlık alan zarar gördüğü anlaşılmıştır. Bu veri dikkate alındığında, yaklaşık olarak 60 bin hektarlık bir alanın yanmasına neden olan 2021 Manavgat yangını Türkiye tarihinde yaşanmış en büyük yangın felaketi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu tezin amacı 2021'de yaşanan bu büyük yangın felaketinin psikolojik ve manevi açıdan değerlendirilmesidir.

Bu bölümde “Doğal Afetlerde Dini Yükleme ve Dini Başa Çıkma Üzerine Nitel Bir Araştırma (2021 Manavgat Yangını örneği)” başlıklı tezimiz ile ilgili temel bilgiler yer almaktadır. Öncelikle araştırmanın konusu, amacı ve sınırlılıkları hakkında bilgiler verilmiş ve konunun neden seçildiği açıklanmıştır. Ardından literatürde mevcut durumu ortaya koymak adına ana kaynaklar değerlendirilmiştir. Yurt içinde ve yurt dışında hangi kaynaklardan ve veri tabanlarından faydalandığı anlatılmıştır. Tezler, makaleler ve kitaplar olmak üzere her bir kaynağın tez konusuna yaptığı katkı, mevcut çalışmaların hangi noktaları açık bıraktığı ve tez için seçtiğimiz konunun kaynaklarda ne kadar yer aldığı, ayrıntılı ele alınıp alınmadığı veya değerlendirme yönteminin farklılığı açıklanmıştır. En son olarak bu tez için hangi yöntemin hangi gerekçeyle tercih edildiğine yer vermeye çalışılmıştır. Bu kısımda araştırma konusunun belirlenmesinin ardından uygulanan çalışma süreci, benzer konulara yaklaşım modellerinden hangisinin benimsendiği, alan çalışması için örneklemin oluşturulması, veri toplama şekli ve veri toplama aracının oluşturulması, veri toplama aracının güvenilirlik ve geçerliliğinin test edilmesi gibi süreçlere yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Sınırları

Bu tezin konusu, 28 Temmuz 2021 ve 8 Ağustos 2021 tarihleri arasında Antalya'da meydana gelen orman yangınlarının en yıkıcı olduğu bölgelerden biri olan Manavgat ilçesinde ikamet eden, maddi ve manevi zarara uğramış ve yangına bizzat şahit olmuş insanların deneyimledikleri bu doğal

afeti anlamlandırmaya ilişkin hangi yüklemelerde bulundukları, yangını nasıl algıladıkları ve felaketin beraberinde getirdiği zorluklarla başa çıkma süreçlerini anlamaktır. Dolayısıyla tezin temel problemi, afetzedelerin bireysel tecrübeleri üzerinden yangına dair kullandıkları dini atıflar, afet sonrasında karşılaştıkları zorluklar ve bu süreçte başa çıkma tutumlarının incelenmesidir. Din, insan yaşamının önemli bir parçasını oluşturmaktadır ve belirli olaylara dair açıklamalarda bulunan ve dolayısıyla bireyin dünya görüşünü şekillendirebilen bir sistemdir. Bununla birlikte dinin ve manevi inançların travmayla başa çıkmada olumlu bir etkisi olabileceği çeşitli araştırmalarda gösterilmiştir, ancak bunun tam olarak nasıl gerçekleştiği ve dini kaynakların neler olduğu konusu bu araştırmada, mevcut literatür gözden geçirilerek ve bir saha çalışmasıyla ortaya konacaktır.

Bu çalışma, Türkiye'nin pek çok bölgesinde meydana gelen ve özellikle Manavgat ilçesini yoğun olarak etkileyen yangın felaketini yaşayan köylülerin deneyimlerini, felaket ile ilgili hangi atıflarda bulundukları ve bu afetin sebep olduğu zorluklarla ve kayıplarla başa çıkma stratejilerini keşfederek literatürdeki bu boşlukları ele almayı amaçlamaktadır. Bu temel amacın yanı sıra, tez ile ilgili belirtilen birtakım soruların tartışılması ve bu sorulara verilen yanıtların analiz edilmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın temel amaçları şu şekildedir:

1. Afetzedelerin yangın anında ve hemen sonrasında hangi tepki ve davranışları sergilediklerini irdelemek
2. Felaket anında yaşadıkları travmayla baş etmek için dini inancı bir metot olarak kullanma eğiliminde olup olmadıklarını araştırmak
3. Afetzedelerin yangın sonrasında yaşadıkları sorunların neler olduğunu analiz etmek
4. Yangın anını neye benzettiklerini tespit etmek
5. Katılımcıların yangını nasıl algılayıp anlamlandırdıklarını ve bu yönde hangi dini atıflarda bulunduklarını ele almak
6. Afetzedelerin yangına yönelik başa çıkma ve özellikle dini başa çıkma tutumlarını incelemek ve bu bağlamda hangi olumlu ve olumsuz başa çıkma etkinlikleri sergilediklerini ortaya koymak

Bu tez, doğal afetlerde dini yükleme ve dini başa çıkma konularıyla sınırlıdır ve yukarıda sıralanan araştırmanın temel sorularından oluşmaktadır. Bu soruların dışında kalan hususlar tezin konusunu, amacını ve içeriğini ilgilendirmedikleri için araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Bunun yanı sıra, alan araştırmasından elde edilen verilere dayanarak yapılan bulgular ve yorumlar yalnızca bu tezin çalışma grubu ile sınırlıdır. 2021'de meydana gelen orman yangınları Türkiye'nin birçok ilinde hissedilmiştir. Çalışma evreni olarak Manavgat ilçesi belirlenmiştir. Bu bölümde bulunan yöntem

başlığı altında, araştırmanın katılımcıları ile ilgili sınırlılıklara dair daha detaylı açıklamalara yer verilmiştir.

Doğal afetler, en temelde fiziki coğrafyanın araştırma konusu sayılsa da, bu tür doğa olayları sebep oldukları ağır hasarlar ve yıkımlar sonucunda bireyi ve toplumu çok derinden etkilemektedir. Öyle ki, insanların hayat düzenlerinin bozulması, tekrardan düzenin kurulması, toplumsal dayanışmalar, afetzedelerin maddi ve manevi kayıplarıyla baş etme ve yas süreçleri, afet sosyolojisinin ve afet psikolojisinin meselesidir. Sosyal Bilimler literatürü tarandığında, yangın ve ona atfedilen dini yüklemeler ve dini başa çıkma konusunu doğrudan ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu konunun yalnızca depremler üzerinden incelendiği tespit edilmiştir. Doğal afetlerde dini yükleme ve dini başa çıkmayı psikolojik açıdan anlamlandırmayı ve açıklamayı hedefleyen bu tez, ilk defa yangın örneğinde ele alınması nedeniyle önem taşımaktadır. Konuyu seçmemizdeki en büyük etken ise 2021’de Türkiye’nin pek çok bölgesine yayılan orman yangınlarının meydana geldiğinde bu afete bizzat yerinde şahit oluşumuz ve bireylerin bu travmatik olay ile mücadele süreçlerine tanık oluşumuzdur. Yangın felaketinin etkilerinin devam ettiği ve yenilenme olasılığının bilimsel bir gerçek olduğu bir toplumda, bu alanda çalışacak bireyler, toplumu ve bireyleri daha iyi anlayabilecek ve çözüm üretebilecektir. Doğal afetlerin tarihin her döneminde yaşanması mümkündür. Nitekim ülkemizde çok yakın bir zaman önce meydana gelen depremde bu gerçeğe bir daha yüzleşmiş bulunmaktayız. Doğal afetler sonucunda Türkiye’de zaman zaman dini tartışmaların da gündeme gelmesi, özellikle din psikolojisi alanında yapılacak araştırmaların önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Bu tezde elde edilen bulguların, bu konudaki teorik yaklaşımlara yeni bir veri sunacağı gibi Psikoloji, Sosyoloji, İlahiyat, Sosyal Hizmet alanlarında interdisipliner bir biçimde çalışacak olan kişilere de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2. Kaynakların Değerlendirilmesi

Doğal Afetler konusuyla ilgili YÖK Ulusal Tez Merkezi’nin kataloğu üzerinden “doğal afet”, “orman yangını”, “travma”, “başa çıkma”, “dini başa çıkma” ve “atıf/yükleme teorisi” olmak üzere bu tezin ana unsurlarını oluşturan anahtar kelimeler kullanılarak yapılan literatür taraması sonucunda; Coğrafya, Yer Bilimi, Fizik, Kimya, Psikoloji, Psikiyatri, Sosyoloji, Siyasal Bilimler, Tarih, Halkla İlişkiler, Ekonomi, Şehircilik ve Bölge Planlaması ve çeşitli Mühendislik dallarında en az 279 lisansüstü tezin yapıldığı kaydedilmiştir.¹ Tüm bu araştırmaların alanları değerlendirildiğinde, afetlere ilişkin çalışmalarda yer bilimi, coğrafya, fizik, kimya ve mühendislik gibi pozitif bilimlerin baskın olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal bilimlerin bir konusu olarak doğal afetler ise bireysel ve toplumsal

¹ Bu teze ait literatür taraması, Nisan 2023 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Bu tarihten sonra literatüre eklenen yayınlar, değerlendirme kapsamı dışında tutulmuştur.

etkileri bakımından ele alınmaktadır ve oldukça sınırlıdır. Fakat özellikle din psikolojisi alanında doğal afetlerin psikolojik ve sosyolojik boyutunu ortaya koyan çalışmaların daha az sayıda mevcut olduğu söylenebilir. Bu tezde doğal afetler psikososyal bir bakış açısından incelenecektir.

Konu ve içerik itibarıyla çalışmamız ile uyumlu olan tezler gözden geçirildiğinde, doğal afetlere maruz kalan bireylerin yaşadıkları problemler ve başa çıkma süreçlerini inceleyen çalışmalar² söz konusu olduğu gibi doğal afetlerin nedensel açıklamaları hususunda din ve kader ilişkilerini ele alan araştırmalar³ ve bununla birlikte doğal afetlerin dini davranış ve tutumlara olan etkileri gibi farklı konular üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin⁴ bulunduğu tespit edilmiştir. Değerlendirmeye tabi tutulan tezler içerisinde doğal afetlerin yangın felaketini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamasına karşın, coğrafi konumu nedeniyle ülkemizde çokça meydana gelen depremlerin, tüm doğal afetlerin meydana getirdiği ortak sonuçlar bakımından benzerlik gösterdikleri belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırmamız ile ilgili yapılan literatür taramasında deprem örneği üzerinden konumuza katkı sağlayan tüm kaynaklardan faydalanılmıştır.

Doğal afet sonrası oluşan psikolojik sıkıntılar ve bunlarla başa çıkabilmek için kullanılan yöntemlerin araştırıldığı ilk çalışma, Neşe Üner Alkan'ın Orta Doğu Teknik Üniversitesi Klinik Psikoloji alanında 1998 yılında tamamladığı “The Distress Reactions Of Victims Of 1 October 1995 Dinar Earthquake: An Analysis Within The Cognitive Theory Of Stres And Coping/1 Ekim 1995 Dinar Depremini Yaşayanların Stres Reaksiyonları: Stres ve Başa çıkmanın Bilişsel Teori Çerçevesinde İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur. Bu araştırmanın amacı, 1995'te meydana gelen Dinar depremini yaşayan kişilerin karşılaştıkları psikolojik stresi ve kullandıkları başa çıkma stratejilerini araştırmaktır. Araştırma depremden 16 ay sonra gerçekleştirilmiş ve 315 katılımcıya anket yöntemi uygulanmıştır. Alkan'ın tez sonuçlarına binaen, kadınların toplam stres seviyesi erkeklerinkinden anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Sinirlilik/gerginlik semptomu, hem erkekler hem de kadınlar için en çok rapor edilen semptom olarak bulunmuştur. Katılımcıların maruz kaldıkları travmatik olaya farklı yaklaşımlar sergiledikleri tespit edilmiştir. Bu yaklaşımlar; problem odaklı/iyimser yaklaşım, kaderci yaklaşım, çaresiz yaklaşım, sosyal desteğe başvurma ve kaçınma şeklinde ifade edilmiştir. Alkan'ın yüksek lisans tezi ile bu tez arasında amaç, örneklem, yöntem ve araştırdığı konular açısından belirgin farklılıklar söz konusudur. Ancak tezimizin ana konularından olan

² Örneğin bkz. Ümmüşerif Gülmez, “Deprem Felaketi Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumları” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008); Merve Beyza Bala, “Deprem Yaşayan Bireylerde Dini Başa Çıkma (2011 Van Depremi Örneği)” (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2021).

³ Örneğin bkz. Sevim Cesur, Depremin Nedensel Açıklamaları (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002); Mazhar Oyanık, “Afet Bilinci ve Kader İlişkisi: Gümüşhane Örneği” (Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, 2015); Rukiye Bulak, Doğal Afetler ve Trafik Kazaları Bağlamında Kader ve Tevekkül (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2022).

⁴ Örneğin bkz. Havva Makaroğlu (2005). “Depremin Dini Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi (Düzce İl Merkezi Örneği)”. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE.

başa çıkma ve özelde dini dini başa çıkma konularına; dini inanışların afetlerle başa çıkma tarzını belirleyen öğelerden biri olduğunu ortaya koyması bakımından bu teze oldukça önemli bir katkı sunmuştur.

2002 senesinde İstanbul Üniversitesi Psikoloji ana bilim dalında Sevim Cesur tarafından tamamlanan “Depremi Nedensel Açıklamaları” adlı doktora tezinde 17 Ağustos depremi sonrasında deprem bölgesinde ve depremi yaşamamış bir bölgede yürütülen bu çalışma, Sosyal Temsiller Teorisi'nde yenice keşfedilen "dini ve bilimsel bilgilerin birlikteliği" konusunu incelemiştir. Çalışmada farklı anketler kullanılmıştır. Bunlar; Demografik Bilgi ve Deprem Yaşantısı Anketi, Depremi Nedenleri ile İlgili Anket, Tutum Anketi ve Değişen Tutumlar Anketidir. Sevim Cesur'un tezinde depremin nedeni ve nasıl gerçekleştiği sorularının yanıtlarında ağırlıklı olarak doğal nedenler ileri sürülse de, doğal nedenlerin ilahi nedenlerle çatışma olmaksızın bir arada bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte neden ve nasıl sorularının cevapları birbirinden ayrılmaktadır; neden sorusuna hem ilahi hem de bilim evrenlerinden cevap gelirken, nasıl sorusuna yalnızca bilim evreninden cevap gelmiştir. Cesur'un doktora tezi ile bu tez arasında doğrudan bir benzerlik bulunmamaktadır. Zira amaç, örneklem ve yöntem açısından açık farklılıklar söz konusudur. Diğer taraftan bu tezin temalarından birisi olan afetzedelerin yangını nasıl açıkladıkları meselesi Cesur'un çalışmasıyla bir takım paralellikler arz ettiğinden dolayı önemlidir. Ayrıca bu tezin yardımlaşma ve dayanışma temasıyla gösterdiği benzerliğinden dolayı burada bahsedilmeye değerdir.

Aynı yıl içerisinde Pakize Asena Yurtsever'in yine İstanbul Üniversitesi'nde Psikoloji ana bilim dalında “Deprem Travması Yaşamış Yetişkinlerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile Savunma Mekanizmalarının İlişkisi” başlıklı yüksek lisans tezinde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ile savunma mekanizmaları arasında bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu araştırma 19-62 yaş arasında olan 63 kadın 27 erkek, bunların 60'ında TSSB olan ve 30 TSSB olmayan toplam 90 katılımcıyla İzmit'te Derince 1. bölge prefabriklerinde gerçekleştirilmiştir. Bu nicel araştırma için bilgi formu, TSSB semptom ölçeği ve Savunma Biçimleri Testi (SBT) kullanılmıştır. Pakize Asena Yurtsever'in yüksek lisans tezi, bu tezin içeriğiyle doğrudan bir benzerlik göstermemektedir. Yurtsever'in araştırması ile bu tez arasında amaç, yöntem, örneklem ve ele aldığı konular açısından bariz farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmayı burada zikretmemizin nedeni, bu tezde doğal afetlere maruz kalan bireylerin sıkça karşılaştıkları bir fenomen olan TSSB arasında bir ilişkinin kurulmuş ve bununla ilgili analizlere yer verilmiş olmasıdır. Buna örnek olarak bahsi geçen tezden elde ettiğimiz aşağıdaki veriler gösterilebilir: TSSB olanların geçmişlerinde ölüm, hastalık ve birden fazla travmatik deneyim yaşamış oldukları görülmüştür. Deprem sırasında yaralanmış bireylerde çok daha yüksek oranda TSSB ile karşılaşmıştır. Yine can kaybı yaşayan bireylerde bu oran da yüksek iken, mal kaybı yaşayanlar ve yaşamayanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

2005 yılında Havva Makaroğlu tarafından Cumhuriyet Üniversitesi'nde Din Psikolojisi bilim dalında “Depremin Dini Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi (Düzce İl Merkezi Örneği)” başlığındaki Yüksek Lisans tezi 17 Ağustos 1999 ve özellikle 12 Kasım 1999 depremlerinin ardından yaşanan tüm olumsuzluklarla başa çıkmada, bireylerin dini tutum ve davranışlarındaki değişikliği ve depremin algılanış biçimini saptamayı amaçlamıştır. Araştırmada, 167 kişiye uygulanan anket sonucunda katılımcıların büyük çoğunluğunun depremi, Allah'ın bir fiili ve Allah'ın insanlara bir uyarısı olarak algıladıkları, deprem esnasında bireylerin büyük bir korku yaşadıkları ve depremin bazı kişilerde kıyameti çağrıştırdığı gibi bazılarında ölümü hatırlattığından dolayı kelime-i şهادet getirdikleri ve dua ettikleri tespit edilmiştir. Makaroğlu'nun, yaşanan afetin nasıl algılanıp açıklandığı konusuna ışık tutan yüksek lisans tezinde elde edilen bulgular bu tez için önemli veriler sunmuştur. Havva Makaroğlu'nun yapmış olduğu araştırma, afetzedelerin deneyimledikleri felaketi nasıl algılayıp açıkladıkları ve bu anlamlandırma çabalarında hangi dini referanslara yer verdikleri hususunu da barındırması bakımından bu tezin içeriğine benzer nitelik taşımaktadır. Buna karşın araştırmada kullanılan nicel bir yöntem olan anket tekniğinin uygulanması ve dolayısıyla daha geniş bir örneklemin bulunması önemli bir farktır. Bu tezde nitel bir araştırma yöntemlerinden mülakat görüşmeleri tercih edilmiş ve buna binaen çalışma grubumuz daha az kişiden oluşmaktadır.

Ümmüşerif Gülmez tarafından 2008 yılında Marmara Üniversitesi'nde Din Psikolojisi bilim dalında yapılmış olan “Deprem Felaketi Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumları” başlıklı yüksek lisans tezi, bu araştırmanın içeriğiyle örtüşen pek çok tema içerdiği görülen bir diğer çalışmadır. Gülmez, insanların başına gelen felaketi anlamlandırma ve atfetme biçimlerinin neler olduğunu inceleme ve bunların aradan geçen zamanla değişime uğrayıp uğramadıklarını tespit etmek amacıyla 17 Ağustos 1999'da meydana gelen deprem felaketinin üzerinden dokuz yıl sonra bu araştırmayı gerçekleştirmiştir. Nitel bir araştırma yöntemine dayanan bu çalışmada, veri toplama tekniği olarak derinlemesine mülakat kullanılmış ve toplam 30 katılımcıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırması neticesinde Gülmez, afetzedelerin deprem felaketini açıklamada dini, bilimsel, ve hem dini hem de bilimsel olmak üzere karma açıklamalar kullandıklarını tespit etmiştir. Ayrıca depremzedelerin felaketi; kıyamet, mahşer, cehennem gibi dini kavramlarla açıkladıkları da kaydedilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların çoğunluğu, yaşanan felaketin insanların ahlaki davranışları ve doğal dengeyi tahrip etmeleri nedeniyle meydana geldiğini ifade etmişlerdir. Ümmüşerif Gülmez'in araştırması ile bu tez ele aldığı dini yükleme ve atfetme konusu açısından örtüşmektedir. Böylece bu çalışmanın bir sorusunu içeren afetzedelerin doğal afeti neye atfettikleri, dini yükleme yapıp yapmadıkları gibi sorulara cevap aranması iki tezin ortak yönüdür. Ayrıca bu araştırmanın alt sorularından birisi olan, felaket anının neye benzetildiği teması da Gülmez'in teziyle benzerlik göstermektedir. Diğer yandan, bu projede dini başa çıkma konusunun incelenmesi iki tez arasında bir farklılık oluşturmaktadır.

Merve Beyza Bala tarafından Bursa Uludağ Üniversitesi Din Psikolojisi alanında 2021 yılında tamamlanan “Deprem Yaşayan Bireylerde Dini Başa Çıkma (2011 Van Depremi Örneği)” başlıklı yüksek lisans tezi, nitelik açısından bu teze en yakın çalışmadır. Bala, yaşanan zorluklarla mücadele etmede dinin bireye destek olup olmadığını, depremi anlamlandırma ve yükleme faaliyetindeki olumlu ve olumsuz dini açıklamaların başa çıkma sürecini nasıl etkilediğini, depremde sonra bilişsel ya da davranışsal dini bir değişimin yaşanıp yaşanmadığını, dua ve ibadetlerin başa çıkma sürecine nasıl etki ettiğini anlamak amacıyla Van depremini yaşayan bireylerle derinlemesine görüşmeler ve anket uygulaması yapmıştır. Topladığı verilere dayanarak analizlerini gerçekleştiren Bala, zorluklarla mücadele etme konusunda dinin bireye destek olduğu, depremi anlamlandırma ve yükleme faaliyetindeki olumlu dini başa çıkma etkinliklerine daha sık rastlandığı, depremde bireylerde olumlu bilişsel değişimin gözlemlendiği ve dua ve ibadetlerin depremedelere zorluklarla mücadele etmede yardımcı olduğu sonuçlarına varmıştır. Merve Beyza Bala’nın yapmış olduğu araştırma, bu tezin içeriğine benzer nitelik taşımasına karşın yöntem bakımından önemli bir farklılığı barındırmaktadır. Bala araştırmasında depremde sekiz yıl sonra anket ve mülakat uygulamışken, bu çalışmada yangından yalnızca 17 ay sonra 20 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylece afetten kısa bir süre geçtikten sonra uygulanan mülakatlar, konunun hala afetzedelerin gündemlerinde olduğu bir zamanda gerçekleştirilmiştir.

Bununla birlikte, zorlu yaşam olaylarıyla başa çıkma, travma sonrası stres bozukluğu ve dini başa çıkma stratejileri konuları üzerine farklı araştırmaların da bulunmasına karşın,⁵ temaların yeterince benzerlik göstermemesi sebebiyle söz konusu çalışmalar burada ele alınmamıştır.⁶ Daha önce de belirtildiği üzere, YÖK Ulusal Tez Merkezi’nin kataloğu üzerinden konuyla ilgili yapılan tarama neticesinde yukarıda sözü edilen altı farklı tez çalışmasının mevcut olduğu görülmüştür. Bununla birlikte yangın afeti örneği üzerinden doğal afetlerde dini yükleme ve dini başa çıkma hakkında herhangi bir çalışmanın yapılmamış olduğu tespit edilmiştir. Konu ile ilgili yapılan lisansüstü tezler dışındaki literatür tarandığında da ortaya farklı bir resmin çıkmadığı görülmüştür. “Doğal afet”, “orman

⁵ Örneğin bkz. Mehmet Şakiroğlu, “Positive outcomes among the 1999 Düzce earthquake survivors: Earthquake preparedness behavior and posttraumatic growth/1999 Düzce Depremini Yaşayanlarda Deprem Muhtemel Olumlu Etkileri: Depreme Önlem Alma Davranışı Ve Travma Sonrası Gelişim” (Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2011); Sema Eryücel, “Yaşam Olayları Ve Dini Başa Çıkma” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013); Ayşe Gökmen, “Yas ve Dini Başa Çıkma: Bir Klinik Örneklem Değerlendirmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2018); Said Sami, “Travmatik Kayıp (Ölümler) Sonrasında Dini İnanç Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Ölümü, Yas Ve Sonrasında Yaşanan Sürece Dair Tutumlarının Karşılaştırılması (Nitel Bir Araştırma)” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019); Hacer Genç, “Zorlu Yaşam Olayları Ve Dini Başa Çıkma: Hz. Eyyüp, Hz. Yusuf ve Hz. Yunus Örneği” (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2020); Esengül Gülmez, “2020 Elazığ Depremi Sonrası, Depremzedelerde Posttravmatik Stres Bozukluğu Ve Eşlik Eden Psikiyatrik Hastalıkların Yaygınlığının Araştırılması” (Tıpta Uzmanlık, Fırat Üniversitesi, 2022)

⁶ Burada değerlendirilen tez, makale, kitap ve benzeri çalışmalar ise hem araştırmanın gerçekleştirilmesinden önce tezin konu ve kapsamını belirlemek, hem de potansiyel olarak bu tezde elde edilen sonuçlara yakın neticelere ulaşmış olabileceği düşüncesiyle incelenmiştir.

yangını”, “travma”, “başa çıkma”, “dini başa çıkma” ve “atıf/yükleme teorisi” gibi anahtar kelimeler ile ULAKBİM, İSAM, Dergipark ve benzeri kataloglardan kaynaklar üzerine yapılan taramada genel olarak doğal afetler sonrası yaşanan psikolojik travmalar, afet sonrası karşılaşılan psikolojik tepkiler ve dini içerikleri, doğal afet algısı ve buna ilişkin değerlendirmeler, doğal afet stresi ile başa çıkma stratejileri, dini başa çıkma ve ruh sağlığı ve benzeri konuların ele alındığı söylenebilir.

M. Naci Kula’nın, ilki 2000 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınlanmış olan “Deprem ve Kıyamet Benzetmesi” adlı makalesi, diğeri 2002 yılında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi dergisinde yayımlanmış olan “Deprem ve Dini Başa Çıkma” başlıklı makalesi olmak üzere bu tezin muhtevasıyla yakından benzerlik gösteren iki çalışma ortaya konmuştur. Kula’nın sözü edilen ilk makalesindeki amacı, 1999 depremini yaşayan vatandaşların depremi nasıl yaşadıklarını, nasıl değerlendirdiklerini, karşılaştıkları sorunların ne olduğu sorularına yanıt aramaktır. Nitel bir araştırma yöntemi olan mülakat görüşmeleri uygulanarak toplamda 100 kişiden 82 kişinin oluş biçimi ve yaşananlar yönüyle depremi kıyamete benzettikleri tespit edilmiştir. Bahsi geçen diğer makalenin konusu ise, afetzedelerin deprem anında ve deprem sonrasındaki sıkıntıyı aşmak için ne tür davranışlar gerçekleştirdiklerine ve özelde hangi dini başa çıkma tarzlarını kullandıklarıdır. Kula, 200 afetzedenin olumlu dini başa çıkma davranışı olarak en çok duaya başvurdıklarını, ardından sırasıyla Kelime-i Şehadet ya da tekbir ve salavat getirme, ölüm ve ahireti düşünme, Kur’an okuma ve namaz kılma davranışlarını sergiledikleri ve buna ek olarak, çok düşük oranda olsa da, olumsuz dini başa çıkma stratejisi olarak felaketin yaşanmasının sorumlusu olarak Allah’ı görme ve O’na kızma davranışının bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Kula’nın her iki çalışması da, belirlediği amaçlar bakımından bu teze oldukça yakındır. Zira bu tez de, afetzedelerin yaşadıkları felaketi nasıl algıdıklarını, neler hissettiklerini, olayı nasıl değerlendirdiklerini, hangi sorunlarla karşılaştıklarını ve bunlarla nasıl baş ettiklerini, dini başa çıkma metotlarının kullanılıp kullanılmadığını anlamayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, bu tez, örnekleme ve kapsamı bakımından, farklı araştırma soruları da içermesi bakımından Kula’nın çalışmasından ayrılmaktadır.

Bu tezin içeriğiyle örtüşen temalar barındıran bir başka makale ise Ejder Okumuş’un 2002 yılında İslami Araştırmalar Dergisinde yayınlanmış olan “Tabii Afetler, Din ve Toplum Marmara Depremi Örneği” isimli araştırmasıdır. Anket ve mülakat teknikleri kullanılan bu çalışmada 1999 Marmara depremi örneği üzerinden tabii afetlerin din ile ilişkisi ele alınmış olup, afetten etkilenen dindar bireylerin bu travmatik olayı yorumlarken dine nasıl başvurdıkları ve ayrıca dini ritüellere ve kader inancına yönelik bakış açıları incelenmiştir. Okumuş, araştırmasında 94 bireye anket tekniği uygulamış ve bu bireylerden 28 kişi ile mülakat çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda, bireylerin doğal afetleri kötülük problemi çerçevesinde değerlendirmekte ve bu olayların mutlaka bir hikmetinin olduğuna inanmaktadırlar. Kendilerini dindar olarak tanımlayan çalışma grubu, Marmara

Depremi'nin Allah'ın bazı insanlara cezası, bir kısmına uyarısı, bir kısmına mükafatı veya bela ve imtihanı olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte örneklemin büyük bir oranda depremin özellikle de sonuçları itibarıyla insan davranışları ve sosyal hayatla bağlantılı olduğunu, doğanın insan ahlaksızlıklarına bir yanıtının olabileceğini düşünmektedirler. Araştırmada can ve mal kaybı durumunun, depreme ilişkin yukarıda ifade edilen sonuçları, inanç ve düşünüş biçimlerini etkilemediği görülmüştür. Ayrıca deprem ve hırsızlık arasında ilişkiler tespit edilmiştir. Tezimizin sorularını hazırlarken Okumuş'un araştırmasında ortaya çıkan sonuçlardan da faydalanılmıştır. Dolayısıyla afetzedelerin felaketi nasıl açıkladıkları ve bu hususta yaptıkları dini yüklemelerin yanında afet sonrasında hayatlarında dini değişikliklerin söz konusu olup olmadığı temaları bu tezin temalarıyla örtüşmektedir. Ancak çalışma grubunun büyüklüğü ve araştırmada tercih edilen yöntemler bakımından Okumuş'un makalesi ile bu tez arasında belirgin farklılıklardan bahsedilebilir.

Sinan Yılmaz ve İbrahim Işıtan'ın "Doğal Afetlerin Psiko-Sosyal Sonuçları: Van Depremi Örneği" makalesi de tezimizle ilgili bir makaledir. Bu araştırmada 2011 Van depremini yaşayan 164 birey ile anket çalışması yapılmıştır. Yılmaz ve Işıtan bu araştırma için nicel bir yöntem olan anket tekniğini toplam 164 kişiye uygulamıştır. Araştırma neticesinde elde edilen verilere dayanarak katılımcıların deprem sonrası inanç ve tevekkül konusundaki tutumlarının nispeten arttığı gibi akrabalık ve komşuluk bağlarının da güçlendiği saptanmıştır. Zikredilen son veri bu tez için önem taşımaktadır, çünkü Manavgat yangınına tecrübe etmiş bireylerle gerçekleştirdiğimiz derinlemesine mülakatlar sonucunda bunun tam tersi bir netice olan akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflamış hatta kopmuş olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca doğal afetlerin, insanlar üzerinde davranışsal ve bilişsel yönde değişimlere sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, depremedelerin aşkın varlıktan yardım istemeye ve dua etmeye yöneldikleri; Allah'a sığınma ve dayanma duygusunun belirginleştiği tespit edilmiştir. Buna ek olarak, depremin yardımlaşma duygusunu da pekiştirdiği doğrulanmıştır. Tezimize benzer biçimde doğal afetleri dini ve psikolojik bir açıdan araştırmaya tabi tutan Yılmaz ve Işıtan'ın makalesi ile bu tez arasında içerik, yöntem ve araştırma sorularında büyük farklılıkların söz konusu olduğu söylenebilir. Ancak bazı temaların ortak olması bakımından sözü edilen makale bu teze katkı sağlamıştır.

İSAM, Millet Kütüphanesi ve Marmara Üniversitesi kataloglarında konuyla ilgili kitaplara yönelik yapılan tarama neticesinde, yazılan eserlerin bir kısmının doğal afetler konusunu fen bilimleri açısından ele aldığı;⁷ bir kısmının tarihte yaşanan deprem ve doğal afetlere sosyoloji, tarih, ekonomi,

⁷ Örneğin bkz. Mustafa Toker ve Berkan Ecevitoglu, Van Gölü Havzasının Tektonik Ve Sismolojik Özellikleri, Eskişehir 2012; The Seismicity Of Turkey; İzzet Öztürk, Bilimsel Veriler Işığında Marmara Denizi Ve Türk Boğazlar Sistemi, Ankara 2021; Jeomorfoloji ve İnsan; Jeomorfoloji'nin Ana Çizgileri; Secrets Of The Earth; Dağlardan Denizlere Temel Jeoloji Bilgileri; Ertuğ Öner, Kaş-Demre Platosu'nda Fiziki Coğrafya Araştırmaları Kyaneai Antik Kenti ve Çevresi Antalya, İzmir 2000.

dönemin siyaseti gibi çeşitli perspektiflerden odaklandığı;⁸ bir kısmının da doğal afetleri önlemeye yönelik politikalar ve afet yönetimi⁹ ve küçük bir kısmının da doğal afetlerin İslam tarihinde nasıl değerlendirildiğini inceleyen¹⁰ çalışmalar olduğu görülmüştür. Yapılan taramalar neticesinde, doğal afetleri ve dini psiko-sosyal açıdan inceleyen ve bu tezin içeriğine oldukça yakınlık gösteren iki eser tespit edilmiştir. Söz konusu kitaplardan ilki; Ali Köse ve Talip Küçükcan tarafından yazılmış ve İSAM Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 2000 yılında yayınlanmış olan “Doğal Afetler ve Din” başlıklı kitaptır. Diğeri ise M. Zeki Duman’ın 2016 yılında kaleme aldığı ve Rağbet Yayınları tarafından yayınlanmış olan “Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din - Depremlerin Dini İnanç ve Davranışlar Üzerine Etkisi” isimli eserdir.

Ali Köse ve Talip Küçükcan’ın “Doğal Afetler ve Din” isimli kitabı beş kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda Köse ve Küçükcan doğal felaketler ve din bağlamını irdeleyen bir girişin yanında araştırmada kullanılan yöntem ve örneklem gibi genel bilgilere yer vermiştir. İkinci bölümde ise Hristiyan ve İslam dünyasında olmak üzere din ve depremin tarihsel arka planı hakkında tahliller bulunmaktadır. Ardından yükleme ve başa çıkmaya ilişkin teorik çalışmalara ve dini boyutu inceleyen bir bölüme yer ayrılmıştır. Dördüncü kısımda, 76 afetzedenin 1999 yılında yaşanan Marmara depremini algılama, açıklama ve anlamlandırma biçimleri ele alınmıştır. Son bölümde ise toplumsal dayanışma, bireyselliği aşma ve dini inanç ve ritüeller gibi stres ve gerilimle başa çıkma sürecine olumlu katkı sağlayan etmenlere yer verilmiştir. Köse ve Küçükcan 17 Ağustos 1999 Marmara depremi örneğini ele almakta ve verileri bu tecrübeyi yaşamış bireylerle gerçekleştirilen görüşmeler ve katılımlı gözlem yoluyla edinmektedir. Köse ve Küçükcan’ın kaleme aldığı kitap ile bu tez çalışması arasında her ne kadar yöntem ve seçilen örneklem genişliği hususunda farklar bulunsa da, büyük benzerlikler mevcuttur. Bu noktada her iki çalışmada da afetzedelerin tecrübe ettikleri felaketi nasıl algıladıkları ve açıkladıkları konusunun işlenmesi, bu zorlu deneyim ile başa çıkmak için geliştirilen baş etme mekanizmaları ve bunlar içerisinde dini içerikli olan stratejiler üzerinde durulması önemli bir

⁸ Örneğin bkz. Aytül Kasapoğlu ve Mehmet Ecevit, Depremin Sosyolojik Araştırması, Ankara 2001; Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler Ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler, İstanbul 2001; Yalçın Kaya, Depremden Kalanlar: 17 Ağustos’un Ardından Deprem, Devlet ve Toplum, İstanbul 2000; Şehrazat Karagöz, Eskiçağ’da Depremler, İstanbul 2003; Rauf Beyru, 19. Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler, İzmir 2011; Hasan Ali Cengiz, 1752 Edirne Depremi (Zelzele-i Azime), İstanbul 2020; Lemi Akın, Osmanlı’da İlk Deprem Kitabı (1720), İstanbul 2020; XIX. Yüzyılda Çukurova’da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar; Türkiye’de Ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800; Osmanlı Tarihi’nde Tabii Afetler; E. Ayhan, E. Aslan, N. Sancaklı, S. B. Üçer, Türkiye ve Dolayları Deprem Kataloğu 1881-1980, İstanbul; Nusret Sancaklı, Marmara Bölgesi Depremleri (M.Ö. 427 – M.S. 1912), İstanbul 2004.

⁹ Örneğin bkz. Taylan Akkayan – Yüksel Kırımlı – Tülin Polat, İstanbul 2001; Beneficiary Assessment Republic Of Turkey Emergency Earthquake Recovery Loan; Mikdat Kadioğlu, Afet Yönetimi: Beklenmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek, İstanbul 2011; Samsun İlinin Deprem Riski ve Alınabilecek Önlemler Sempozyumu; Osmanlı Devleti’nde Afet Yönetimi; Murad Tiryakioğlu, Afetlerle Kalkınma: Tecrübeler, Politikalar ve Beklentiler, Ankara 2016.

¹⁰ Örneğin bkz. Nuh Arslantaş, İslam Dünyasında Depremler Ve Algılanma Biçimleri, İstanbul 2003.

benzerliktir. Köse ve Küçükcan araştırma için etnografik yöntemi tercih etmişken bu tezde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

M. Zeki Duman'ın "Sosyolojik Açından Deprem ve Din - Depremlerin Dini İnanç ve Davranışlar Üzerine Etkisi" adlı kitabı dört bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümü doğal afetlerin neden ve sonuçlarına ayrılmıştır ve dünyada ve Türkiye'de meydana gelen doğal afetleri içermektedir. İkinci kısımda; insan, doğal afet ve din ilişkisine değinilmiştir. Üçüncü bölümde, Van depremi sırasında ve sonrasında yaşananlara yer verilmiştir ve depremin etki alanı ve ortaya çıkardığı sorunlar tartışılmıştır. Son kısım 2011 yılında meydana gelen Van depremi üzerine yapılan araştırmanın bulgu ve sonuçlarını içermektedir ve bu tez için önemli bir veriler sağlamıştır. Örneğin katılımcıların %60'ı depremin "Allah'ın takdiri" olduğunu ve %47'si depremi Allah'ın insanlar için bir ikazı olarak yorumladıklarını ifade etmişlerdir. Bu araştırmada Van kent merkezinde ikamet eden 372 depremzedenin oluşturduğu bir örneklem grubu ile hem anket hem de mülakat yapılmıştır. Duman'ın çalışması kullanmış olduğu nicel ve nitel araştırma yöntemleri bakımından bu tezden ayrılmaktadır, çünkü bu tezde 2021 yılında gerçekleşen Manavgat yangınından etkilenen 20 kişilik bir araştırma grubu ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bunun dışında iki çalışma arasında içerik bakımından da belirgin farklar söz konusudur. Kitabın başlığından anlaşılacağı üzere Duman araştırmasında, doğal afetin dini inanç ve davranışlar üzerindeki etkisi konusu üzerinde yoğunlaşırken, biz tezimizde insanların doğal afetlere yükledikleri anlam, ona yaptıkları atıflar ve karşı karşıya kaldıkları maddi ve manevi zorluklarla başa çıkma biçimlerine odaklanmayı tercih ettik.

ProQuest, ResearchGate, Wiley Online Library, WorldCat, Google Scholar gibi kataloglar ve çevrimiçi kütüphaneler aracılığıyla uluslararası literatür üzerine "natural disaster" "forest fire" "trauma" "coping" "religious coping" "attribution theory" gibi anahtar kelimeler kullanılarak yapılan taramada uluslararası literatürde kaleme alınan makaleler, tezler, ve kitap bölümleri incelenmiştir. Bu tez çalışmaları içerisinde bizi doğrudan ilgilendiren toplamda 30 çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tezlerin bir kısmı doğal afet veya farklı travmalardan sonra dinin iyileşme ve ruhsal büyüme sürecine katkısını ele alan araştırmalardan,¹¹ diğer bir kısmı ise dinin bu travmatik olaylarla baş etmedeki rolünü

¹¹ Örneğin bkz. Monica Arkin, "Religious coping after natural disaster: Predicting long-term mental and physical health in survivors of hurricane katrina" (Master Thesis in Clinical Psychology, University of Massachusetts Boston, 2021); Shannon A. Bruno, "Adjustment following natural disasters: The roles of trauma symptoms, religious coping, and locus of control" (Dissertation in Psychology, University of Houston, 2011); Amy Katherine Chamberlain, "Long-term relationships between religiousness and posttraumatic stress response following resource loss from hurricane katrina" (Dissertation in Philosophy, University of Southern Mississippi, 2010); Deborah L. Galindo, "Trauma, Resilience, Hope, And Religious Coping In Haiti" (Dissertation in Psychology; George Fox University, 2016); Adhikari Baral Ishwari and K. C. Bhagawati, "Post traumatic stress disorder and coping strategies among adult survivors of earthquake, Nepal" (Research article in BMC Psychiatry, 2019); Omar Jaber, "Muslim experiences during hurricane harvey: The importance of faith-based organizations in disaster relief (Master Thesis, The University of Texas School of Public Health, 2018); David K. Mosher, "Spiritually-oriented expressive writing and positive psychological outcomes following a natural disaster" (Research article, 2020); Catherine So-kum Tang, "Positive and negative postdisaster psychological adjustment among adult survivors of the

inceleyen çalışmalardan,¹² tarihsel ve sosyolojik boyutuna odaklanan eserler¹³ ya da doğal felaketleri kötülük problemi ekseninde yorumlayan tezlerden¹⁴ oluşmaktadır. Bunlar içerisinde doğal afetlerde dini yükleme ve dini başa çıkmayı konu edinen herhangi bir tez bulunmamışken, bu iki temadan birine odaklanan ve doğal afetler ile ruh sağlığını ve dini başa çıkmanın iyileşme sürecine olan etkisini ortaya koyan pek çok çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan uluslararası çalışmalar gözden geçirildiğinde, yalnızca literatür taramasına dayalı bir araştırmanın neredeyse bulunmadığı, aksine oldukça büyük bir kısmının birer saha araştırmasına dayalı olduğu fark edilmiştir.

Söz konusu araştırmalardan bu teze içerik bakımından en yakın olanlara yer verilmiştir. Bunlardan ilki Herman Christian Johannes Becker tarafından North-West University’de 2014 yılında Psikoloji alanında yapılmış olan “Farmers' experiences and coping after disastrous veld fires in the North West Province (Kuzey Batı ilindeki orman yangınlarından sonra çiftçilerin deneyimleri ve baş etme

Southeast Asian earthquake-tsunami” (Research article, 2006); Joni L. Utley, “Posttraumatic growth from hurricane katrina: Influences of religion and loss” (Dissertation in Psychology, Regent’s University London, 2010); Stephen Cook, Jamie D. Aten, Michael Moore, Joshua Hook, Don Davis, “Resource loss, religiousness, health, and posttraumatic growth following Hurricane Katrina” (Research article in Mental Health, Religion and Culture, 2013); Cynthia Jou Yuwen, Ikue Miura, Yui Nagamori, Hamidreza Khankeh, Kirsten Ward, Armando Vázquez-Mena, Marlene Lee, Cindy Chiu de Vázquez, “Posttraumatic growth, health-related quality of life and subjective happiness among great east japan earthquake survivors attending a community knitting program to perform acts of kindness” (Research article, 2021); Zhuo Job Chen, Andrea Ortega Bechara, Everett L. Worthington Jr., Edward Britt Davis & Mihaly Csikszentmihalyi, “Trauma and well-being in colombian disaster contexts: effects of religious coping, forgiveness, and hope” (Research article, 2021).

¹² Örneğin bkz. Dena Abbott, Andrew Franks, Corey Cook, Caitlin Mercier, “(Non)Religious Coping with a Natural Disaster in a Rural U.S. Community”. (Research article, 2021); Amber M. Henslee, Scott F. Coffey, Julie A. Schumacher, Melissa Tracy, Fran H. Norris & Sandro Galea., “Religious Coping and Psychological and Behavioral Adjustment After Hurricane Katrina” (Research article, 2015); Rosalina Anastasova, “Understanding the Role of Religion in Coping after Trauma: Resilience, Post-traumatic Growth and Difference in Coping Mechanisms” (Master Thesis in Victimology and Criminal Justice, Tilburg University, 2014); Gene G. Ano, Erin B. Vasconcelles, “Religious coping and psychological adjustment to stress: A meta-analysis” (Research article in the Journal of Clinical Psychology, 2005); Herman Christian Johannes Becker, “Farmers' experiences and coping after disastrous veld fires in the North West Province” (Master Thesis in Psychology, North-West University, 2014); Sadie Bindl, “Religious social support, helping behavior, and negative outcomes following a natural disaster” (Dissertation in Psychology, Indiana State University, 2015); Samanthika Ekanayake, Martin Prince, Athula Sumathipala, Sisira Siribaddana, Craig Morgan (2013), “We lost all we had in a second”: coping with grief and loss after a natural disaster” (Research article in the Official Journal of the World Psychiatric Association, 2013); Stephanie M. Fletcher, Jodi Thiessen, Anna Gero, Michele Rumsey, Natasha Kuruppu, Juliet Willetts, “Traditional coping strategies and disaster response: Examples from the south pacific region” (Research article in the Journal of Environmental and Public Health, 2013). Walter Lee Frazier, “Coping strategies among religiously committed survivors of hurricane katrina in the state of mississippi” (Dissertation in Philosophy, Mississippi State University, 2009); Dana Faulkner Hodgdon, “Attributions, coping, and adjustment following a natural disaster: The east bay hills fire (Master Thesis in Psychology, California State University, 1996); Bruce W. Smith, Kenneth I. Pargament, Curtis Brant, Joan M. Oliver “Noah revisited: Religious coping by church members and the impact of the 1993 midwest flood” (Research article in the Journal of Community Psychology, 2000).

¹³ Lars Clausen, Paul Conlon, Weiland Jager, Stephan Metreveli, “New Aspects of the Sociology of Disaster: A Theoretical Note” (Research article in the Mass Emergencies, 1978); Henry W. Fischer, “The Sociology of Disaster: Definitions, Research Questions & Measurements Continuation of the Discussion in a Post-September 11 Environment” (Research article in the International Journal of Mass Emergencies and Disasters, 2003).

¹⁴ Jennifer L. Kunst, “Who's to blame when bad things happen to good people? causal attributions for uncontrollable negative events” (Dissertation in Psychology, University of Amsterdam, 1993); Paul T. P. Wong, Bernard Weiner, “When people ask “why” questions, and the heuristic of attributional search” (Research article in the Journal of Personality and Social Psychology, 1981).

yolları)” isimli yüksek lisans tezidir. Becker tezinde Güney Afrika’nın Kuzey Batı ilinde 23 Ağustos 2011 tarihinde yaşanan orman yangınından etkilenen çiftçilerin hissiyatlarını, tecrübelerini ve başa çıkma stratejilerini ele almıştır. Tezde uygulanan yarı-yapılandırılmış mülakat yöntemi, bu tezde de tercih edilen metottur. Konu ve yöntem benzerliğinin yanında örneklemin genişliği hususunda bir fark bulunmaktadır. Becker araştırmasında yangından etkilenen 8 çiftçi ile derinlemesine mülakat yapmışken bu tezde 20 katılımcıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Becker, çiftçilerin tecrübe ettikleri yangınla ilgili hissiyatlarını üç farklı döneme ayırmıştır. İlk dönem doğal afetin meydana gelmesinin ardından geçen ilk üç günü kapsamakta ve daha ziyade çaresizlik, şok, üzüntü, korku, öfke ve kaygı gibi ham olan hislerle ve zorluklarla başa çıkma stratejisi olarak yalnızca anlık problemleri çözme ile karakterize edilmiştir. Bu evrede duygusal boyutta hissizleşme, dikkat dağınıklığı ve suçluluk ağır basmaktadır. Yangından sonraki ilk üç ay takıntılı veya rahatsız edici düşüncelerin hakim olduğu gibi psikolojik/ruhsal iyileşmenin de başladığı bir dönemdir. Bununla birlikte toplumsal bir iyileşme ruhunun aktif olduğu, problemlere çözüm odaklı yaklaşıldığı ve zorlayıcı duyguların reddedildiği bir sürece denk gelmektedir. Bu dönemin en belirgin özelliği olarak anlam arayışının söz konusu olduğu söylenebilir. Afettede yaşadıklarını farklı biçimde algılamaya başlar, sahip olduğu algıyı yeniden çerçeveler, olanları kabul eder ve yeni inançlar geliştirir. Becker, afetzedelerde travmatik olayın tekrar edeceği kaygısının tetiklenebildiği ve başa çıkmada daha önlem alıcı bir tutumun benimsendiği son evreyi felaketten yaklaşık 9 ay gibi bir süre sonra tanımlamaktadır. Becker’in tezinde elde ettiği veriler özellikle başa çıkma konusu işlenirken bu teze de ışık tutmuştur. Tezimizde başa çıkma konusuna ek olarak atıf teorisi çerçevesinde afetzedelerin yaşadıkları yangını nasıl algıladıkları, açıkladıkları ve anlamlandırdıkları ve bu anlamlandırma sürecinde hangi dini yüklemelere başvurdıkları incelenmiştir.

Bu tezin içeriğine benzerlik gösteren bir diğer çalışma ise Walter Lee Frazie tarafından Mississippi State University’de Danışmanlık ve Eğitim Psikolojisi bölümünde 2009 yılında kaleme alınmış olan “Coping strategies among religiously committed survivors of hurricane Katrina in the state of Mississippi (Mississippi eyaletindeki Katrina kasırgasından sağ kurtulan dindar afetzedelerin başa çıkma yöntemleri)” başlıklı doktora tezidir. Frazie tezinde olumlu ve olumsuz dini başa çıkmanın rolü, demografik, dini ve ruh sağlığı bozukluğu gibi değişkenler ekseninde değerlendirmiştir. Bu nicel araştırmada 19 ila 86 yaş aralığında olan toplam 253 katılımcıya anket uygulanmıştır. Ardından Mississippi’deki Birleşik Metodist Kilisesi’nin bazı liderleriyle mülakat görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, 2005 yılında meydana gelen Katrina Kasırgasındaki gibi doğal afetlerden kurtulanlar için dinin, tecrübe edilen zorluklar ve yaşanan acıya bir açıklama ve umut sunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte afetzedelerden fırtına sebebiyle daha az kayıp yaşayanların, felaket sonrasında dini ve sosyal faaliyetlere daha sık katılanların ruh sağlığı bozukluğu yaşama ihtimalinin nispeten daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca daha yakından bakıldığında ister dini ister dini olmayan başa çıkma

stratejilerinin ruh sağlığı bozukluğunu önlemede yeterli olmadığı gibi yalnızca dini olmayan olumsuz başa çıkma metotların ruh sağlığını önemli ölçüde olumsuz etkilediği saptanmıştır. Bu çalışmanın sonuçları daha önceki araştırmaların bulgularıyla örtüşmediği için ilgi çekicidir. Tutarsızlık gibi değerlendirilebilen bu durum, örneklemin zaten dua eden, İncil okuyan, düzenli sadaka veren ve yaşanan afette yardım faaliyetlerine katılan oldukça dindar bireylerden oluşması ve bu nedenle tüm başa çıkma biçimlerinin doğal olarak daha dini bir karakterde olduğu ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda ayrıca Rosalina Anastasova tarafından Tilburg University’de “Understanding the Role of Religion in Coping after Trauma: Resilience, Post-traumatic Growth and Difference in Coping Mechanisms” (Travma Sonrası Başa Çıkma Dinin Rolünü Anlamak: Dayanıklılık, Travma Sonrası Büyüme ve Başa Çıkma Mekanizmalarında Farklılık)” adlı yüksek lisans tezi de burada zikredilmeye değerdir. Anastasova, travmatik bir olay sonrasında baş etmede dinin nasıl bir rol oynadığını belirlemek amacıyla nitel bir araştırma gerçekleştirmiştir. Katılımcılar travmatik bir deneyim yaşamış olma hususunda birleşse de bu deneyimlerin içeriği, bir yakını kaybetmekten, ağır bir yaralanmaya veya doğal afet yaşamış olmaya kadar değişkenlik göstermektedir. Analiz sonucunda hem dindar hem de dindar olmayan insanların, farklı başa çıkma mekanizmalarını kullanırken bile iyileşmek için aynı süreye ihtiyaç duyduğu kaydedilmiştir. Ancak bireysel süreçte dinin ve maneviyatın travma sonrası başa çıkma üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceği ve dayanıklılık oluşturmaya yardımcı olabileceği sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte başa çıkmanın bir yolu olarak aileden, arkadaşlardan, kilise cemaat üyelerinden alınan sosyal destek, travma sonrası iyileşme sürecinde önemli bir faktör olarak sayılmıştır. Sosyal desteğin yanı sıra “anlam bulmak” tüm dindar katılımcılar tarafından kullanılan iki başa çıkma mekanizması olarak anılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda dini başa çıkmanın dini olmayan başa çıkmayla karşılaştırıldığında bunun yarattığı etkiye dair çıkarımlar yapmak mümkün olmasa da, dindar bireyler için dini başa çıkmanın çok önemli bir başa çıkma stratejisi olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Rosalina Anastasova’nın araştırması, bu tezin içeriğiyle örtüşen noktalar taşısa da kapsam ve yöntem bakımından önemli farklılıklar da barındırmaktadır. Kapsamlı bir literatür taramasına yer veren ve bu bulgularını tablolara yansıtan Rosalina Anastasova, saha araştırmasının yanında daha önce yapılan araştırmaların içeriğini özetleyen bir yöntem izlemiştir. Bu tezde ise literatür taramasına kısaca yer verdikten sonra tezin ana odak noktası olan saha araştırmasına genişçe yer verilmiştir, literatür taramasında kaydedilen veriler mülakat sonucunda elde edilen bulgularla karşılaştırılmış ve desteklenmiştir.

Yurt içinde ve yurt dışında kaynaklar üzerine yapılan kapsamlı literatür taraması sonucunda ulaşılan eserler içerisinde tez konusunu kısmen içeren ve yukarıda da detaylıca bahsedilen kitaplar, tezler ve makaleler mevcut olsa da doğal afetlerde dini yüklemeyi ve dini başa çıkmayı 2021 yılında yaşanan Manavgat yangını örneğinde veyahut genel olarak yangın afetini psiko-sosyal bir bakış

açısından ele alan - yukarıda değinilen bir tez çalışması haricinde - herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu da tezimizin önemini, özgünlüğünü, güncelliğini ve literatüre yeni veriler sunması bakımından alana katkısını ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle, hem akademik hem de akademi dışı literatürde, bu tezde olduğu gibi doğrudan 2021’de meydana gelen Manavgat orman yangını tecrübe etmiş afetzedelere yoğunlaşmış bir çalışmanın eksikliği, bu tezi gerekli ve anlamlı kılmaktadır. Üstelik mevzuyla ilgili yeterli derecede nitel araştırma bulunmadığı için, tezimiz direkt söz konusu deneyimi yaşamış köylülerin hissiyatlarına, düşüncelerine ve deneyimlerine başvurularak yapılan bir saha araştırması olması bakımından da önem arz etmektedir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Her bilimsel araştırma, belirli bir paradigmaya bağlı kalarak seçilen bilimsel yöntem ile yapılır. Yöntem, bilimsel araştırmanın nasıl yapılacağına ilişkin bir rehberdir. Paradigma ise araştırmaya kaynaklık eden değerleri, bakış açısını ve sınırlarını belirterek yöntemin temelini oluşturmaktadır. Bilimsel yöntem; nicel, nitel ve ikisinin karışımından oluşan karma paradigmlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Şimşek 2012: 84). Doğal afetlerde dini yükleme ve dini başa çıkma konusunu 2021 Manavgat Yangını örneğinde incelediğimiz bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır.

Nitel araştırma, insanların deneyimlerini olduğu gibi tanımlama ve açıklama amacını gütmektedir. Araştırmacılar da bu sürecin sonunda yorumlarına kanıt olması için veri toplamaktadırlar. Nitel araştırmalarda elde edilen nitel veri, sayılardan oluşan bir yapı içinden değil daha çok sözlü ve yazılı metinlerden toplanmaktadır. Bu araştırmalarda olası veri kaynakları katılımcılarla yapılan görüşmeler, gözlemler ve belgelerdir (Balaban Salı 2012: 168). Denzin ve Lincoln (2008) nitel araştırmanın, bireysel ve toplumsal olgular hakkında çevreden ve diğer değişkenlerden sınırlandırılmış değişkenlere indirgenemeyecek ölçüde karmaşık ve birbiri ile bağlı epistemolojik varsayımlara dayandığından, nicel araştırma verilerinden daha karmaşık bir veri desenine sahip olduğunu kaydetmişlerdir (Baltacı 2018: 233). Dolayısıyla nitel verilerin bir konuyu ölçmekten ziyade tanımlamaya çalışılan bilgileri topladığını ve nisbeten daha derin ve zengin veriler getirdiğini söylemek mümkündür.

Bütüncül bir yaklaşıma sahip olan nitel araştırma yöntemi bir konunun çeşitli açılardan ele alınmasına ve sübjektif algıların ortaya konmasına imkan tanımaktadır. Literatürde doğal afetler konusu yalnızca deprem örnekleri üzerinden ele alınmıştır. Bu çalışmada ise yangın felaketi bu bağlamda ilk kez inceleneceği için nitel araştırma yöntemi uygulandığı takdirde açık uçlu sorulara alınan cevapların kaydedilmesi ve konuyla ilişkili ek sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesi mümkün olacaktır. 2021 yılında Manavgat’ta meydana gelen orman yangınlarından bizzat etkilenen

afetzedelerin yaşadıkları felaketi anlama ve başa çıkma süreçlerine dair daha zengin veriler elde edebilmek adına nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Nitel araştırma; niçin, nasıl ve ne şekilde gibi sorulara daha çeşitli ve detaylı yanıtlar alınmasına olanak verdiği için araştırma konusunun farklı açılardan incelenmesine ve daha geniş yorumlar ve analizler ortaya koymak için daha uygundur.

1.3.1. Araştırma Modeli

En genel haliyle doğal afetlerde dini yükleme ve dini başa çıkmanın incelendiği bu araştırmamızda yangın felaketini yaşayan bireylerin yangını neye atfettikleri ve bu anlamlandırma çabalarında dini açıklamalar kullanıp kullanmadıkları ve travma sonrası karşılaştıkları zorlu süreçle başa çıkmada dinin etkilerini araştırılmıştır. Bunun için nitel bir araştırma modeli olan gözlem ve yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Yangın mağdurlarıyla yapılan görüşmelerde daha çok bağımsız değişkenlerden oluşan açık ve kapalı soru kalıplarından yararlanılmıştır. Ek sorulara yer verilmiş ve görüşmenin sürecine etki edebilir olan yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Önceden hazırlanmış olan sorular, görüşmenin gidişatına göre şekillenmiştir. Araştırmanın bulguları olan yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem kayıtlarından derlenmiş veriler içerik analizi yardımıyla çözümlenmiş ve değerlendirilmiştir. Doç. Dr. Sevde Düzgüner ile mülakat soruları oluşturulurken daha önce bu konuya benzer çalışmalarda kullanılmış olan anket ve mülakat soru kalıpları belirleyici olmuştur. Bu çalışmaya uygun olan soru kalıpları hazırlandıktan sonra dosya halinde Etik Kurul'a iletilip psikolojik ve etik uygunluğu değerlendirilmiş ve kurulun onayından geçmiştir. Bu araştırmada anket uygulaması bir yöntem olarak kullanılmamıştır. Bunun sebeplerinden bir tanesi, bu çalışmanın içeriği bakımından anketin bir veri toplama yöntemi olarak yetersiz görülmesinden kaynaklanmaktadır. Afetzedelerin yaşamış oldukları travmatik deneyimleri, hissiyatlarını, düşüncelerini ve davranışlarını daha iyi anlayabilmek ve daha detaylı ve birbirinden farklı veriler elde edebilmek adına en etkili metodun gözlem ve yüz yüze görüşmeler olduğuna karar verilmiştir. Doğal afetlere maruz kalan kişilerin yaşadıkları tecrübeyi diğerlerine anlatma ve paylaşma istekleri de gözlemlerimiz arasındadır. Anket uygulamasının bu çalışma için tercih edilmemesinin diğer bir sebebi ise araştırmanın gerçekleştirildiği koşullarda bu yöntemin verimli olmayacağı düşüncesi idi. Köyde ikamet eden çalışma grubunun ortalama olarak orta yaş ve yaşlı bireylerden oluşuyor olması sebebiyle katılımcılardan anket formu doldurmalarını talep etmek etkili bir metot olarak değerlendirilmemiştir.

a) Gözlem

Gözlem tekniği bireylerin, nesnelerin ve olayların sistematik bir biçimde kendi doğal ortamında izlenmesini ve kaydedilmesini içermektedir. Patton'a (2002) göre bilimsel araştırmalarda veri toplama

aracı olarak kullanılan gözlemin, sıradan bireylerin yaptığı gözlemden farkı; gözlemcinin yetiştirilmiş olması ve gözlemlerin sistematik biçimde toplanmasıdır (Balaban Salı 2012: 150). Yangın felaketine maruz kalan bölgede ikamet eden bireylerin yaşadıkları tecrübeleri birebir ortamında gözlemleyip kaydetmek için günlerce devam eden yangınlarda 7 Ağustos 2021 tarihinde Sırtköy'e gidilmiş ve yangın esnasında afetzedeleri gözleme dayalı araştırmalarda bulunulmuştur. Afetten etkilenen insanları doğal yaşam ortamlarında gözlemlerken verdikleri tepki ve davranışlar not edilmiştir. Buna ek olarak yangından etkilenen bölgelerin fotoğrafları ve videoları da veri kaynağı olarak toplanmıştır.

b) Görüşme

Nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama araçlarından birisi olan görüşme tekniği, bireylerin belirli bir konuda duygu, düşünce ve davranışlarını saptamak amacıyla yüz yüze yapılan sözlü söyleşileri ifade etmektedir. Bu nedenle odaklanılan nokta, öteki insanların öyküleri, izlenimleri, duygu ve düşünceleridir. Bu çalışmanın amaçları belirgin biçimde tanımlanmış olduğundan veri toplama sürecinin daha etkili olabilmesi için yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi uygulanmıştır. Bu yaklaşımda görüşme öncesinde, katılımcıya rehberlik edecek görüşme sorularının yer aldığı ve yanıtlanması istenilen bütün konuları kapsayan geniş bir liste biçiminde olan görüşme formu hazırlanmaktadır. Araştırmacı görüşme formunda yer alan soruları sorabilir, bununla birlikte ayrıntılı bilgi toplama amacıyla ek sorular da geliştirebilir. Dolayısıyla, görüşme formunda yer alan soruların belirli bir öncelik sırasıyla sorulması zorunlu değildir. Görüşmeci, hazırlanan soruları katılımcıyla olan etkileşimine bağlı olarak farklı sırada sorabilir (Balaban Salı 2012: 145). Bu bakımdan çalışmamızda kullandığımız yarı-yapılandırılmış mülakat yöntemi, amaçlı bir sohbete benzetilebilir.

1.3.2. Katılımcılar

Çalıştığımız konu ile ilgili zengin verilere ulaşmak için ölçüt örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Bu yöntem ile araştırmacı tarafından oluşturulmuş ya da önceden hazırlanmış ölçütler listesinden alınan ve araştırmaya uygun olan bir dizi ölçütü karşılayan durumlar çalışılmaktadır (Baltacı 2018: 254). Bu durumda araştırmacı kendi hedefi doğrultusunda evrenden seçim yaparak örnekleme belirleyebilmektedir (Şimşek 2012: 121). Araştırmamızda 2021 yılında Manavgat'ta meydana gelen orman yangınlarından etkilenen, günümüzde mahalle statüsünde olan köylerde ikamet eden yangınzedelerden seçilmiş bir örneklem ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılara yangından etkilenmiş, maddi ve manevi zarara uğramış, can kaybı yaşamış veya bizzat yangına şahit olan bireyler olma ölçütü koyulmuştur. Örneklemen büyüklüğü, belirli bir formüle veya nicel çoğunluğa göre değil, Lewis (2015), Charmaz (2011) ve Duffy'nin (1985) de savunduğu şekilde, örnekten elde edilecek zengin

bilgi miktarına uygun olarak belirlenmelidir. Guba ve Lincoln (1982) ile Denzin ve Lincoln'un (2008) görüşlerini destekleyen ve bu araştırmada ele alındığı biçimiyle ideal örneklem büyüklüğü, verilerin doyuma ulaştığı ve verilerin döngüsel olarak tekrarlanmaya başladığı noktadır. Bu nokta araştırma örnekleminin ideal büyüklüğünü belirlemektedir (Baltacı 2018: 268). Yine Glaser ve Strauss'un (1967) belirttikleri gibi kuramsal örnekleme yönteminde araştırma sorusunun yanıtı olabilecek kavramların ve süreçlerin tekrar etmeye başladığı aşamaya yani doyum noktasına kadar veri toplamaya devam edilmesini gerektirmektedir (Yıldırım, Şimşek 2016: 125). Araştırmanın evrenini; 12, 15, 18 ve 29 Ocak 2023 tarihlerinde yaklaşık 13.00-19.00 saatleri arasında Manavgat'ın Kalemler, Sırtköy, Seki ve Dikmen olmak üzere dört mahallesinde ikamet eden yangınzedeler oluşturmaktadır. Belirtilen tarihlerde 25 yangınzede ile mülakat yapılmaya başlanmıştır. Ancak çeşitli dışsal nedenlerden dolayı iki mülakat yarım kalmıştır. Bu nedenlerden biri, katılımcıya mülakat esnasında yangın anı ile ilgili bir soru yöneltilmesi üzerine yangın anını hatırlarken duygusallaşması ve konuşmaya devam edemeyeceğini belirtmesi ve diğer neden de mülakat yapılan katılımcının telefonla ailesi tarafından çağırılmasıdır. Üç mülakat metni de yeterli veri olmadığı için araştırma dışında tutulmuştur. Araştırma grubu toplamda 20 yangınzede kapsamaktadır. Katılımcıların demografik özellikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi ve değerlendirme, çalışmanın bulgu ve yorumlar bölümünde bulunmaktadır.

1.3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmamız 2021 yılında çıkan orman yangınlarının meydana geldiği Antalya'nın Manavgat ilçesinin köylerinde gerçekleştirilmiştir. Bu tezin konusuna Doç. Dr. Sevde Düzgüner ile karar verildikten sonra yangından 8 ay sonra afetten büyük ölçüde etkilenen Kalemler Mahallesi'nde konteynerlerin önünde sohbet eden insanlarla görüşülmüş ve bir pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Yine yangına maruz kalan bir başka mahalle olan Sırtköy muhtarı ile görüşülüp köylülerin durumu hakkında bilgi toplanmıştır. Bu pilot çalışmanın amacı, soruların uygulanabilirliği ve anlaşılabilirliğinin araştırılması ve geçerlilik çalışmasının yapılmasıydı. Ardından daha önce yapılmış ve konumuzla ilişkili olan araştırma örnekleri incelenmiş, bir dosya halinde toplanmış ve pilot çalışmada elde edilen verilerden yola çıkarak Doç. Dr. Sevde Düzgüner ile mülakat soruları oluşturulmuştur. Ayrıca mülakat soruları bir psikoloğun danışmanlığında gözden geçirilmiş ve katılımcıların fiziksel veya psikolojik sağlıklarına zarar vermeyecek sorulardan hazırlanmıştır. Üniversiteden resmi onay alabilmek için bu araştırmanın adını, konusunu, amacını, yöntemi, sınırlılıklarını ve mülakat sorularını içeren proje dosyasının yanı sıra etik değerlendirmeye ilişkin bilgileri açıklayan bir rapor hazırlanarak Sosyal Bilimler Enstitüsünün Etik Kuruluna sunulmuştur. Gerekli incelemenin ardından kuruldan 21 Haziran 2022 tarihinde onay alınmıştır. Daha sonra 12, 15, 18 ve 29 Ocak 2023 tarihlerinde yaklaşık 13.00-19.00 saatleri arasında Manavgat'ın Kalemler, Sırtköy, Seki ve Dikmen olmak üzere dört mahallesinde saha

alışmasına başlanmıştır. Yangında evini kaybedenlerin bir kısmının geçici olarak konteynerlerde kaldıkları ve diğer bir kısmının ise TOKİ tarafından yapılan evlere yenice taşındıkları gözlemlenmiştir. Görüşmelerin tamamı yüz yüze ve özel olarak tarafımızdan yürütülmüştür. Köylerdeki vatandaşlar yeni evlerinde veya geçici olarak yaşadıkları konteynerlerde ziyaret edilmiş, onlarla tanışılmıştır. Mülakattan önce katılımcılar araştırmanın amacı, konusu, kapsamı, içerdği etkinlikler, süresi, verilerin nasıl toplanacağı ve nasıl kullanılacağı gibi hususlarda bilgilendirilmiş ve ardından katılımcıların araştırmaya katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Araştırmamız on sekiz yaş ve üzeri katılımcılar ile sınırlıdır. Katılımın tamamen gönüllüğe dayalı olduğu, diledikleri zaman sorulara cevap vermeyi bırakabilecekleri ve araştırmaya katılmaktan vazgeçebilecekleri bilgisi verilmiştir. Böyle bir durumun yaşanması durumunda ondan önce vermiş oldukları cevapların araştırma dışı tutulacağı aktarılmıştır. Katılmayı kabul eden bireylere görüşmenin kaydedileceği, isim, adres, kimlik ve telefon numaraları gibi özel bilgilerin sorulmayacağı ve görüşmenin yalnızca araştırmacı tarafından analiz edileceği bilgisi verilmiştir. Bunun üzerine mülakata katılacak olan kişilerin sözlü rızaları esas alınarak kendilerine sorular yöneltilmiş ve görüşmenin ses kaydı telefon aracılığıyla kaydedilmiştir. Katılımcıların sadece ses kayıtları alınmış olup görüntüleri kaydedilmemiştir. Görüntüler yalnızca yangın bölgesindeki fotoğraf ve videolardan oluşacağı ve katılımcıların kimliğinin belli olduğu görüntülerin kullanılmayacağı teyit edilmiştir. Katılımcılar isimlerinin saklı tutulup, yaş, cinsiyet ve meslekleri gibi demografik özelliklerinin tez metninde yer alacağına dair bilgilendirilmiştir. Araştırma süresince yangından etkilenen bireylerin anlatımına ilişkin gözlemler yapılarak not alınmış ve yangından etkilenen bölgelerin fotoğrafları çekilmiş ve kaydedilmiştir.

1.3.4. Verilerin Analizi

Veri analizi olguları tanımlama, sınıflandırma ve kavramların birbirleriyle nasıl ilişkili olduklarını betimleme süreçlerini kapsamakta ve en temelde ham veriden anlam çıkarmayı hedeflemektedir. Bu süreç sonunda elde edilen anlamlar ve bakış açıları çalışma bulgularının özünü oluşturmaktadır (Çelik, Baykal, Memur 2020: 381-382). Yangından etkilenen 20 bireyle gerçekleştirilen görüşmelerin ses kayıtları telefon aracılığıyla kaydedilmiştir. Ses kayıtları Word belgesi formatında yazıya geçirilmiş, deşifre edilmiş ve yapılan her bir mülakat için ayrı bir dosya oluşturulmuştur. Metne dönüştürme işleminde, örneğin katılımcının cevap verirken bir müddet beklediğinde “(duraklama)” olarak, katılımcının görüşme esnasında aniden susması gibi sözel olmayan eylemlerini vurgulamak için “(sessizlik)” şeklinde ve ayrıca beden dilini ve ses tonunu işaret etmek için “(ağlamaklı)”, gibi araştırmacının birtakım gözlemleri not alınmıştır. Bu uygulamanın, veri analiz sürecini büyük ölçüde kolaylaştırdığı söylenebilir. Mülakat metinlerinden toplamda 76 sayfa elde edilmiş, bu veriler düzenlenmiş ve içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. İçerik analizi yöntemi, toplanan verilerin

derinlemesine çözümlenmesini gerektirmektedir. Kodlama yoluyla önceden belli olmayan temaların ortaya çıkarılmasına olanak tanır ve bu, temalar arası anlamlı ilişkilerin ortaya çıkarılmasını içermektedir (Yıldırım, Şimşek 2016: 49). Kodlama sürecinde mülakat metinleri anlamlı parçalara ayrılır, bu parçalar arasında anlam ilişkisi kurulur ve sınıflandırılır. Birbirine çok benzeyen ya da tekrarlayan bu isimler dikkate alındıktan sonra da kategoriler, yani genel başlıklar altında toplanmaktadır. Veriler arasında yer alan anlamlı parçaların her birine kavram denmektedir. Kavramların birbirleriyle ilişkilerinin incelenmesi ile daha üst düzey başlıklar, yani kategoriler veya başka bir tabirle temalar oluşmaktadır (Kurt 2013: 187). Her bir mülakatta kullanılan ifadeler tek tek kodlanarak kodlama anahtarları oluşturulmuştur. Bu anahtarda kodların yığıldığı temalar belirlenerek analize dair ilk çerçeveye ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, Doç. Dr. Sevede Düzgüner de mülakat metinlerini kodlamıştır ve gözden geçirildikten sonra ortaya çıkan temalar karşılaştırılmış ve analizin sistematik sunumuna son şekli verilmiştir. Tezde yararlandığımız yöntem içerik analizidir. Yıldırım ve Şimşek'in (2016) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* eserinde ifade ettikleri gibi bu yöntem, verilerin derinlemesine analiz edilmesini gerektiren ve önceden belirlenmemiş temaların ortaya çıkarılmasına fırsat sunan bir yöntemdir. Bununla birlikte tıpkı betimsel analizde söz konusu olduğu gibi katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak için, doğrudan onların ifadelerine de yer verilmiştir (Yıldırım, Şimşek 2016: 239). Verilerin analizi ve sonuçlarının bir bütün olarak gözden geçirilmesini kapsayan incelemeler Doç. Dr. Sevede Düzgüner tarafından gerçekleştirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Doğal Afetler

Doğal afetler, dünyanın her yerinde meydana gelen yaşamı, mülkü ve doğal ekosistemleri etkileyerek insanlar, hayvanlar, bitkiler, çevre ve altyapı üzerinde ciddi etkileri olan kaçınılmaz olaylardır. Doğal afetlerin çeşitleri oldukça geniş bir yelpazede yer almaktadır. Bunlar arasında depremler, tsunamiler, kasırgalar, seller, kuraklık, volkanik patlamalar ve yangınlar gibi birçok tür bulunmaktadır. Her bir afet türü kendine kendi özgü niteliklere ve etkilere sahiptir ve farklı bölgelerde daha yaygın veya daha nadir olarak görülebilmektedir. Doğal afetlerin etkileri insanların fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlığına, barınaklara, temel altyapıya, tarım ve gıda kaynaklarına, ekonomiye ve çevreye büyük ölçüde zarar verebilir. Sonuç olarak can kaybı, yaralanma, evsizlik, mal kaybı ve çevresel bozulma gibi bir dizi sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. Doğal afetlerin sebep olduğu bu uzun vadeli etkiler tüm toplumları ve ülkeleri belirli bir müddet boyunca etkileyebilmektedir.

Literatürde doğal afetler için pek çok tanım bulunmaktadır. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization - WHO) doğal afetleri, “doğanın normal süreçleri sırasında meydana gelen olaylar veya süreçler ve bu süreçler sonucunda insanlar, yapılar veya doğal çevre üzerindeki zararları arttıran veya tehlike yaratan olağanüstü koşullar” olarak tanımlarken, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies - IRFC) doğal afetlerin türlerine ve yarattığı hasarlara dayanarak “jeolojik, meteorolojik, hidrolojik veya diğer doğal olaylar sonucunda ortaya çıkan ani ve ciddi hasarlar, kayıplar veya kesintiler” şeklinde ifade etmiştir. AFAD’ın Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü’ne göre doğal afetler “deprem, sel, heyelan, çığ, kuraklık, fırtına, dolu, hortum, kuraklık, göktaşı düşmesi vb. gibi oluşumu engellenemeyen jeolojik, meteorolojik, hidrolojik, klimatolojik, biyolojik ve kaynağı dünya dışında olan tehlikelerden kaynaklanan doğa olaylarının sonuçlarına verilen genel ad” olarak tanımlanmaktadır (2014). Mikdat Kadioğlu *Afet Yönetimi* başlıklı kitabında afetin tanımını verirken, afetin etkilediği alanlara ve kriz yönetimine değinerek “insanlar için fiziksel, ekonomik, sosyal, kültürel, doğal ve çevresel kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen ve yerel imkan ve kaynaklarla baş edilemeyen, kriz yönetimi gerektiren doğa veya insan kökenli tüm olayların sonuçlarına verilen genel bir ad” olarak tanımlamaktadır (Kadioğlu 2017: 42).

Ülkemizde yaygın olan doğal afetler incelendiğinde, gerek coğrafi konumu gerekse jeolojik yapısı nedeniyle birçok farklı doğal afet türü görülmektedir. Türkiye’de en sık karşılaşılan afetlerin

başında depremler gelmektedir, Kuzey Anadolu Fay Hattı, Doğu Anadolu Fay Hattı ve Güney Anadolu Fay Hattı gibi önemli ve aktif fay hatları üzerinde bulunmaktadır. Nitekim yakın bir zaman önce asrın felaketi olarak nitelenen 6 Şubat 2023 tarihinde saat 04.17'de Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde 7,7 büyüklüğünde ve aynı gün saat 13.24'te ise 7,6 büyüklüğünde meydana gelen iki büyük deprem yaşanmıştır. Bu depremler 11 ilimizi kapsayacak genişlikte olup büyük mal ve can kayıplarına neden olmuştur. Buna ek olarak Türkiye birçok akarsu sistemi ve dağlık bölgelerle birlikte bol yağış alan bir ülke olduğu için yoğun yağışlar sonucunda sel ve su baskınları meydana gelebilmektedir. Ayrıca dağlık bölgelerde yamaç kaymaları ve toprak kaymaları ve özellikle kıyı bölgelerindeki deniz etkisiyle birlikte kuvvetli rüzgarlar, fırtına ve hortumlar zaman zaman görülen afetlerdendir. Bunun haricinde Akdeniz ve Ege bölgelerinde özellikle de Antalya, Muğla, İzmir, Mersin, Adana illerinde geniş orman alanları nedeniyle yangınlar sıkça yaşanmaktadır. Yangınların çıkmasına ve yayılmasına yaz aylarındaki yüksek sıcaklıklar, düşük nem ve dikkatsizlikle yakılan ateşler gibi insan etkinlikleri katkıda bulunmaktadır. (Duman 2016: 105-107; San-Miguel-Ayanz ve diğ. 2022: 101).

Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde orman yangınlarının, ekosisteme etkileri açısından bütün ülkeleri ilgilendiren doğal afetlerin başında yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Mustafa Avcı ve Mehmet Korkmaz'ın (2021: 229) orman yangını sorunu üzerine yayınladıkları bir makalede, hususen Türkiye ile birlikte Akdeniz ülkeleri, Avustralya ve ABD'nin bazı bölgelerinde ormanların geleceğinin tehlike altında olduğu anlaşılmaktadır. Sözü edilen makalede, ülkemizin önemli bir bölümünün coğrafi konumu itibarıyla yangınlar açısından uygun meteorolojik koşullara sahip olduğu, bununla birlikte daha kolay yanma özelliklerine sahip bitki örtüsü ile kaplı olduğu ve kıyı bölgelerinde yangın sezonu boyunca yoğun nüfus hareketleri nedeniyle her yıl çok sayıda orman yangınının çıktığı gerçeğine değinilmiştir. Terör eylemleri, savaşlar, soykırım, katliamlar ve hatta kitlesel göçler gibi yangınlar da insan kaynaklı sosyal afetler kategorisinde değerlendirilmektedir. Ancak orman yangınları, doğal afet türüne dahil olabileceği gibi insan kaynaklı afet türü kapsamında da ele alınabilmektedir. Bahsedilen bu afet tipinde belirleyici nitelik ise afet olarak tanımlanabilecek geniş etkiyi yaratacak sürecin insan eliyle ve bilinçli bir şekilde başlatılmış olmasıdır. Deprem, sel, fırtına, çığ gibi doğal etkilerle oluşan ve bu nedenle önceden tahmin edilemeyen ve engellenemeyen doğal afetlerden farklı olarak sosyal afetlerin, sistemli insan faaliyetleriyle ortaya çıktığı ve dolayısıyla da önlenabilir oldukları söylenebilir (Kolukırmak, Arslan, Yılmaz 2022: 562). Ayanoğlu ve arkadaşlarının (2017: 33-34) orman yangınlarını ekolojik ve ekonomik açıdan değerlendirdikleri bir makalede dünyanın her yerinde, orman yangınlarının en temel sebebinin yıldırım gibi doğal etkenler ve insan kökenli etkiler olduğu vurgulanmaktadır. Bu araştırmaya göre ülkemizde meydana gelen orman yangınlarının çok büyük bir kısmının insan kaynaklı olduğu tezi desteklenmiştir. Orman yangınları çeşitli çevresel riskleri de beraberinde getirmektedir. Orman ürünleri üretiminin bitmesi, erozyon, kütle kaybı, su kaynaklarının bozulması, hava kirliliği, çölleşme, sel,

heyelan, ıg gibi felaketlere neden olarak ekoloji ve ekonomiye zarar vermesinin yanı sıra piknik yerleri, orman parkları ve av sahaları gibi insanların boş vakitlerini değelendirdikleri alanların ortadan kalkması, ormanlık alanların yakını ve çevresinde yerleşim yerlerine ve insanların evlerine zarar vermesi ile sosyokültürel yapının bozulması yangın durumunda karşılaşılabilen tehlikeler arasında sayılabilir. Aynı zamanda orman yangınlarının flora ve fauna üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Tavşan ve fare gibi küçük memeliler, sürüngenler ve kuşlar büyük zarar gördükleri halde geyik, karaca, yaban domuzu ve ayı gibi büyük memeli hayvanlar nispeten daha az zarar görmektedir. Bununla birlikte yüksek derecede ağaç ölümleri ve bitki kayıpları da yaşanmaktadır (Özkazanç, Ertuğrul 2011: 131).

Doğal afetler birçok farklı alanın araştırma konusu olmuştur. Bu alanların başında Jeoloji, Meteoroloji, Hidroloji, Sismoloji, Jeodezi, Afet Yönetimi, Sosyoloji, Antropoloji, Tarih, Ekonomi ve Psikoloji bilim dalları gelmektedir. Bu alanlar kendi araştırma yöntemlerine başvurarak doğal felaketlerin nedenlerini, etkilerini, yayılma modellerini ve afetlere karşı korunma, tahmin etme ve yönetme stratejilerini araştırmak için çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca İlahiyat alanının inceleme konusu olarak doğal afetler kendi içinde farklı perspektiflerden ele alınmaktadır. Bu bağlamda varoluşsal bir sorun olan teodise ya da diğerk adıyla kötülük problemi gündeme gelebilmektedir. Bu bakış açısına göre Allah'ın hem kudretli ve merhamet dolu olduğu hem de dünyada doğal afetlerin olmasına izin verdiğı çelişkisi üzerine odaklanan kelami araştırmalar mevcuttur. Bazı inanç sistemlerinde, doğal afetler Allah'ın cezası veya sınavı olarak görülebilirken, diğerklerinde doğal afetler Tanrı'nın sıfatlarından biri olan doğaüstü gücünün bir ifadesi olarak yorumlanabilmektedir. Doğal afetler aynı zamanda ahlaki ve etik tartışmalara da yol açabilmektedir. Örneğın afetler sırasında hangi davranışların doğru veya yanlış olduğu, afetzedelere nasıl yardım edilmesi gerektiğı gibi felsefi sorular farklı inanç sistemleri, dini metinler ve ahlaki ilkeler açısından Din Felsefesi ve Ahlak Felsefesi alanları tarafından değerlendirilmektedir. Doğal afetleri toplumsal ve sosyal açılardan ele alan Din Sosyolojisi dalı doğal afetlerin toplumlar üzerindeki etkilerini ve dinin bu etkilerle nasıl etkileşimde bulunduğunu araştırmaktadır. Toplumun sosyal ve ekonomik yapılarında eşitsizlikleri ve toplumsal ayrımları ortaya çıkarabilir. Bu bağlamda afetlerin toplumsal eşitsizlikleri nasıl etkilediğini ve dini grupların, toplumun farklı kesimlerinin afet sonrasında nasıl farklı deneyimler yaşadığı üzerinde durulmaktadır. Doğal afetlerin etkilediğı insanlar üzerine odaklanan bir bakış açısı da bulunmaktadır. Bu bağlamda insanların ruh hallerinin ve hayatlarının nasıl etkilendiğini anlamak için afetlerin insanlarda dayanışmayı, anlam arayışını ve yeniden yapılanmayı nasıl tetiklediğı gibi konular Din Psikolojisi branşı tarafından ele alınmaktadır. Doğal afetler gibi zorlu deneyimlerin insanları, böyle bir felaketin neden gerçekleştiğini anlamlandırmaya ittiğı ve bundan ötürü dini inançlara ve değerlere yönelimin veya bu yönelimde bir artışın söz konusu olabileceğı farklı araştırmalar tarafından saptanmıştır. Bu tür deneyimler sonucunda insanların karşı karşıya kaldıkları kriz döneminde başa çıkmak için çeşitli dini içerikli stratejilere

başvurdukları, dini inanç ve değerlerine sarıldıklarına işaret eden çalışmalar mevcuttur. Bu tez, 28 Temmuz 2021 ve 8 Ağustos 2021 tarihleri arasında yaşanan Büyük Antalya Manavgat yangını anlamlandırmaya ve açıklamaya ilişkin yapılan dini yüklemeler ve bu süreçte afetzedelerin faydalandıkları dini başa çıkma mekanizmalarını içermekte yani doğal afetleri psikolojik ve manevi bir boyuttan konu edinmektedir.

2.1.1. Doğal Afetlerin Psikolojik Etkileri

Doğal afetlerin yalnızca fiziksel etkilerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda insanların psikolojik sağlığı üzerinde de önemli etkilere sahip olduğu söylenebilir. Bu tür doğa olayları, insanların güvende hissetme duygusunu sarstığından ve travmatik deneyimlere yol açabildiğinden dolayı uzun bir süreye yayılabilen psikolojik etkilere neden olabilmektedir. Hem felaket sırasında hem de sonrasında insanların verdikleri duygusal tepkiler, maruz kaldıkları yoğun stres, şok, dehşet, korku, kaygı ve travma sonrası stres bozukluğu rahatsızlığı gibi çeşitli unsurlar ön plana çıkmaktadır. Norris vd. (2002: 211) yayınladıkları bir makalede doğal afetler gibi olumsuz yaşam olaylarına maruz kalan travma kurbanlarının ampirik bir incelemesini gerçekleştirmiştir. Bu araştırmanın neticesinde doğal afet, tecavüz, saldırı, savaş, kaza, bir yakının kaybı veya öldürülmesi gibi bireyin sağlıklı işlevlerini bozacak derecede şiddetli olan durumların peşinden sıklıkla Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) semptomlarının yaşandığı bulunmuştur. Bu konuyla ilgili olarak kaleme alınmış bir başka araştırmaya göre de travma semptomlarının özellikle doğal afet yaşamış ve bundan sağ kurtulmuş kişilerde sıkça görüldüğü kaydedilmiştir (Bruno 2011:1).

Farklı bir araştırma makalesinde afetlerin, normal varoluş koşullarını bozduğundan ve etkilenen toplumun uyum sağlama kapasitesini aşan acılara neden olduğundan dolayı ekolojik, politik, ekonomik, gelişimsel, sosyal, fiziksel ve psikolojik boyutlarda da kısa ve uzun vadeli etkiler doğurduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte fiziksel problemler daha kolay bir şekilde çözümlenebilirken, zihinsel ve ruhsal problemlerin çoğu tespit edilememektedir. Bahsi edilen araştırmada elde edilen bulgulara dayanarak insanların üçte ikisinden fazlasının hayatlarının bir noktasında afet sonrası travma yaşadıkları ifade edilebilir (Adhikari Baral, Bhagawati 2019: 118). Sonuç itibarıyla afetzedeler yalnızca fiziksel yaralanmalar ve maddi kayıplarla yüzleşmek zorunda kalmazlar, aynı zamanda geçim kaynaklarının yok olması, sevdiklerinin ölümü ve evlerinin kaybı gibi manevi kayıplarla da baş etmek durumundadırlar.

Afetlerin ardından insanlar kayıplarla, hasarla ve belirsizlikle yüzleşmek zorunda kalırlar. Barındırdığı hatıralar, yaşanmışlıklar ve güven duygusunu sağlaması bakımından yalnızca bir maddi kayıp teşkil etmeyen evlerini, mülklerini, işlerini ve bazen de sevdiklerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmak afetzedeleri derin bir üzüntü, umutsuzluk ve depresyon hissiyatına sevk edebilmektedir.

Bununla birlikte yaşadıkları olayı tekrar hatırlatan tetikleyicilere maruz kaldıklarında zorlayıcı duygu ve deneyimlerle başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar. Afet sonrası iyileşme sürecinin kişiden kişiye farklılık gösterdiği, ancak çoğu insanın zamanla normal işleyişlerine geri dönebildiğini hatta yaşadığı travmatik olaydan güçlenerek çıktığı yapılan araştırmaların ortak bir bulgusudur. Depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu ise ruhsal travmalardan sonra en sık görülen rahatsızlıklar olarak gösterilmektedir.

Özgen ve Aydın (1999: 34) Klinik Psikiyatri dergisinde yayınladıkları bir makalede travma sonrası stres bozukluğunu; gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır yaralanma, bireyin fiziksel bütünlüğünü tehdit eden bir durumla karşılaşması, böyle bir duruma tanık olma gibi ağır travmatik olaylardan sonra ortaya çıkabilen, özgül semptomlarla kendini gösteren bir psikolojik bozukluk olarak tanımlamışlardır. TSSB semptomları arasında artmış uyarılma, travmatik olayın tekrar tekrar yaşanması ve heyecansal sınırlılık ve kaçınma sayılmaktadır. En yaygın görülen belirti olan aşırı uyarılmışlığa genellikle uyku düzensizliği, iritabilite ve impulsivite gibi semptomlar eşlik etmektedir. Travmatik olayın tekrar tekrar yaşanması düşünceler, algılar ya da düşler şeklinde olabileceği gibi bilinç bozukluğu olmaksızın travmatik olayın yeniden ve canlı olarak yaşanması anlamına gelen dissosiyatif geri dönüşler biçiminde de meydana gelmektedir. Travma ile ilgili yeniden yaşantılama geniş bir düşünce, duygu, davranış ve fizyolojik yanıtlar aralığında oluşmaktadır. Hacıoğlu vd. (2002: 6)'ne göre bilişsel yeniden yaşantılamanın çoğunlukla travma ile ilgili tekrarlayan imajları, düşünceleri, kabusları ve yeniden yaşantılamalan (flashback) içermektedir. Duygusal yeniden yaşantılama ise kaygı, öfke veya huzursuzluk olarak kendini göstermektedir. Travmatize olmuş kişi hem bizzat bu duygulardan hem de bu duyguları kontrol edemeyeceğinden dolayı yoğun kaygı hissedebilmektedir. Davranışsal yeniden yaşantılama ise travma anında yaşanan agresif dürtülerin yeniden yaşantılanması ile çevreye fiziksel saldırganlık biçiminde olabilmektedir. Fizyolojik yeniden yaşantılama ise travmayı hatırlatan şeylere fizyolojik tepkiler vermeyi ve uykusuzluk, konsantrasyon güçlüğü, baş ağrısı, gastrointestinal sistem yakınmalar ve kalp çarpıntısı (taşikardi) gibi semptomlarını kapsamaktadır. Özgen ve Aydın (1999: 35) bu semptomlara ek olarak algı, bellek ve bilgi işleme yetilerinin gerileyebileceği ve uyarıların ayırtıştırıp tanımlanmadan korku, anksiyete, kızgınlık, panik ve dona kalmadan saldırma gibi çeşitli yanıtlar biçiminde ortaya çıkabileceğini kaydetmiştir. Heyecansal sınırlılık ise bireylerin kendilerini kontrol etmedeki zorluğun farkında olmaları neticesinde, enerjilerini dış dünyadan çekerek kendilerine yöneltmelerini ifade etmektedir. Dış dünya ile ilişkide yaşadıkları tahmin edilemez tepkiler, gerginlik ve duygusal kısıtlılıklar nedeniyle kaçınma davranışı sergilemektedirler. Hacıoğlu vd. (2002: 6) kaçınmanın travmatik olaya ilişkin düşüncelerden, duygulardan, konuşmalardan, etkinliklerden, uğraşılardan, yerlerden, insanlardan ve anılardan kaçınmayı ihtiva ettiğini saptamıştır. Bu davranış hem

savunma hem de dış dünyaya katılamamanın beraberinde getirdiği bir uzaklaşma ve böylece bireyi travmatik olayın etkisinden korumayı amaçlamaktadır.

Brewin vd. (2000: 753) Journal of Consulting and Clinical Psychology dergisinde travmatik olaylara maruz kalan yetişkinlerde TSSB risk faktörlerini inceleyen 77 makalenin sonuçlarını içeren bir meta-analizi gerçekleştirmiştir. Sözü edilen bu makalede cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, sosyoekonomik durum, travma türü ve şiddeti, sosyal destek, psikolojik geçmiş gibi çeşitli demografik, sosyal ve psikolojik faktörlerin TSSB riski üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 1149'dan 11000'e kadar değişen geniş örneklem grubu değerlendirildiğinde; kadınlarda, gençlerde, etnik azınlık mensuplarında, düşük sosyoekonomik düzeye sahip olanlarda, eğitimsel ve zihinsel dezavantajlı bireylerde, psikiyatrik geçmişi bulunan ve farklı olumsuz çocukluk deneyimleri yaşayanlarda ve sosyal desteği eksik olan kişilerde TSSB riskinin nispeten küçük bir ölçüde de olsa güvenilir bir şekilde arttığı tespit edilmiştir.

2.1.2. Afetzedelerin Geçirdiği Psikolojik Evreler

Afete maruz kalan bireyler çeşitli psikolojik evrelerden geçmekte ve belirli tepkiler ortaya koymaktadırlar. Bunlar psikolojik açıdan travmatik bir olaya tepki olarak ortaya çıkan belirli aşamalardır. Bu evreler literatürde genel olarak şok ve acil durum evresi, reaksiyon/tepki evresi, ayarlama/işleme, yeniden yapılanma evresi olmak üzere dört dönemde ele alınmaktadır. Ancak her bireyin tepkisinin ve bir evreyi tecrübe etme sürecinin değişkenlik gösterebileceği gibi bazılarının belirli evreleri atlayabileceği veya tekrarlayabileceği hususu dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla aşağıda sunulacak olan evrelerin genel hatlarıyla ele alındığı ve her birey üzerinde geçerli olmayabileceği vurgulanmalıdır. Afetzedelerin geçirdiği psikolojik evreleri aşağıdaki biçimde ele almak mümkündür (Demir 2016: 28-29):

2.1.2.1. Şok Evresi

Afet anında veya hemen akabinde ortaya çıkan şok evresinde isminden de anlaşılacağı üzere şok, dehşet, inkar, korku, panik, şaşkınlık, donukluk ve belirsizlik gibi yoğun tepkisel duygular gözlemlenmektedir. Bu dönemde; ani fizyolojik uyarılma, aşırı hassasiyet ve kısıtlanma hissi, mantıklı düşünememe ve karar verememe sorunları, hafızada problemler ve dikkati yoğunlaştırma sorunları sıklıkla meydana gelmektedir. Afetzedeler olayın gerçekliğini kavramakta ve karşıdaki insanların duygularını anlamakta zorluk çekebilirler. Buna ek olarak hissizleşme durumu ortaya çıkabilir, yani bireyler acılarını hissedemezken yalnızca hayatta kalma içgüdüleriyle hareket edebilmektedirler.

2.1.2.2. Tepki/Reaksiyon Evresi

Şok evresinden sonra ortaya çıkan ve genellikle iki ile altı gün kadar devam edebilen tepki veya reaksiyon evresi olarak isimlendirilen süreçte afetzedeler gerçeklikle yüzleşmeye başlarlar ve yaşadıkları olayın etkilerini daha fazla hissederler. Çokça duygusal karmaşaların yaşandığı bu dönemde acı, üzüntü, kaygı, sinirlilik, umutsuzluk, çaresizlik, suçluluk, utanç, değersizlik fikirleri, çaresizlik, özgüven eksikliği, kendini yalnız hissetme ve gerçek hayattan kopuk hissetme, depresyon ve anksiyete gibi çeşitli duygusal tepkiler baskındır. Bu evre ayrıca titreme, bulantı, kas ağrıları, çarpıntı, baş dönmesi, yorgunluk, yerinde duramama, uyku problemleri ve iştah değişimi gibi fiziksel ve psikosomatik belirtiler ile karakterize edilmektedir. Bunun yanında korkutucu ve dehşete düşüren rüyalar bu dönemde sıklıkla görülmektedir. Afetzedelerin afeti hatırlatan uyaranlardan kaçınmaları ve farkındalıklarının artması söz konusudur. Bu evrede travmatik olayın etkisi yavaş yavaş kabul edilmeye başlanırken olayın sonuçları hakkında düşünceler belirebilmektedir.

2.1.2.3. İşleme Evresi

Tepki/Reaksiyon evresinden sonra gelen işleme dönemi travmatik deneyimden yaklaşık bir hafta kadar sonra başlamakta ve uzunca bir zaman sürebilmektedir. Bu dönemde sıklıkla afetzedelerin afetle ilgili konular hakkında konuşmak istemedikleri ve kayıpları için yas tuttukları gözlemlenmektedir. Ancak afet hakkında düşünme ve değerlendirme içsel olarak devam etmektedir, kendi içlerine dönerler ve yalnız kalmak isterler. Üzüntü ve özlem gibi güçlü duygular yoğun olarak hissedilirken aynı zamanda kişiler arası ilişkilerde öfke hali ve çatışmalar yoğun olarak yaşanabilmektedir. Bununla birlikte ciddi hafıza ve odaklanma sorunları ortaya çıkabilmektedir.

2.1.2.4. Uyum Evresi

Afet üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra afetzedelerin tekrar hayata uyum sağlamaya çalıştıkları ve yaşama bağlanmaya başladıkları gözlemlenmektedir. Bu dönem iyileşme ve yeniden uyumun gerçekleştiği evredir. Afettede zamanla artan farkındalığı sayesinde yaşanan travmatik olayın sonuçlarını olduğu gibi kabullenmeye başlamaktadır. Hayata tutunma gayreti ve yeni bir denge oluşturma çabası ile nitelendirilen ve iyileşme sürecinin başlangıcı sayılabilen yeniden inşa evresinde afetzedeler olayın etkileriyle başa çıkmak için çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Bu evrede direnç gösterme yavaşlamakta ve bununla birlikte duygusal iyi hissetme hali yaşanmakta ve geleceğe yönelik planların yapılması mümkün olmaktadır. Bundan sonra yaşanan afet, anılarının bir parçası haline gelmekte ve zihnini yalnızca kısmen meşgul etmektedir (Kukuoglu 2018: 41-42).

Netice olarak yapılan araştırmalarda travmatik yaşam olaylarının ardından gelişen psikolojik tepkilerin çeşitliliği açıklanmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi zikredilen bu evrelerin her insan için farklılık arz edebileceği ve herkesin bu süreçleri aynı süre ve şiddetle geçirmediğini bilmek önemlidir (Hacıoğlu vd. 2002: 5). Afetzedeler bu süreçlerden geçerken uzman yardımına ihtiyaç duyabilmektedirler. şüphesiz pek çok çalışma psikolojik desteğin afetzedelerin iyileşme sürecini desteklemekte önemli bir rol oynadığını kanıtlamıştır. Bu bağlamda örnek olarak afetzedelerin çoğunun psikolojik destek almadığında depresyon, anksiyete ve TSSB gibi sorunlar yaşadığını gösteren Norris vd. (2002)’nin “60,000 disaster victims speak: Part I. An empirical review of the empirical literature” adlı çalışması ile afetzedelerin psikolojik destek almalarının, semptomları azaltmaya ve iyileşme sürecini hızlandırmaya yardımcı olduğunu belirten Foa vd. (2006)’nin “Symptomatology and psychopathology of mental health problems after disaster” başlıklı araştırma makalesi zikredilebilir.

2.2. Atıf/Yükleme Teorisi

İngilizce literatürde “attribution theory” olarak geçen “atıf teorisi” veya “yükleme teorisi” sosyal bilimlerde ve din psikolojisi alanında kullanılan ve çeşitli konulara uygulanan bir psikoloji kuramını ifade etmektedir. Spilka ve McIntosh (1997: 140) bu teorinin, insanların başkalarının davranışlarını ve yaşadıkları toplumsal olayları nasıl açıkladığı ve yorumladığını neden-sonuç ilişkileri aracılığıyla incelediğini ifade etmiştir. Ayrıca atıf teorisinin genel geçer tek bir formunun bulunmadığını ve aslında yakın bir zaman öncesine kadar karşılıklı uyumluluğu fark edilmeyen daha küçük teorilerin bir araya getirilmesiyle oluştuğunu kaydetmiştir. Bu teori insanların sonuçlar ile çevredeki varlıkların yatkınlık özellikleri arasında bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu varsaydıklarını ileri sürmektedir. Buna ek olarak insanların hem başarı hem de başarısızlık durumlarının nedenlerini anlamaya çalıştıkları ve bu tür atıf aramalarının kendiliğinden gerçekleştiği varsayılmıştır (Wong, Weiner 1981: 651). Bu hususu göz önünde bulundurduğumuzda, insanların doğal afetler gibi oldukça yıkıcı bir olayla karşı karşıya kaldıktan sonraki süreç boyunca nedensel açıklamalarla tecrübe ettikleri travmatik olayı değerlendirecekleri anlaşılır ve doğal bir sonuçtur. Bu bölümde yükleme teorisinin gelişim süreci, yükleme kuramları, atfetmenin sebepleri, atıf biçimleri ve yükleme teorisinin din ile ilişkisi yani dini yüklemeler gibi konuları ele adıktan sonra doğal afetler sonucunda yapılan dini yüklemeler saha araştırması kısmında incelenecektir.

2.2.1. Yükleme Teorisinin Temelleri

“Fiziksel ve Sosyal Hadiselerde Sebep Atfetmede Dinin Rolü” adlı makalede Yapıcı (2003: 132-133) atıfların temelde her ne kadar motivasyona dayalı bir arka planı bulursa da zihinsel süreçlerin

bir ürünü olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu bağlamda insanların sosyal ve fiziksel olarak çevrelerini kontrol etme ihtiyaçları onları çeşitli biçimlerde nedensel açıklamalar geliştirmeye itmektedir. Aksi takdirde insan, gerçekleşen olayları ve durumları anlama ve açıklama sıkıntısı çekeceği için kendisini bir boşlukta hissedebileceği gibi psikolojik rahatsızlıklar da yaşayabilmektedir. Yapıcı, söz konusu teorisinin aslında “bu boşluğun nasıl doldurulduğunu” açıklama çabası güttüğünü belirtmiştir. *Niçin* sorusu üzerine kurulu olan yüklemeler, bireylerin deneyimledikleri olayların ve insan davranışlarının sebeplerini yani arka planını anlama hususunda dile getirdikleri gerekçeler olarak da değerlendirilmiştir.

Atıf teorisinin önemli hususlardan bir tanesi atıfların bilişsel veya zihinsel süreçlerle şekillendiğidir. Kişiler duygusal deneyimlerinde aktif bir rol oynarlar çünkü olayları ve davranışları açıklamak için kendi kognitif süreçlerini kullanırlar. Duygusal deneyimler, olayların ve davranışların yorumlanmasında ve nedenlerini anlamlandırmada önemli bir rol oynamaktadır. Bireyler duygusal deneyimlerini anlamak için çevresel ipuçlarını, durumu ve kişisel özelliklerini analiz etmektedir ve bu değerlendirmeler sonucunda duygusal tepkileri şekillenmektedir. Gürses (2008: 361-363) bireylerin olayların nedeniyle ilgili yaptıkları çıkarımların sonraki davranışlarını etkileyeceğini vurgulamıştır. Araştırma bulguları, bir olayla veya bir kişinin davranışı ile ilgili olarak birden fazla nedenin olabileceğini göstermektedir. Spilka ve McIntosh (1997: 154-155) ifade ettiği üzere bu durumda atıf yapan kişiye, bu nedenler arasından kendine uygun olanları seçmek veya onları önem sırası veya nedensel etki açısından sıralama görevi yüklenmektedir.

Atıf biçimleri (attribution styles), olayların veya davranışların nedenlerini açıklamak için kullanılan farklı yaklaşımları içermektedir. Bunlar birkaç temel kategori altında incelenmektedir. Abramson ve arkadaşlarının çalışmasına göre yükleme biçimleri; içsellik-dışsallık, değişmezlik-değişebilirlik ve genellik-özellik olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır (Freedman, Sears, Carlsmith 2003: 187; Piri, Kabakçı 2007: 199-200)

❖ İçsellik (Internality) - Dışsallık (Externality):

İçsel ya da içsel nedenlere atıflar, bir kişinin davranışını veya bir olayın nedenini içsel faktörlere yani kişilik özelliklerine, yeteneklerine ve niyetlerine bağlama eğilimini ifade etmektedir. Buna verilen klasik örneklerden bir tanesi de kişinin başarısını kendi zeka veya çalışkanlığı gibi nitelik ve yeteneklerine bağlayarak açıklaması gösterilebilir. Dışsallık ise bireyin, bir olayın nedeninin kendi dışında yer alan faktörlerden ya da çevresel koşullardan kaynaklandığına inanması anlamına gelmektedir. Aynı örnek üzerinden gidecek olursak, bir öğrencinin sınavda başarısız olmasından zorlu bir soru seti veya sınavda yaşanan gürültülü bir ortamı sorumlu tutma eğiliminde olmasıdır. Farklı bir çalışmada içsel bir atıfta olayların veya davranışların nedeninin kişilik özellikleri, yetenekler, tutumlar,

heyecanlar, arzu ve ihtiyaçlara yüklendiği ve dışsal atıflarda da çevredeki kişiler, yaptıkları iş, şans ve hava şartları gibi çevresel koşullarla açıklandığı saptanmıştır

❖ Değişebilirlik (Instability) - Değişmezlik (Stability):

Değişmezlik ve değişebilirlik boyutları ise bir olayın nedeninin zaman içerisindeki durağanlığını veya dinamizmini belirtmektedir. Değişmezlik boyutu bir olayın veya davranışın nedenini zaman içinde sabit veya kalıcı olan faktörlere bağlama sürecini ifade etmektedir. Yani bir olayın veya davranışın nedeni, kişinin veya durumun özelliklerinin zaman içinde sürekli olduğu düşüncesiyle açıklanmaktadır. Bunun aksine değişebilirlik boyutu, bir olayın veya davranışın nedenini zaman içinde değişebilen faktörlere bağlama sürecini ifade eder. Kısacası bir olayın veya davranışın nedeni, kişinin veya durumun özelliklerinin zaman içinde değişebileceği düşüncesiyle açıklanmaktadır. Burada bir kişinin arkadaşından aldığı iltifata atfettiği neden örnek olarak gösterilebilir. Birey, arkadaşının kendine iltifat etmesini onun iyi bir insan olmasına bağlıyorsa değişmez, fakat o gün arkadaşının keyfinin yerinde olmasına hamlediyorsa değişebilir bir yükleme yaptığı söylenebilir. Yine Freedman, Sears ve Carlsmith'in Sosyal Psikoloji isimli kitaplarında zeka ve yapılan işin zorluk derecesi gibi nedenleri değişmezlik boyutu adı altında; mizaç, çaba ve şans gibi sebepleri de değişebilirlik boyutunda değerlendirmektedir.

❖ Genellik (Generality) - Özellik (Distinctiveness):

Genellik boyutu, bir olayın veya davranışın nedeninin benzer veya farklı durumlar arasında ne kadar yaygın bir şekilde uygulanabilir olduğuyla ilişkilidir. Yani bir davranışın belirli bir durumla sınırlı olup olmadığını veya başka durumlar veya koşullar altında da geçerli olup olmadığını kastetmektedir. Kısacası bir davranışın belirli bir durumla sınırlı olup olmadığını veya benzer durumlar altında da aynı şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Örneğin sınavdan başarısız olma durumu zeka gibi daha genel bir kaynağa bağlanıyorsa genel bir yüklemekten söz edilmektedir. Ancak birey, bir olayın veya davranışın nedeninin sadece belli bir duruma özgü olduğunu düşünüyorsa bu özellik boyutu kapsamına girmektedir. Bir öğrencinin başarısız geçen imtihanını, kendisinde matematik yeteneğinin bulunmaması gibi nispeten daha sınırlı bir nedene atfetmesi özel yüklemeye örnek verilebilir.

Göz önünde bulundurulması gereken bir farklı unsur ise insanların gerek kendileri gerekse başkaları hakkında yargıda bulunurken nesnel davranamadıkları meselesidir. Bu noktada atıflara yanlılık ve tarafgirliğin karıştığı görülmektedir. Atıf sürecinde bu noktada egosantrik ve etnosantrik yanlılıklar meydana gelmektedir. Yapıcı (2003: 135-136) bu yanlılıkları aşağıdaki şekilde incelemiştir.

• Egosantrik Tarafgirlik (Egocentric Attribution Bias):

Egosantrik yanlılık, kişinin çevresini kendisini merkeze alarak algılamasından kaynaklanmakta ve kişinin benliğini desteklemekte ve onun kendisine olan saygısını korumaktadır. Bir kişinin kendi davranışlarını açıklarken, içsel faktörlere aşırı bir şekilde odaklanma ve dışsal faktörleri göz ardı etme eğilimini ifade etmektedir. Yani kişi kendi davranışlarını genellikle kişisel özelliklerine, yeteneklerine veya niyetlerine bağlayarak açıklamakta ve dış çevresel faktörleri dikkate almamaktadır. Bu yanılgıda, kişi kendi davranışlarındaki başarıları yetenek, çaba gibi içsel niteliklere ve şans, zor koşullar gibi başarısızlıkları dışsal nedenlere atfetmektedir. Yukarıda zikredilen örnek ele alındığında, bir öğrencinin sınavda yüksek bir not almasının nedenini zeki ve çalışkan olmasıyla açıklaması böyle bir tarafgirliğe işsaret edebilmektedir. Öğrenci bu örnekte başarısını zeki ve çalışkan olması gibi kendi içsel niteliklerine bağlayarak, sınavın kolaylığını veya diğer faktörleri göz ardı etmiş olabilmektedir.

- Etnosantrik Tarafgirlik (Ethnocentric Attribution Bias):

Etnosantrik yanlılık, kişinin kendi ait olduğu grubu dünyanın merkezine koyarak diğerlerini buradan hareketle değerlendirmesi sürecinde ortaya çıkmaktadır. Burada temel hedef, grubun değerini ve prestijini koruyarak devam ettirme ve kendilerini üstün görme arzusudur. Bu yanılgıda kişiler kendi grubunun veya kültürünün özellikle pozitif davranışlarını ve başarılarını içsel faktörlere atfederken, diğer grupların veya kültürlerin bilhassa olumsuz davranışlarını dışsal etkenlere yüklemektedir. İnsanlar örneğin kendi ülkesinin ulusal futbol takımının galibiyetini içsel niteliklere (milli gurur, yetenekli futbolcular) bağlamaya meyilli olurken, başka bir ülkenin takımının galibiyetini şans veya hakem hataları gibi dışsal faktörlere atfedebilmektedir.

Sosyal ilişkilerde, davranışların ve olayların değerlendirilmesinde bir takım bilişsel önyargılar söz konusu olabilmektedir. Bahsedilen tipik önyargıları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Temel Atıf Hatası (Fundamental Attribution Error):

Temel atıf hatası başkalarının davranışlarını aşırı bir şekilde içsel nedenlere atfetme eğilimini açıklamaktadır. Bu durumda kişiler başkalarının davranışlarını, karakterleri, kişilikleri veya yetenekleriyle ilişkilendirmektedirler. Temel atıf hatası yapan birisi örneğin trafikte sinirli gözükken ve kornaya basan bir kişiyi sinirli ve agresif bir karaktere sahip olarak etiketleyebilmektedir. Bu etiketin doğru olma ihtimali kadar yanlış olma ihtimali de bulunmaktadır, çünkü kişi o an acele ediyor olabilir veya trafikte başka bir stresli olay yaşamış olabilir. Dolayısıyla bu hata başkalarının davranışlarını daha ziyade içsel nedenlerle açıklanmasını içermektedir.

- Son Atıf Hatası (Actor-Observer Bias):

Son atıf hatası, bireylerin kendi davranışlarını ve başkalarının davranışlarını farklı şekillerde açıklama eğilimini ifade etmektedir. Kişinin kendi davranışlarını daha çok dışsal nedenlere atfetme ve başkalarının davranışlarını daha çok içsel nedenlere atfetme eğilimi göstermesi anlamına gelmektedir.

2.2.2. Atfetme Sürecini Başlatan Durumlar ve Onu Etkileyen Faktörler

Küçükcan ve Köse (2000: 66-68) yükleme sürecini başlatan bazı özel durumları ele almışlardır. Bu süreç, insanların tecrübeleri, yaşadıkları olaylar ve içinde bulundukları ortamın şartlarına göre biçimlenmektedir. Bu süreç herhangi bir ön hazırlık yapılmadan, kendiliğinden bilişsel ve psikolojik dürtülerin sonucu olarak başlamaktadır, dolayısıyla planlı ve programlı bir sürece dayalı değildir. Aşağıda değinilecek olan durumlar atfetme sürecini başlatabilmektedir:

- 1) Kişinin mevcut anlam ve inanç sistemini tehdit eden olayların sebep olduğu gerilimin bu süreci başlatabildiği söylenebilir. Bu noktada özellikle yeni, ani, beklenmedik ve tahmin edilemeyen olayların "neden" ve "niçin"ini anlamaya ve açıklamaya yönelik sorularla atfetme süreci başlamaktadır. Bu anlama çabasının, insanların doğalarından gelen özelliklerine ve hayatta karşılaştıkları belirsizliklerle başa çıkmaya yönelik ihtiyaçlarına dayandığı pek çok araştırma tarafından desteklenmiştir. Bunun arka planında dünyadaki olayları anlamlı olarak algılama ihtiyacı, olayları kontrol altına alma ve tahmin etme arzularının yanında özsaygı ve özbenliği kuvvetlendirme ve koruma ihtiyacı gibi nedenler bulunmaktadır (Spilka, Shaver, Kirkpatrick 1985: 4; Kuşat 2001: 176).
- 2) İnsanın kontrol ve denetim gücünü aşarak gerçekleşen olaylar yüklemeye ilgili süreçleri tetikleyebilmektedir.
- 3) Bireyin kendisine yönelik saygısını zedeleyebilecek ve kişisel güven duygusuna zarar verebilecek boyuttaki olaylar ve deneyimler de bu süreci başlatmaya teşvik eden nedenler arasında sayılmaktadır. Spilka ve arkadaşları (1985: 5) çeşitli araştırmaların, yaşanan travmatik olayların benlik değerine zarar verdiğini kanıtladığını ve atıf sürecine yeniden olumlu bir benlik algısı oluşturmak üzere başvurulduğunu savundular.

Atıf teorisine dair yapılan araştırmalar, insanların deneyimlerini ve olayların nedenlerini anlamaya çalıştıkları varsayımıyla başlamaktadır. İnsan için yaşadığı olayları anlamlandırma çabası kendi doğasından gelen bir eğilimdir. Kişilerin bireysel ve sosyal ilişkilerinde olduğu gibi başlarına gelen olaylarda sık sık nedensel atıflar kullanmaları onları psikolojik olarak rahatlatarak, fiziksel ve sosyal çevrelerinde cereyan eden olayları anlama ve anlamlandırmalarına hizmet etmekte ve çevrelerini olduğu gibi dünyayı da kontrol etmelerini daha olası bir hale getirmektedir (Piri, Kabakçı 2007: 199;

Yapıcı 2003: 137). Yaşanan travmatik olayın herhangi bir sebeple açıklanması insanlara güven vermektedir. Bununla birlikte ruh sağlığının korunması açısından özsaygının hissedilmesi önemlidir.

Yukarıda bahsedildiği gibi yaşanan zorlayıcı ve travmatik hadiselerden başkalarını sorumlu tutmak ve kendisine sorumluluk yüklemekten kaçınmak ya da yukarıda atıf biçimlerinde kullanılan kavramlar babında düşünülecek olursa, yaşadığı olumsuz olaylar ve başarısızlıklarından pay çıkarmamak özsaygıyı kourmaya yönelik bir davranış olarak değerlendirilmektedir (Küçükcan, Köse 2000: 68). Açıklamalar getirmek suretiyle özsaygıları büyüyen bireylerde çevre üzerinde hakimiyet kurmuş oldukları izlenimi oluşmaktadır. Sonuç itibarıyla nedensel atıfların, insanların “anlam arayışı”, “sonuçları kontrol altına alma” ve “özsaygı sağlama” gibi ihtiyaçlarına cevap verdiği söylenebilir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda, insanların doğal afetler gibi yıkıcı olaylarla karşı karşıya kaldıklarında birçok nedensel açıklama getirecekleri anlaşılır ve doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

2.2.3. Yükleme Teorisinin Tarihsel Gelişimi ve Kuramları

Yükleme teorisi ile ilgili ilk araştırmalar 1945 yılında başlamış ve sonrasında hızla artmıştır. Bu teori her ne kadar sosyal psikologlar tarafından geliştirilmiş olsa da nedensellik hakkındaki düşüncelerin günlük yaşamdaki merkezi karakterinden dolayı diğer çalışma alanlarına da taşınmıştır. Sosyal Psikoloji alanında bu teoriyi şekillendiren altı farklı ekol bulunmaktadır (Gürses 2008: 363; Weiner 2010: 562). Bu kuramlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

2.2.3.1. Heider’in Naif veya Sağduyu Psikolojisi (Common Sense Psychology)

Atıf kuramının öncüsü sayılan Fritz Heider atıf sürecine ilişkin temel kavramları geliştirmiş bir psikologtur. 1958 yılında yayınlanan *The Psychology of Interpersonal Relations* adlı kitabında, insanların diğer insanların davranışlarını açıklarken nasıl bir yol izlediğini açıklamış ve bu kavramı “naif veya sağduyu psikolojisi” olarak adlandırmıştır (Heider 1958: 79; Wong, Weiner 1981: 281). İnsanların hem olumlu hem olumsuz olayların nedenlerini anlamaya çalıştığını ve bu tür atıfların kendiliğinden gerçekleştiğini varsaymıştır (Wong, Weiner 1981: 651). Buna göre insanlar çevrelerini kendilerine ait bir takım naif veya sağduyusal psikolojik teorilerle algılamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktalar ve çevrelerinde meydana gelen olaylar hakkında nedensel teoriler kurup bunları sınamaktadırlar. Heider, insanları hem kendi davranışları hem de başkalarının davranışları için nedensel açıklamalar yapan birer “bilim insanları gibi” görmektedir (Gürses 2008: 364).

Heider, insanların birbirine benzeyen veya birbirine yakın bir zaman aralığında meydana gelen iki olaydan birini diğerinin sebebi olarak görme eğiliminde olduğunu savunmuştur. Mesela fuhşun veya

içki tüketiminin çok arttığı bir yörede bir deprem yaşanması sonucunda bu durum ilahi bir ceza olarak algılanabilmektedir. Böyle bir algılayış özünde inançların davranışlara rehber olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kişinin örneğin mensup olduğu dinin öğretilerine bağlı olması ya da astrolojiye inanması, onun tutum ve davranışları açıklarken hesaba katılması gereken hususlardır (Yapıcı 2003: 134). Heider'a göre nedensel yüklemeler temelde kişisel veya çevresel faktörler olmak üzere ikili olarak kategorize edilmektedir. Heider'in naif psikolojisi her ne kadar biçimsel anlamda bir kuramı oluşturmada da, kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. İlerleyen zamanlarda teori diğer araştırmacılar tarafından genişletilmiş ve yeni kavramlar ve boyutlar eklenmiştir.

Bu kuram doğal afetler gibi yoğun duygusal deneyimlerin anlamlandırılmasında da uygulanabilmektedir. Doğal afetler sırasında insanlar büyük bir stres ve travma yaşamakta ve genellikle hayatta kalma ve korunma içgüdüleri ile hareket etmektedirler. Bu nedenle, afetin sonuçlarına bağlı olarak bazıları yardımlaşma ve dayanışma duygularıyla hareket edebilirken, bazıları da panik içinde kaçma veya kendi güvenliğini düşünme eğiliminde olabilirler. Heider'in teorisine göre insanlar başkalarının davranışlarını etkileyen dışsal faktörlere de atıfta bulunma eğilimindedirler. Yangın gibi doğal afetlerde yangının hızlı bir şekilde yayılması ve şiddeti, rüzgarın esmesi, düşük nem seviyesi ve diğer çevresel faktörlerin davranışları belirleyici rol oynadığı düşünülebilir. İnsanlar içgüdüsel olarak paniklemeye ve acil bir şekilde kaçmaya yönelebilirler.

2.2.3.2. Jones ve Davis'in Karşılıklı Çıkarımlar Kuramı (Correspondent Inferences)

1965 yılında Edward E. Jones ve Keith Davis, "From Acts To Dispositions: The Attribution Process in Person Perception" adlı bir makale yayınlamışlardır. Bu çalışmada Jones ve Davis, gözlemcilerin bir kişinin davranışını içsel veya dışsal faktörlere atfetme eğiliminde olduğunu belirtmişlerdir. Sözü edilen bu makalede diğerlerinin başarılarını içsel niteliklere, başarısızlıklarını ise dışsal faktörlere atfetme eğilimini ifade eden "temel atıf hatası" kavramı tanımlanmıştır. Heider'in görüşlerinden yola çıkan Jones ve Davis, atıf yapan kişilerin gözlemledikleri davranış ile bu davranışı ortaya koyan şahısların niyetlerini dikkate alarak yargıda bulunduklarını kaydetmişlerdir (Yapıcı 2003: 134).

Doğal afetlere maruz kalan bireyler; korku, endişe, panik, hızlı kalp atışları, terleme ve stres gibi çeşitli fizyolojik belirtiler göstermektedirler. Bu duruma bir kişinin doğal afete hazırlıksız yakalandığında ve korunma çabalarında başarısız olduğunda, bu durumu "Ben ne yapabilirdim ki? Elimden gelenin en iyisini yaptım" şeklinde değerlendirmesi örnek gösterilebilir.

2.2.3.3. Kelley'in Birlikte Değişme Teorisi (Covariation Theory)

Harold Kelley 1967 yılında “Attribution Theory in Social Psychology” adlı bir makale yayınlamıştır. Bu çalışmada bireylerin diğer insanların davranışlarını nasıl açıkladığı ve nedenlerine nasıl atıfta bulunduğu üzerine odaklanmaktadır ve insanların davranışlarındaki nedenleri belirlemek için bilişsel süreçleri kullandıklarını savunmaktadır. Kelley atfetme sürecinde “özel nedensellik, zamansal nedensellik ve durumsal nedensellik” olmak üzere üç temel faktörü vurgulamaktadır. Özel nedensellik, davranışı bireyin kişisel özelliklerine veya yeteneklerine atfetmeyle ilgilidir. Zamansal nedensellik, davranışın sürekli veya geçici bir özelliğe bağlı olarak atfedilmesini ifade etmektedir. Durumsal nedensellik ise dış faktörlere veya durumlara yönelik atıfları açıklamaktadır. Kelley, gözlemci için elverişli olabilecek bilgi miktarına göre iki farklı sürecin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisinde gözlemci bilgiyi tek bir kanaldan edinmektedir. Dolayısıyla o, “neden ararken” gözlediği davranışın muhtemel sebeplerini göz önünde bulundurur. İkincisinde ise gözlemcinin bilgiyi çok çeşitli kaynaklardan edinmesi söz konusudur. Bu sebeple gözlediği sonucun mümkün olabilecek çeşitli sebeplerle birlikte değiştiğini algılayabilmektedir. Dolayısıyla Kelley'nin atıf modeline göre birden çok davranış dikkate alınmaktadır (Yapıcı 2003: 135).

Birlikte değişme teorisi, kişinin benzer durumlarda benzer davranışlar sergilemesini vurgulamaktadır. Doğal afetler gibi olağanüstü durumlarda insanlar tipik davranışlarının dışında tepkiler verebilmektedir. Bu durumda doğal afetler sırasında insanların davranışlarının tutarsız olabileceği düşünülebilir. Örneğin normalde sessiz ve sakin olan bir kişi doğal afet sırasında panikleyebilir ve heyecanlı davranışlar sergileyebilmektedir. Birlikte değişme teorisi aynı zamanda bir kişinin farklı durumlarda benzer davranışlar sergilemesini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu durumda doğal afetler sırasında farklı kişiler, panikleme ve kaçma gibi benzer tepkiler gösterebilmektedir.

2.2.3.4. Schachter ve Singer'in Duygusal Kararsızlık Kuramı (Emotional Lability)

Duygusal kararsızlık kuramı, Stanley Schachter ve Jerome E. Singer tarafından 1962 yılında yayınlanan “Cognitive, Social, and Physiological Determinants of Emotional State” adlı makalede sunulmuştur. Schachter ve Singer, duygusal deneyimlerin belirlenmesinde fizyolojik uyarımlar ve duygusal etiketleme süreçlerinin nasıl etkileşim halinde olduğunu detaylı bir şekilde ele almıştır. Temel olarak teori, bir duyguyu deneyimlemek için iki ana bileşenin gerekli olduğunu öne sürmektedir. Bu unsurlar fizyolojik uyarımlar ve duygusal etiketlemeden oluşmaktadır. İnsanlar çevreleriyle etkileşime girdiklerinde veya bir olayla karşılaştıklarında vücutlarında fizyolojik uyarımlar yaşamaktadırlar. Örneğin tehlikeli bir durumda kalp hızı artabilmekte, eller terleyebilmekte veya vücutta diğer

değişiklikler meydana gelebilmektedir. Burada fizyolojik uyarımların duygusal bir durum olarak nasıl yorumlandığı, çevresel ipuçları ve bireyin önceki deneyimleri tarafından belirlenmektedir ve böylece fizyolojik uyarımların hangi duygu ile ilişkilendirileceğine karar verilmektedir. Duygusal kararsızlık teorisi insanların duygusal tepkilerinin nedenlerini anlamak için çevresel koşulların ve sosyal ipuçlarının dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır (Schachter, Singer 1962: 381-382).

Doğal afetler sırasında insanlar genellikle yoğun fizyolojik uyarımlar yaşamakta ve bu uyarımların anlamlandırılması, duygusal deneyimlerini etkileyebilmektedir. Duygusal etiketleme aşamasında doğal afet sonrasında bazı insanlar yaşadıkları yoğun fizyolojik uyarımları içsel faktörlere atfetmektedirler. Örneğin bazıları korkmalarını kendilerinin zayıf ve korkak biri olmalarına bağlamaktadırlar. Diğerleri ise aynı fizyolojik uyarımları dışsal faktörlere yani doğal afetlerin korkunç bir felaket olmasıyla açıklamaktadırlar.

2.2.3.5. Bem'in Benlik İdraki Kuramı (Self-Perception Theory)

Bem'in benlik idraki kuramı, sosyal psikolojide insanların kendi içsel durumlarını ve davranışlarını gözlemleyerek ve çıkarımlar yaparak kendi benlik kavramlarını oluşturduğunu öne süren bir teoridir. Bu teori 1965 yılında Daryl J. Bem tarafından “An Experimental Analysis of Self-Persuasion” adlı makalesinde sunulmuştur. Bem'in benlik idraki kuramı, bireylerin kendi içsel durumları hakkında bilgi sahibi olmalarının bazen zor veya karmaşık olduğu durumlarda, kendi davranışlarından yola çıkarak kendilerini anlamlandırmak eğiliminde olduklarını savunmuştur. Bu demek oluyor ki, insanlar kendi içsel duygularını ve düşüncelerini doğrudan gözlemek yerine, kendi davranışlarına bakarak ne hissettiğini ve ne düşündüğünü çıkarımlarla anlamaya çalışmaktadır (Bem 1965: 203-205).

Bem'in teorisi, özellikle belirsiz ve karmaşık durumlarda, insanların kendi içsel durumları hakkında çıkarımlarda bulunmalarına odaklandığı için doğal afetler gibi olaylar, insanların kendi duygusal tepkilerini ve düşüncelerini anlamlandırmak için kendi davranışlarından yola çıkma eğilimini artırabilmektedir. Örneğin bir kişi doğal afet sırasında korku ve endişe içinde kaçmaya çalışırken, kendi davranışından yola çıkarak kendi içsel durumuyla ilgili “panik içinde ve korku dolu” çıkarımında bulunabilmektedir.

2.2.3.6. Weiner'in Başarma Güdülenmesi Teorisi (Achievement Motivation Theory)

Bu teori, insanların başarılı olmak için neden çaba gösterdiklerini ve başarısızlık durumlarında neden farklı tepkiler verdiğini açıklamayı amaçlar. Bernard Weiner bu teoriyi ilk olarak 1970'lerde ortaya atmış ve daha sonra geliştirmiştir. Weiner, başarısızlık durumlarında insanların nedenleri kendi

içsel nitelikleriyle açıklamak yerine, dışsal nedenlere atfetme eğiliminde olduklarını göstermiştir. Bu, “başarısızlık atfının koruyucu işlevi” olarak bilinmektedir (Wong, Weiner 1981: 650-651).

İnsanlar doğal afete maruz kaldıklarında kendilerini suçlayabilmekte ve başarısızlık durumunu kendi yeteneksizlikleri, hazırlıksızlık veya kararsızlık gibi içsel nedenlere bağlayabilmektedirler. Örneğin, “Ben daha iyi önlem alabilirdim, bu yüzden evimizi yanmaktan kurtaramadık” gibi söylemlerde bulunabilirler. Ancak bu teoriye göre insanlar başarısızlıkları ve talihsizlikleri daha ziyade dışsal nedenlere atfetmeye meyilli olurlar ve mesela “Bu felaketin nedeni, aşırı sıcaklar ve güçlü rüzgardı, onu öngörmek zordu” gibi ifadelerle dışsal faktörlere atıf yapılabilmektedir.

2.2.4. Anlam Arayışının Atfetme Sürecine Etkisi

Yukarıda da ifade edildiği üzere nedensel atıfların yapılmasının sebepleri arasında insanın anlam arayışı bulunmaktadır. İnsanlık, varoluşundan itibaren anlam arayışıyla iç içe olmuş, evrenin gizemlerini çözme ve kendi varoluşuna anlam yüklemek için sürekli çaba sarf etmiştir. Bu evrensel dürtü insanın farklı olaylar ve deneyimlerle karşılaştığı, yaşadığı hayatın her aşamasında kendini gösteren karmaşık bir süreci ifade etmektedir. İnsanlar genellikle anlamını çözemedikleri zorlayıcı bir durum veya olayla karşılaştıklarında doğal olarak bunun hangi anlama geldiğini sorgulamaktadır. Küçükcan ve Köse (2000: 63) bu sorunun altında yatan temel amacın, bilinmezliğin yol açtığı belirsizliği gidermek ve olayları tahlil edip muhtemel gelişmeleri tahmin ederek yaşamı bir nevi kontrol altına almak olduğunu vurgulamışlardır.

Bu noktada özellikle de insanın iradesi dışında gerçekleşen yaşam olaylarının belirli nedenlere atfedilmek suretiyle açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılması söz konusudur. Bu zorlu yaşam olayların başında örnek olarak insanların hayatında ciddi yıkımlara ve travmalara neden olabilen doğal afetler gösterilebilir. Bu tür olaylar insanların yaşadığı sıkıntılı deneyimler, acılar ve kayıplar karşısında anlam arayışına yönelmelerine yol açabilmekte ve atfetme süreçlerini etkileyebilmektedir. Anlam arayışı, afetin nedenini anlama ve kabul etme, insanların yaşanan acılarla baş etme ve hayatlarına anlam katarak iyileşme çabalarını içerebilmektedir. Frankl’ın Nietzsche’den naklederek anmaktan çok hoşlandığı “yaşamak için herhangi bir *nedeni* olan kişi, hemen her *nasıla* dayanabilir” anlamındaki meşhur sözü de bu konuyla yakından bağlantılıdır (Frankl 2023: 11). Bahadır (2002: 79-111) *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik bir Araştırma* başlıklı kitabında, anlamlı bir hayatın oluşmasında fiziksel, zihinsel, ruhsal, sosyal ve kültürel pek çok faktörün etkili olduğunu belirtmiş ve umut, iyimserlik, sevgi, ilgi, amaç, sorumluluk, vicdan, fedakarlık ve diğerkamlık gibi bunu kolaylaştıracak olumlu hasletlerin öneminden bahsetmiştir.

Ünlü psikiyatrist Viktor Emil Frankl II. Dünya Savaşı esnasında holokost kampı mahkumu olarak yaşadığı deneyimlerden ilham alarak *İnsanın Anlam Arayışı* kitabını 1946 yılında kaleme almıştır. Ona göre insanın temel motivasyonu hayatın anlamını ve amacını bulma çabasıdır. Bu anlamı bulduklarında insanlar için bu tür zorlu deneyimlerle başa çıkmak ve travmatik olaylardan sonra bile anlamlı bir yaşam sürdürmek daha olasıdır. Bu sayede insan ruhsal sağlığını ve dayanıklılığını koruyabilmektedir. Sözü edilen bu eserde Frankl (2023: 11) insanın hayatında karşılaştığı tüm acılara rağmen kendisi için bir anlam bulması gerektiğini şu ifadelerle vurgulamıştır: *“Yaşamak acı çekmektir. Yaşamı sürdürmek, çekilen bu acıda bir anlam bulmaktır. Eğer hayatta bir amaç varsa, acıda ve ölümdede bir amaç olmalıdır. Ama hiç kimse bir başkasına bu amacın ne olduğunu söyleyemez. Herkes bunu kendi başına bulmak ve bulduğu yanıtın öngördüğü sorumluluğu üstlenmek zorundadır. Kişi bunu başarabildiği takdirde onur kırıcı bütün rezilliklere karşın gelişimini sürdürecektir.”* Dolayısıyla insan değiştiremeyeceği bir kaderle karşı karşıya kaldığında da anlam bulabilmektedir. Bireysel Psikoloji’nin kurucusu olan psikiyatr Alfred Adler da bu hususla ilgili olarak hayatın devam etmesi için anlamın gerekli ve önemli olduğunu vurgulamıştır (Özgü 1964: 94).

Dinler, insanların anlam arayışında etkili olan önemli faktörlerden sayılır, çünkü bu anlam arayışını karşılamak için çeşitli yollar sunmakta ve bu sayede bireylerin hayatlarını anlamlandırmalarına yardımcı olabilmektedir. Pargament yaptığı literatür taramasının sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır:

- (1) Dinin bazı formları diğerlerinden daha faydalıdır. Dolayısıyla içselleştirilmiş, iç güdümlü bir şekilde yönlendirilmiş ve hayatta daha büyük bir anlam olduğuna inanç, Tanrı ile güvenli bir ilişki ve başkalarıyla manevi bir beraberlik duygusu üzerine kurulmuş olan bir dinin sağlık ve mutluluk için olumlu etkilere sahip olduğu ifade edilebilirken; empoze edilmiş, yaşanmamış, Tanrı ve dünya ile zayıf bir ilişkiyi yansıtan bir dinin sağlık ve mutluluk için yetersiz olduğu ifade edilebilir.
- (2) Dinin tartışmalı formlarının dahi yararları ve sakıncaları bulunmaktadır.
- (3) Herkes dinden aynı faydaları görmemektedir. Mesela bazı araştırma sonuçlarına göre yaşlılar, zenciler, kadınlar, fakirler ve Tanrı’ya daha güçlü bağlanmış kimseler için dinlerin daha yararlı olduğu bulgulanmıştır.
- (4) Din, bazı durumlarda diğerlerinden daha faydalıdır (ve belki de daha zararlıdır). Dini inanç ve uygulamaların, ölüm gibi daha stresli durumlarda özellikle değerli olduğu görülmektedir.

(5) İnsanların hayatıyla bütünleşme düzeyine bağlı olarak dinin etkisi değişmektedir. Dinlerinden en fazla istifade edenlerin daha ziyade şu özelliklere sahip olanlar olduğu söylenebilir:

- a) imanlarını destekleyen daha geniş bir toplumsal bağlamın parçası olanlar,
 - b) dini amaçlarına uygun araçları kullananlar,
 - c) mevcut probleme yeni bir şekil veren dini değerlendirme ve çözümleri seçenler ve
 - d) dini inanç, uygulama ve motivasyonlarının birbirine uyumlu olduğu insanlar
- (Mehmedoğlu 2005: 303-304).

2.2.5. Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi/Dini Yükleme

Yukarıda temelleri, bu süreci başlatan durumlar ve onu etkileyen faktörler, tarihsel gelişimi ve kuramlarının yanı sıra insanın anlam arayışının bu sürece etkisi olmak üzere ayrıntılı bir şekilde ele alınan Yükleme Teorisi (Attribution Theory) insanların olayları ve davranışları nasıl açıkladıklarını anlamak için psikolojide kullanılan önemli bir kavramdır. Bu teori en genel haliyle davranışların ve olayların neden-sonuç ilişkilerini anlama ve bunları açıklama şekillerini incelemektedir. Din, birçok insan için hayatlarının önemli bir parçasıdır ve insanların dinle olan ilişkisi, kişisel ve sosyal açıdan derin etkileri olan kompleks bir fenomendir. Yükleme Teorisi dini deneyimleri anlama ve açıklama çabalarında insanların kullandığı temel öğeleri araştırarak din ile ilişkilendirmek için kullanılmaktadır. Nitekim Spilka ve McIntosh'un (1997: 174; Küçükcan, Köse 2000: 69-70) vurguladıkları gibi yükleme teorisinin temel öngörülleri dini izah ve atıfların araştırılması hususunda zengin bir başlama noktası oluşturmaktadır. Temelde dinlerin mensuplarına sundukları inanç esasları, dünya görüşü, sosyal kimlik vs. ile hangi atıfların nerede ve nasıl kullanılabileceğine zemin hazırlamaktadır (Yapıcı 2003: 138).

Yükleme Teorisi din psikolojisi alanında önemli bir yer tutmaktadır. Atıf teorisinin din psikolojisine uyarlanması, dinin bireylerin yaşadıkları olayları nasıl anlamlandırdıkları ve bu anlamlandırmaların duygusal tepkilerini ve motivasyonlarını nasıl etkilediği konularına odaklanmasıyla gerçekleşmektedir. Teorinin bu alana uyarlanması 1975 yılında Proudfoot ve Shaver tarafından yapılan bir çalışma ile olmuştur. Ardından destekleyici pek çok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalarda genellikle başlarına gelebilecek senaryoları yaşadıklarında, durumu açıklamada hangi yüklemelerde bulundukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Gürses (2008: 367) araştırmalarda kullanılan nedensel yüklemeleri sınıflandırmaya çalışan yükleme teorisyenlerinin, özellikle seküler açıklamaların şans, çevresel etmenler ve karakter ile ilgili faktörler üzerinde odaklandığını kaydetmiştir. Bahsedilen atıflar, doğal afetlerin iklim değişikliği ve çevresel faktörler sebebiyle meydana geldiğini ve insanların kontrolü dışında

gerçekleştiğini ima eden nedensel açıklamalara örnek gösterilebilir. Farklı çalışmalar ise insanların günlük olayları dini nedenlere yükleyerek açıkladıklarını göstermiştir. Mesela “Tanrı’nın planı”, “mukadderat”, “asli günah” ve “şeytanın işi” gibi kavramlar, bireylerin akıl erdiremediği halleri açıklama çabası olarak cevaplandıramadığı sorulara yanıt olabilmektedir (Lupfer vd. 1992: 486). Söz konusu atıflar, afetlerin doğaüstü veya ilahi bir gücün müdahalesi olarak yorumlanmasını içermektedir ve insanların, afetleri toplumun veya bireylerin günahlarına veya Tanrı’ya karşı işlenen suçlara bir yanıt olarak algılayabildiklerini yansıtmaktadır.

Bu noktada farklı bir araştırma sonucundan bahsetmek yerinde olacaktır. Gorsuch ve Smith’in çalışmasının neticesinde Tanrı ile ilgili yüklemelerin genel olarak olağanüstü sonuçların alındığı durumlarda gerçekleştiği belirlenmiştir. Ayrıca aynı olayda bireylerin hem insana hem de Tanrı’ya yüklemede bulunduklarını, yani sorumluluk atfettiklerini saptamışlardır. Nitekim bu sonuçtan hareketle Tanrı ile ilgili geniş bir yükleme çeşitliliğinden bahsetmişlerdir. Bir yandan “olayları kontrol edici olarak Tanrı” diğer yandan “olayların olmasına izin veren Tanrı” ve “insanlarla birlikte iş gören Tanrı” olmak üzere Tanrı ile ilgili üç çeşit yükleme biçimi kaydedilmiştir (Miner, McKnight 1999 : 275).

İnsanların doğal afetler karşısındaki tutumunu belirlemeyi hedefleyen teoriler, din psikolojisi alanında genellikle atıf teorisi bağlamında incelenmiştir. Bu teoriye göre bireyler, yaşanan olayların ve sergilenen davranışların arka planını anlamlandırmak ve açıklamak için farklı biçimlerde nedensel açıklamalarda bulunmaktadır. Bu çaba da genellikle din ekseninde şekillenmektedir (Duman 2016: 135; Yapıcı 2003: 132). Zira dinler, bireysel veya sosyal olayların açıklanması konusunda hazır cevaplar sunmaktadır. Gürses (2008: 365-366) dinlerin en belirgin özelliklerinden birisinin, insanlara her türden nedensel açıklamalar sunmaları olduğunu vurgulamıştır. Spilka ve arkadaşları (1997) da tarihin bütün dönemlerinde kutsal metinlerin ve dini öğretilerin hemen hemen her konuya dair “nasıl” ve “niçin”i açıkladıkları, ancak dinin ortaya koyduğu bu tür açıklamalara herkesin aynı ölçüde ve sıklıkla başvurmadığı üzerinde durmuşlardır. Nitekim dindar olarak sınıflandırılacak kişilerin bile yaşadıkları her olayı dini yüklemelerle açıklamadıkları görülmektedir. Bu gözlemlere dayanarak dini açıklamaların ne zaman ve hangi ortamlarda yapıldıklarını belirlemek için farklı etkenler ortaya atılmıştır. Spilka ve arkadaşları bu faktörleri şu şekilde sınıflandırmıştır (Yaparel 1994: 277-278).

1. **Yükleme yapanın kişilik özellikleri** örneğin bireyin eğitim seviyesi, kişisel, kültürel ve dini bakış açısının yanında aile yapısı ve yükleyenin kendi tecrübelerini dini terimlerle tanımlamaya çalışması gibi etkenler yapılacak olan atfı şekillendirebilmektedir.
2. **Yüklemenin yapıldığı ortam** ise atfedenin içinde bulunduğu bağlamı ifade etmektedir.
3. **Açıklanacak olayın özellikleri** dini yüklemenin yapılmasına yol açabilecek önemli bir etkidir. İnsanların, kontrol edemedikleri trajik olaylar karşısında ve kriz anlarında daha

sık dini atıflarda bulundukları pek çok araştırmada tespit edilmiştir. Özellikle yaralanma, hastalık, yakın birinin ölümü, doğal afetler vb. olaylar karşısında “kötü talih”, “kader”, “tanrının iradesi”, “ilahî ceza” ve “kötü niyetli insanlar” gibi faktörlere atıflar yapıldığı gözlemlenmiştir. Silver ve Wortman (1980: 317-319) bu faktörün hoş olmayan olayların açıklanmasında etkili olduğunu belirtmiştir.

4. **Açıklanacak olayın meydana geldiği ortam** açıklanacak olayın içerisinde bulunduğu durumu kastetmektedir. Bala (2019: 20) doğal afet sonucunda camide vefat eden biriyle kahvehanede vefat eden birey için yapılan yüklemelerin çoğu kez birbirinden farklı olacağı örneğini getirmiştir.

Doğal afetler gibi zorlayıcı durumlarda daha ziyade dini yüklemeler ve açıklamaların yapılması anlam sisteminin devamlılığını koruması için gerekli olmaktadır. Bu anlamı sağlayan unsurlar şu şekilde ifade edilebilir:

- e) Gelecekteki olayların katlanılır ve kontrol edilebilir olacıklarına ilişkin güven
- f) Yaşanan olayın olumsuz sonuçları yanında olumlu yönlerinin de aranıp bulunması
- g) Yaşanan olayın daha büyük bir planın parçası olup tesadüfe bağlı olmadığına ilişkin inanç (Yaparel 1994: 278).

İnsanların hangi şartlarda dini atıflara daha çok başvurduğu meselesine gelince, bir ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlıklarda, ekonomik kriz ve çöküntü durumlarında, kaza ve belalarda, doğal afetlerde, savaşlarda, dini, kültürel ve etnik kimliği tehdit ettiği düşünülen hadiselerde, toplumsal ve kişisel başarı ya da başarısızlıklarda dini atıfların daha çok dile getirildiği görülmektedir (Spilka, Shaver, Kirkpatrick 1997: 177-178; Köse, Küçükcan 2000: 66-67). Yine buna benzer eşit aşırıdaki olumlu ve olumsuz olayların neticesinde dini yüklemelerin benzer bir yoğunlukta gerçekleştiği araştırma bulguları arasındadır (Miner, McKnight 1999: 277). Üstelik insanların dini sebeplere dayanan atıfları kullanma düzeylerinin birbirlerinden oldukça farklı olduğu ifade edilmelidir. Yapıcı (2003: 146) her ne kadar genelde dindar insanların dini atıfları daha çok kullanmaya meyilli olduklarını vurgulasa da, daha az dindar görünen ya da dini hayatla ilişkileri daha zayıf olan ve hatta kendileri için dinin hiçbir anlam ifade etmediği bazı kişilerin de dini atıfları kullanmaya eğilimli olabildiğini belirtmiştir.

“Religious Attributions: Situational Factors and Effects on Coping” adlı araştırma makalesinde dini yüklemeleri konu edinen Miner ve McKnight (1999: 275) dini yüklemelerin, din dışı yüklemelerden daha fazla kendini kontrol ve takdir hissi verdiğini tespit etmişlerdir. Bu durumu da bireyin Tanrı’nın evreni yöneten sonsuz gücünü kendi yanında hissetmesiyle beraber bireyin Tanrı tarafından onaylandığını hissetmesiyle açıklamışlardır. Bununla bağlantılı olarak Gürses (2008: 372) çalışmasında

yükleme yapanın sebep üzerinde çok az denetime sahip olduğu durumlarda daha güçlü dini yüklemeler yaparken, sebepler üzerindeki kontrolü nispeten fazlalaştığında ise bu tarz yüklemelerin azaldığını vurgulamıştır. Dolayısıyla Tanrı'ya yüklemeler, bireye bir kontrol duygusu sağlamakta ya da şahsın olaylar üzerinde bireysel kontrolünün olmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca aşırı derecede şiddetli sonuçları olan durumlarda, daha tahammül edilebilir sonuçları olan durumlara oranla çok daha güçlü dini atıflarda bulunulduğu da Miner ve McKnight'in (1999: 277) sözü edilen araştırmasının bulgularından biridir. Yaşanan olağanüstü olayların sonuçlarının daha fazla açıklamaya gereksinimi ortaya çıkarması ve dindar insanların bu hadiselerde meydana gelen durumları anlamlandırabilmek için daha yoğun bir biçimde dini yüklemeler yapmaları doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

2.3. Başa Çıkma

2.3.1. Başa Çıkma Tanımları

TDK'ye göre kelime anlamı “bir şeye gücü yetmek” olan başa çıkma; genel itibariyle karşılaşılan zorluklar, stres, baskı veya olumsuz durumlarla etkili bir şekilde baş edebilme becerisini ifade etmektedir. Başa çıkma bilim insanları tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bir kısmını burada ele alacağız ve konuya dair yapılan literatüre değineceğiz. İngilizcede “coping” ile ifade edilen başa çıkma terimi, APA American Dictionary of Psychology adlı sözlükte kişinin kaynaklarını zorlayan veya aşan bir durumu yönetmek veya stresin neden olduğu olumsuz duyguları ve çatışmayı azaltmak için bilişsel ve davranışsal stratejilerin kullanılması anlamına gelmektedir. Başa çıkma kavramı ilk olarak stres ile ilgili araştırmalarda ortaya çıkmış ve Amerikalı psikolog Richard S. Lazarus tarafından psikolojik stres teorisinde kullanılmıştır.

Lazarus'un *Psychological Stress and the Coping Process* başlıklı kitabı bu konuyu işleyen ilk eserlerden sayılmıştır (Ayten, Sağır 2014: 6). Lazarus ve Folkman (1984) kaleme aldıkları *Stress, Appraisal, and Coping* adlı eserde başa çıkmayı, insan tarafından stresli olarak algılanan ve kişisel kaynakları zorlayan belli içsel ve dışsal gereklilikleri ve bunlar arasındaki çatışmaları kontrol etmek, hafifletmek veya tolere etmek için devamlı olarak farklılaşan bilişsel ve davranışsal çabalar olarak ifade etmiştir (Lazarus, Folkman 1984: 141). Başa çıkmayı insanların hayatta karşılaştıkları önemli bireysel sorunlarını ve sıkıntılarını anlamaya çalışmak yoluyla karşılamaya çalıştıkları bir sürekli değişim süreci (Ayten 2012: 38; Pargament 1997: 210) olarak tarif eden Kenneth I. Pargament de başa çıkma ve dini başa çıkma meselelerine önemli katkılarda bulunmuştur. Pargament'in *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice* adlı kitabı bu konuda yazılmış en kapsamlı eserlerden biri olarak addedilebilir (Ayten, Sağır 2014: 6). Bahsi geçen bu kitapta Pargament, başa çıkmanın insan ile bir durum arasında yapılan karşılaşmayı içerdiğini (1997: 84), çok boyutlu ve çeşitli olduğunu (1997: 87);

bağlamsal bir karaktere sahip olduğunu (1997: 85) ve olasılıkları ve seçimleri içerdiğini (1997: 86) ifade etmiştir. Bununa birlikte başa çıkmanın zaman içinde gelişen ve değişen bir süreç olduğunu vurgulamıştır (1997: 89).

Stresle başa çıkma yöntemlerinin ve bunların sosyodemografik özelliklerle ilişkisinin Tıp Fakültesi öğrencileri örnekleminde incelendiği bir makalede ise bu konuya dair farklı tanımlara yer verilmiştir. Mesela Dressler'e (1985) göre başa çıkma, stres kaynaklarını değiştirmek, tolere etmek veya onlardan kaçınmak için ortaya konulan bilişsel ve davranışsal çabaların tümünü kapsamaktadır. Baltaş (2000) ise başa çıkmayı bireyin yaşantısını tehdit edici olarak algıladığı bir durumda, kendisini daha iyi bir duruma getirmek için, durumu kontrol etmesini ve davranış örüntüsü olarak tanımlamıştır (Ergin, Uzun, Bozkurt 2013: 32).

2.3.2. Başa Çıkma Süreci

Lazarus ve Folkman (1984) başa çıkmayı bireylerin yaşamlarındaki önemli kişisel veya durumsal taleplerini anlamaya ve bunlarla başa çıkmaya çalıştığı bir süreç olarak görmüştür. Bu teorisyenler bu sürecin oldukça etkileşimli ve dinamik olduğunu ifade etmişler ve sürecin birkaç temel unsuruna değinmişlerdir. İlk olarak yaşam olaylarının çeşitli biçimler alabildiğini, yani tek veya giderek artan, olumlu veya olumsuz, yeni veya tanıdık, öngörülebilir veya öngörülemez, kişisel veya kişilerarası ve büyük veya küçük olabileceği üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte Rabkin ve Streuning (1978) ve Thoits'un (1983) yaptığı araştırmalar, yaşam olaylarının fiziksel ve zihinsel sağlığın güçlü belirleyicileri olmadığını da göstermektedir. Billings ve Moos (1984), McRae (1984) ve Taylor (1983) gibi araştırmacılar çeşitli başa çıkma etkinlikleri arasında ayırım yapmışlardır. Bu bağlamda problem odaklı, duygu odaklı, rasyonel eylem, yardım arama, olumlu düşünme, geri çekilme, kendini suçlama, sosyal karşılaştırma olmak üzere farklı başa çıkma faaliyetlerinden bahsedilmektedir (Pargament vd 1990: 795). Bu başa çıkma türlerine bu bölümde daha ayrıntılı yer verilecektir. Ayrıca yine Lazarus ve Folkman'ın (1984) işaret ettiği gibi başa çıkma sürecinin sonuçlarının çok boyutlu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sözü edilen bu boyutlar arasında anında, kısa vadeli ve uzun vadeli sonuçların bulunduğu gibi durumsal, kişilerarası, psikolojik ve fiziksel sonuçların ve ayrıca pozitif, negatif ve karışık sonuçların varlığından da bahsetmek mümkündür (Pargament 1997: 795).

Başa çıkma sürecini ele alırken Pargament (1997) sekiz varsayımı göz önünde bulundurmuştur. Bu varsayımlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- 1) İnsanlar anlam arayışındadır.

Pargament'in de ifade ettiği üzere bu cümle ilk bakışta başa çıkma süreciyle bağlantılı gözükmese de insanların temel ve ortak bir özelliği olan anlam arayışı başa çıkma süreciyle yakından

ilişkilidir. Anlam arayışı insanları yaşamda farklı yollara yönlendiren yol gösterici bir güçtür. Bu arayışın evrensel tek bir amacı bulunmamaktadır. Dolayısıyla insanların önemsedığı maddi, fiziksel, psikolojik, sosyal ya da ruhsal, iyi ya da kötü olarak değerlendirilebilecek her şeyi kapsamaktadır. Pargament anlam arayışının üretken bir yaşam için gerekli olduğu, ancak yeterli bir koşul olmadığı fikrini savunmuştur (Pargament 1997: 91-95).

2) Olaylar insanlar için ne ifade ettikleri/anlama geldikleri çerçevesinde inşa edilir.

Bu varsayımda Pargament başa çıkma sürecinin insanların olayları nasıl algılayıp açıkladıkları ile bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Pargament olayların birdenbire ortaya çıktığı ve ardından insanların onlarla başa çıkması gerektiği izleniminin yanıltıcı olduğunu söylemiştir. Ona göre olaylar tek başına basitçe gerçekleşmemektedir. Olayların niteliği önemsiz değildir, ancak insanlar olayları kendi bakış açılarına uygun olarak yorumlama eğilimindedirler (Pargament 1997: 95-99).

3) İnsanlar başa çıkma sürecinde bir yönelim sistemi geliştirirler (Ayten 2012: 39).

Bu varsayım, insanların stresli yaşam olayları karşısında bir yönlendirme sistemi tarafından yönlendirildiğine dayanmaktadır. Alışkanlıklar, değerler, ilişkiler, kalıplaşmış inançlar ve kişilikten oluşan bu sistem aynı zamanda zor zamanlarda kullanılan bir rezervuar olarak hizmet etmektedir. Bu sayede başa çıkma mümkün hale gelmektedir. Yönelim sistemleri yalnızca yardımcı olan kaynaklardan değil, aynı zamanda yararsız olan yüklerden de oluşmaktadır. Kaynaklar ve yükler maddi, fiziksel, psikolojik, sosyal veya manevi türden olabilmektedir. İnsanı genel olarak anlam arayışına iten şeyler kaynaklar; anlam arayışına engel olan, açıkları ve borçları içeren durumlar ise yükler olarak tanımlanmıştır. Kaynaklar; canlılık, sağlık, yetkinlik, tutarlı bir dünya görüşü, kişilerarası beceriler, destekleyici sosyal sistemler, Tanrı'ya yakınlık duygusu, cemaate bağlılık gibi boyutlarda olabilmektedir. Pargament bu hususta Norris ve Murrell'in (1988) yaptığı bir araştırmaya değinmiş ve yaşlıların doğal afetlere karşı daha dayanıklı olmasını, gençlere göre travmanın yeniden deneyimlenmesiyle daha kolay başa çıkabilmeleriyle açıklamıştır. 1981 ve 1984 yılları arasında 200'den fazla yaşlı bireyin üzerinde selin etkilerinin incelendiği bu araştırmada, hayatında daha önce sel deneyimi yaşayan yetişkinler, o yıllar içerisinde kaygıda bir artış göstermemiştir. Buna karşılık, daha az deneyimli yaşlı yetişkinler arasında bu süre zarfında kaygı düzeylerinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada ortaya çıkan ilginç bir sonuç ise bireylerin sel dışında savaş deneyimi, yangın veya ciddi bir araba kazası gibi trajedilerle önceden karşılaşmış olmalarının da selin etkisini azaltmada yardımcı olmuş olmasıdır. Yükler; başarısızlık öyküsü, fiziksel bir engel, yıkıcı bir aile, kişilik sorunu, mali borç veya kendisi veya başkaları hakkında işlevsiz inançlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Bu sistemler insanları aynı olaylar karşısında farklı hareket etmeye yöneltmektedir (Pargament 1997: 99-104).

4) İnsanlar yönelimlerini özel başa çıkma metotlarıyla sergilerler.

Yönlendirme sistemi başa çıkma sürecini birçok yönden ilerletme, şekillendirme ve sınırlama potansiyeline sahiptir. Yönelim sistemi bazı başa çıkma yöntemlerini birey için diğerlerinden daha uygun hale getirmektedir. Ancak bununla birlikte bu sistemin yaşanan problemle başa çıkması için yeterli olmayabilir. Şayet mevcut seçeneklerden hiçbiri bir çözüm sunmadığında birey, yönlendirme sistemini dönüştürerek farklı bir şekilde başa çıkmayı seçebilmektedir. Bu noktada insanların sahip olduklarına inanmadıkları araçlarla baş edemedikleri de varsayılmıştır (Pargament 1997: 104-106). Ali Ayten *Tanrı'ya Sığınmak* başlıklı kitabında yönelim sistemlerine örnek olarak iyimserliği sunmuştur. Ölümcül bir hastalığa yakalanmış birinin hastalığını kabullenmesi ve kendisine iyileşeceğine dair telkinlerde bulunması ve dua etmesi olumsuz durumla başa çıkma yöntemi olarak sayılmaktadır (Ayten 2012: 39).

5) İnsanlar başa çıkmada koruma ve dönüştürme mekanizmaları yoluyla anlam ararlar.

Düşünceler, duygular, davranışlar ve etkileşimler başa çıkma yöntemleri haline gelebilir. Geleneksel olarak başa çıkma yöntemleri çeşitli yapısal özelliklere göre sınıflandırılmıştır. Stresli bir yaşam deneyimi ile karşılaşıldığında anlam arayışı bitmemekte, devam etmektedir. İnsanlar stresli olaylarla kendileri için en önemli olan değerlerle başa çıkmaktadırlar (Pargament 1997: 106-114). Koruma başa çıkmada temel bir eğilim sayılmıştır. Zorlukla karşılaşıldığında insanlar ilk başta var olan anlamı korumaya çalışır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda insanlar anlamı yeniden inşa ederek dönüştürme çabasında olurlar (Ayten 2012: 39).

6) İnsanlar en ikna edici/inandırıcı başa çıkma stratejisine başvururlar.

Pargament (1997) bir kişinin zor bir durumla nasıl başa çıkacağını anlamak için yalnızca yaşanan durum hakkında değil, aynı zamanda bireyin anlam ve yönelim sistemi hakkında da bilgi edinmek gerektiği üzerinde durmuştur. Başa çıkma sürecinin en kritik unsurlarından bir tanesi, insanların önemsedikleri şeylerin kazanımlarını artırarak ve kayıplarını azaltarak anlamı en üst düzeye çıkarmaya çalışma gayretidir. Bununla birlikte insanlar bir başa çıkma yöntemi seçerken, yalnızca onun sonuçlarını veya ulaşmayı umdukları hedefleri değil, aynı zamanda oraya ulaşmak için gitmeleri gereken rotayı da tartmaktadırlar. İnsanlar genelde yaşam yolculuğunda enerjilerini korumaya ve en hafif yükleri üstlenmeye çalışırlar, yani en az dirençli yolu tercih etmektedirler. Bu, başa çıkmanın mutlaka kolay olduğu anlamına gelmemektedir. Pargament'in tabiriyle; yol tıkanıldığında veya hedef yüksek olduğunda en az dirençli yol hala dik ve dolambaçlı olabilmektedir (Pargament 1997: 114-117).

7) Başa çıkma kültür tarafından şekillendirilir.

Başa çıkma kendini kültürün zemininde göstermektedir. Kültür, bir toplumun temel planlarıyla, sosyal yaşamın karmaşık bütününe meydana getiren kurumları, yasaları, bilgisi, gelenekleri, ahlakı ve yaşam tarzlarıyla ilgilidir. Kültür, anlam arayışında olan insanlara bir temel oluşturmaktadır. Dolayısıyla

başa çıkmada birey ile daha geniş bir yapı teşkil eden kültür arasında anlamlı bir alışveriş söz konusudur. İnsan zorluklarla baş ederken sosyal destek alamadığında, yalnız başına mücadele etmek durumunda kalabilmekte, ki bu neredeyse aşılamaz bir zorluk teşkil edebilmektedir. Ayrıca Pargament'e göre her ne kadar kültür başa çıkmayı şekillendirse de, kültürün başa çıkmayla şekillendiği de bir o kadar doğru bir tespittir. Başa çıkma çabalarıyla kültürel doku gelişmektedir (Pargament 1997: 117-119; Ayten 2012: 39).

8) İyi bir başa çıkma sonuç ve sürece bağlıdır.

Psikologlar yalnızca başa çıkmayı anlamakla değil, aynı zamanda onu değerlendirmekle de ilgilenmektedirler. İnsanların yaşamda karşılaştıkları sorunların birçoğu, başa çıkma sorunları olarak kavramsallaştırılabilir. Bu sorunlara örnek olarak sevilen birinin ölümü üzerine yaşanan depresyon, doğal bir afetle ilişkili travma sonrası stres bozukluğu, bir çocuğun ergenliğe girerken yaşadığı aile çatışma vb. gösterilebilir. İyi bir başa çıkmanın iki ayağı bulunmaktadır. Bunlardan biri sonuca odaklanan pratik yaklaşım, ikincisi ise sürece odaklanan yaklaşımdır. Başa çıkmanın “iyi” veya “kötü” olması, elde edilen sonuçlar tarafından tanımlanmaktadır. Bu durumda başa çıkma sonuçlarının birkaç kriteri karşılaması beklenmektedir. Bu kriterler arasında; stresli bir durumun ortaya çıkardığı talepler ve zorluklarla ilgili olması, bireyin anlam nesnesine uygun hale getirilmesi, başa çıkmada başarısızlık ve başarı olasılıklarına karşı duyarlı olması, başa çıkmanın zaman içinde farklı etkileri olabileceği gerçeğine karşı uyanık olması ve son olarak başa çıkmada meydana gelen değişimlere ve beklenmeyen sonuçların potansiyeline karşı duyarlı olması gibi unsurlar bulunmaktadır. Pargament tüm amaçlar için tüm durumlarda ve tüm insanlara yardımcı olacak bir başa çıkma yöntemi bulmanın imkansız değilse bile zor olduğunu belirtmiştir. Stresli yaşam deneyimi, anlam, değerlendirmeler, yönlendirme sistemi, kaynaklar, yükler, başa çıkma yöntemleri, sonuçlar ve kültürlerin hepsi başa çıkma sürecinin unsurları sayılmıştır. Ancak hiçbirisi tek başına başa çıkmanın akışını belirlememektedir. Süreç perspektifinden bakıldığında iyi başa çıkmanın anahtarının bir bütün olarak başa çıkmanın işleyişinde bulunduğu söylenebilir. Kısacası hem sonuçlar hem de süreç yaklaşımları, başa çıkma sürecine ilişkin önemli farkındalıklar sunmaktadır (Pargament 1997: 119-126).

2.3.3. Başa Çıkma Türleri

Başa çıkma türleri, hayatın kaçınılmaz zorlukları ve stresli durumlarla karşıya karşıya kalan insanların kullandığı çeşitli stratejileri ifade etmektedir. Bu stratejiler bireylerin sorunlarını çözmek, duygusal tepkilerini yönetmek ve yaşamın zorluklarıyla daha etkin bir şekilde baş edebilmek için başvurdukları yöntemleri içermektedir. Başa çıkma türleri; problem odaklı ve duygu odaklı olmak üzere genel olarak iki ana kategori altında toplanabilmektedir. Ekşi (2001: 23) doktora tezinde, insanların

olumsuz duygularının egemenliğı altına girmeye ve bu duyguların problem çözme eylemlerini etkilemesini önlemek için ilk olarak problem odaklı başa çıkma yöntemini kullandıkları ve ancak bir problem çözülemez hale geldiğinde duygu odaklı başa çıkma mekanizmalarına yöneldiklerini göstermiştir.

❖ *Problem Odaklı Başa Çıkma*

Bu tür başa çıkma bir zorlukla karşılaşıldığında sorunu çözmeye ve olumlu sonuçlar elde etmeye odaklanma yaklaşımıdır. Birey sorunu tanımladıktan sonra sorunun nedenlerini anlamaya çalışır, alternatif çözümler üretir ve somut adımlarla çözümü uygulamaya geçirir (Kula 2002: 239-240). Problem odaklı başa çıkma stratejilerinin insanların proaktif ve çözüm odaklı düşüncelerine yardımcı olduğu söylenebilir. Acil durumlarda etkili bir şekilde kullanılabilen problem odaklı başa çıkma stratejisi, yangın afeti örneği üzerinden değerlendirilebilir. Yangınlar hızla yayılan ve büyük zararlara neden olan felaketlerdir. Bu tür afetlerde problem odaklı başa çıkma, yangını kontrol altına almak ve hasarı en aza indirmek için somut adımlar atma sürecini kapsamaktadır. Mesela yangından etkilenen insanların güvenli alanlara yönlendirilmesi ve gerekli kurtarma çalışmalarının hızla başlatılmasının yanı sıra su tankları, helikopterler ve itfaiye ekipleri gibi kaynaklarla yangını söndürme faaliyeti problem odaklı başa çıkmaya örnek gösterilebilir.¹⁵

❖ *Duygu Odaklı Başa Çıkma*

Duygu odaklı başa çıkma bir zorlukla başa çıkmak için duygusal tepkilere ve duygusal ihtiyaçlara odaklanma yaklaşımıdır. Bu yöntemde bireyin stres, kaygı, üzüntü gibi duygusal tepkileriyle başa çıkması önem taşımaktadır. Duygu odaklı başa çıkma stratejileri insanların duygusal ve ruhsal iyilik halini artırmak, duygusal rahatlama ve kabullenme sağlamak için kullanılmaktadır. Bu tür başa çıkmada kişi değiştiremeyeceği olayların etkisini hafifletmek ve olaya bakış açısını değiştirmeye çalışmaktadır. Burada bastırma, yansıtma, mantığa bürünme, hayal dünyasına kaçma, soyut kavramlara bürünme vb. sağlıksız savunma mekanizmaları da devreye girebilmektedir (Cüceloğlu 1997: 302-304). Doğal afetler hayatı altüst eden ve insanların duygusal dengesini sarsan olaylar oldukları için bu zorluklarla baş edebilmek adına sıkça duygu odaklı başa çıkma stratejilerine başvurulmaktadır. Örneğin Yangın afeti sonucunda evleri yanan bir aile, büyük bir şok ve üzüntü yaşayacaktır. İyileşme sürecini olumlu bir şekilde yönlendirmek için duygu odaklı başa çıkma; duygusal tepkilerin farkında olmayı, yaşananları kabul etmeyi, deneyimlerini paylaşmayı, psikolojik ve manevi destek almayı, dua ve

¹⁵ <https://www.cdc.gov/disasters/wildfires/afterfire.html>; <https://www.cdc.gov/disasters/wildfires/beforefire.html>
18.04.2023.

ibadetlere yönelmeyi, kendine bakım vermeyi, toplumsal dayanışma içinde olmayı, yardımlaşmayı, zarar gören bölgeleri onarmayı, stres azaltıcı aktivitelerde bulunma gibi etkinlikleri içermektedir.¹⁶

2.3.4. Dini Başa Çıkma

Baş a çıkmaya dair yapılan tanımların temelinde insanın yaşamda istemediğı ve beklemediğı durumlarla karşılaştığında hayatını yeniden normal durumuna döndürme isteğı yatmaktadır. Baş a çıkma süreci olarak adlandırılan bu mücadele dolu süreçte insanlar çeş itli biliş sel, duygusal ve davranış sal faaliyetlere ve kaynaklara yönelmektedirler. Bu yönelim birbirinden farklı temellere dayanabilmektedir. Kimi insanlar için başvuru lan kaynakların baş ında din gelmektedir. Dine yönelimin nedenleri arasında dinin yaşamın pek çok alanına dair getirdiğı anlamlı açıklamaların insanların karşılaştıkları farklı zorluklar, travmalar ve kayıpları anlamlandırmasını, mevcut sorunları çözmesini, bu süreçte sabretmesini veya durumu teslimiyetle kabullenmesini kolaylaştırması bulunmaktadır (Ayt en 2015: 23).

Din; doğı al afetler, hastalıklar, kayıplar, ayrılıklar, hayal kırıklıkları gibi hayatın zorluklarıyla yüzleş en insanlara iç sel güç ve destek sağlayabilmekte ve anlam bulma yolu olarak hizmet edebilmektedir. İnsanlar, bu araştırmanın konusu olan doğı al afetler gibi tahmin ve kontrol edilemeyen, kendilerini fiziksel ve maddi anlamda yıkımlara uğ ratmasının yanında korku, kaygı ve umutsuzluk gibi duygusal zorluklarla karşı karşıya bırakmasının üzerine farklı baş etme metotlarına yönelmektedir. Bu süreçte dini inançlar, değerler ve pratikler birçok insan için önemli bir baş a çıkma kaynağı haline gelmektedir. Dini baş a çıkma, doğı al afetlerle karşılaş an insanların dini inançlarına, değerlerine ve ibadetlerine dayanarak zorluklarla baş a çıkma sürecini ifade etmekte ve insanların doğı al afetlerin nedenlerini anlamlandırma, yaşanan acıyı kabul etme ve geleceğı e umutla bakma sürecini de iç ermektedir.¹

Halil Ekş i dini baş a çıkmayı, “bireyin hayatında karşılaştığı kişisel ya da sosyal problemleri anlamada ve onları çözümlemede kullanılan karmaş ık ve değı ş ik bir süreç içerisinde dinin olumlu rolünün vurgulanması” olarak tanımlamış tır. M. Naci Kula, dinin insanın yaşamını kuş atan bir yönü bulunduğı takdirde baş a çıkma sürecinde de yer alma ihtimalinin arttığını ifade etmiş tir (Kula 2005: 60). Kenneth Pargament’e göre bireyin karşılaştığı sorunun çözümünde dinin ne ifade ettiğı , bireye nasıl destek olduğı vb. sorulara verilecek cevaplar dini baş a çıkma konusunun esaslarını oluşturmaktadır. Buna ek olarak dinin doğ um, ölüm vb. kritik anlarında nispeten daha tatmin edici açıklamalar ve yaklaşımlar ortaya koyması, insanların dini baş a çıkma yöntemlerine daha fazla başvurmalarına neden olmaktadır.

¹⁶ <https://emergency.cdc.gov/coping/selfcare.asp>; <https://www.verywellmind.com/coping-with-natural-disasters-2797570>
18.04.2023.

Süleyman Abanoz'un, "Türkiye'de Yapılan "Dini Başa Çıkma" Konulu Araştırmalar Hakkında Bir Değerlendirme" adlı makalesinde söz ettiği bir araştırmaya göre; insanın zorluklarla başa çıkma çabası insanlık tarihi boyunca her zaman var olmuştur, ancak başa çıkma kavramının tanımlanması ve derinlemesine incelenmesine dair ilk çalışmalar ancak 1960'lı yıllara tekabül etmektedir. Bu noktada Richard Lazarus'un 1966 yılında yayınladığı *Psychological Stress and the Coping Process* konuya dair temel bir kaynak olarak zikredilebilir (Ayten 2012: 17). Dini başa çıkma yöntemleri ise çok erken tarihlerden itibaren kullanılmasına karşın "dini başa çıkmanın" bilimsel olarak tanımının yapılması ve incelenmesi 20. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. (Abanoz 2020: 409). Bu süreçte Kenneth Pargament'in 1997 yılında yayınladığı, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research and Practice* isimli kitabının önemli ve öncü bir rolü olmuştur (Ayten 2012: 19).

Susan Folkman ve Richard S. Lazarus'un (1984) beraber yürüttükleri bir çalışmada dinin önemli bir başa çıkma mekanizması olduğunu kaydetmişlerdir. Pargament'in (1988) yaptığı en genel tarifile dini başa çıkma, hayatın ortaya çıkardığı problem ve stresle mücadele sürecinde dinin ve inancın kullanılmasıdır. Halil Ekşi "Başaçıkma, Dini Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma" adlı doktora tezinde, din ve inancın yanısıra bireyin maneviyata yönelmesini de dini başa çıkma kaynakları arasına eklemiştir (Abanoz 2020: 411-412). Kenneth Pargament ve arkadaşları "God Help Me: Religious Coping Efforts as Predictors of the Outcomes to Significant Negative Life Events" isimli çalışmasında, din ve başa çıkma ilişkisini analiz etmiştir ve dinin başa çıkma sürecinin doğal bir parçası olabileceği gibi bu sürece olumlu bir katkıda bulunabileceğini, ayrıca bu sürecin bir ürünü olabileceğini veya başa çıkma sürecinin bireyin inancını dönüştürebileceği sonucuna varmıştır (Pargament vd. 1990: 796).

Çeşitli araştırmalar, dindarlığın zorlayıcı olaylar ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi düzenlediğini kanıtlar niteliktedir. Özellikle sıkıntılı dönemlerde dinin bireye umut, anlam ve amaç kaynağı olarak hizmet ettiği belirtilmiştir. Nitekim dini inançların travmatik olayların ardından başa çıkmada yardımcı olabileceği ve birçok insanın doğal süreç içerisinde dini başa çıkma yöntemlerine ve kaynaklarına başvurduğu öne sürülmüştür (Ano, Vasconcelles 2005: 462; Koenig 1998: 213; Pargament 1997: 177). Doğan Cüceloğlu dinin, insanların farklı ihtiyaçlarına cevap verme kapasitesine sahip olduğu, etki edilemeyecek durum ve olaylarda algılamayı değiştirip dönüştürebildiği ve yaşanan acıyı sabırla kabullenme konusunda etkili olduğu için başa çıkma sürecinde önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. (Cüceloğlu 2001: 183).

Bu konuya dair gerçekleştirilmiş çalışmalarda dini başa çıkmayı kimin ne zaman tercih ettiğini etkileyen pek çok faktörün söz konusu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda cinsiyet, yaş, ırk, sosyo-ekonomik durum, eğitim seviyesi, kişilik, zihinsel ve psikolojik sağlığın yanında dini yönelimlerin belirleyici rolü vurgulanmıştır. Buna örnek olarak Pargament'in; dindarlarda, fakirlerde, yaşlılarda ve

kadınlarda dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklığının arttığı yönündeki tespiti gösterilebilir (Pargament 1997: 143).

Dini başa çıkmanın cinsiyet ile olan ilişkisini ele alan farklı çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Ekşi (2001: 225) erkeklerin kadınlara göre olumsuz dini başa çıkma etkinliklerine nispeten daha fazla başvurduğunu kaydetmiştir. M. Naci Kula (2005: 245) çalışmasında, erkeklerin dini konularla ilgilenmek, Kur'an okumak gibi dini davranışlara odaklanarak problemi bertaraf etme çabasında olduklarını, kadınların ise Allah'a sevgi ve inancın sergilenmesini sağlayan manevi temelli dini başa çıkma yollarını tercih ettiklerini bulgulamıştır.

Dini başa çıkmada yaşın etkisi de araştırılan bir diğer unsurdur. Bu hususta yapılan çalışmalar genellikle yaşın ilerlemesiyle birlikte dini başa çıkma etkinliklerine yönelme eğiliminin ve ertelemeci ve işbirlikçi başa çıkma metotlarının da arttığını göstermektedir. Öte yandan dini başa çıkma stili olarak kendi kendine yetme durumunun azaldığı bulunmuştur (Topuz 2003: 108).

Bu hususta etkisi incelenen bir diğer etken de sosyo-ekonomik durumdur. Topuz (2003: 109) yaptığı araştırmada sosyo-ekonomik düzeyi fark etmeksizin olumlu dini başa çıkma faaliyetlerinden tüm insanların eşit sıklıkta faydalandığını; ancak olumsuz dini başa çıkmanın daha ziyade ortanın üzeri sosyo-ekonomik düzeydeki kişilerce kullanıldığı tespit etmiştir.

Dini başa çıkmayı etkileyen bir başka faktör ise kişilerin dindarlık düzeyleridir. Çok sayıda çalışma, bu kritere göre dini başa çıkma etkinliklerini kullanma sıklığının ve etkinliklerinin türünün farklılaştığını bulgulamıştır (Pargament, Ano, Wachholtz 2005: 485-486; Topuz 2003: 119). Bu minvalde gündelik hayatlarında dini içselleştiren kişilerin başlarına gelen olayları dini ve ahlaki unsurlarla ilişkilendirip açıklarken; dini, hayatına ancak sınırlı bir şekilde yansıtan veya hiç yansıtmayan kişilerin yaşananların sebeplerini din dışı bir alanda aradıkları ve seküler başa çıkma faaliyetleriyle problemleri çözme yoluna gittikleri söylenebilir. Dolayısıyla burada belirleyici faktör, insanın kişisel olarak dini ve kültürel değerlerle olan ilişkisidir. Bununla birlikte dindarlık seviyeleri yüksek olan insanların; dini yalvarma (dua), Allah'a yönelme, dini istikamet arayışı gibi olumlu dini başa çıkma mekanizmalarına daha çok başvurdukları ortaya çıkarken; manevi hoşnutsuzluk, kişilerarası dini hoşnutsuzluk, şerre yorma gibi olumsuz dini başa çıkma yöntemlerine nadiren yöneldikleri saptanmıştır (Ayten 2012: 74-76).

Ayrıca iç kaynaklı ve dış kaynaklı dindarlık arasında ayırım yapmak mümkündür. İç kaynaklı dini yönelime sahip olanların kişisel gelişimlerinden ziyade manevi amaçlara daha büyük ehemmiyet vermişlerdir ve sıkıntılı durumlarla karşılaştıkları takdirde bunun çözümünde Allah'ın rehberliğini ve yol göstericiliğini arama gibi manevi temelli başa çıkma faaliyetlerinden yararlanmışlardır. Dış kaynaklı yönelime sahip olan bireyler ise dini daha ziyade kişisel gelişimleri için önemsemişler ve Allah'ın

onların yararı için olaylara müdahale etmesini isteme eğiliminde olmuşlardır. Bunun dışında sorgulayıcı bir yönelime sahip olan kişilerde de maneviyatı arama eğilimi daha yüksek çıkmıştır (Pargament 1997: 195).

Bireyin kişisel özellikleri ve yaşadığı toplumun kültürü de hangi dini başa çıkma metodundan yararlanacağını gösterebilmektedir. Nitekim aynı dinin mensubu olup da farklı kültürlerdeki insanların doğal afet gibi zorlayıcı durumlarda verdikleri tepkiler birbirinden farklılaşmaktadır. Kültür tıpkı din gibi insanları etkileyen güçlü bir fenomendir. Dolayısıyla insanlar dini yönelimlerin yanı sıra kültürel kalıplara göre hareket etme eğiliminde olabilmektedirler (Ayten 2012: 75-76).

Dini başa çıkma kaynaklarına başvurma hususunda çaresizlik hissinin belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Nitekim çaresizlik ve karamsarlık en yoğun olarak ölüm tehlikesi algılandığında, maddi kayıplar ve hastalıklar karşısındaki hissedilmektedir (Hökelekli 2008: 30). Kriz dergisinde “Umutsuzluk, Çaresizlik ve Talihsizlik Ölçeğinin Türk Örnekleminde Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması” başlığı altında yayımlanan makalede çaresizlik, bireyin üstlendiği sosyal rollerde kendine güvenin olmaması, kişisel girişimine inanmaması, hayatı kontrol edemeyeceğini düşünmesi ile karakterize olan güçlü bir inanç olarak tanımlanmıştır (Gençöz, Vatan, Lester 2006: 22). Ayrıca problemin türüne göre dini başa çıkma mekanizmalarına başvurma eğilimi çeşitlilik arz etmektedir. Pargament, Ano ve Wachholtz (2005: 486) insanların sınırlarını zorlayan, kişisel ve sosyal kaynakların yetmediği durumlarda bu mekanizmaların daha etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Harrison vd. (2001) dini başa çıkmanın iki ön kabule dayandığı tezini ortaya koymuştur. Bunlardan ilki bütün insanların, kendi kapasitelerini zorlayan ve bunun sonucunda etkin bir başa çıkma sürecine kendilerini iten kırılmalar yaşadıkları ön kabulüdür. Diğeri ise başa çıkma sürecinde olan bireyin birbirinden farklı alternatifler ve olasılıklarla karşılaşan dinamik bir yapıda olduğu temeline dayanmaktadır (Harrison vd. 2001: 86). Ali Ayten *Tanrıya Sığınmak* adlı kitabında Pargament, Ano ve Wachholtz’un 2005 yılında yayınladıkları *The Religious Dimension of Coping: Advances in Theory, Research, and Practice* başlıklı çalışmasına atıfta bulunarak dini başa çıkmanın son derece zengin bir süreç olduğundan bahsetmektedir. Buna göre dinin başa çıkma sürecine nasıl, ne kadar, hangi amaçla, kimin aracılığıyla, hangi unsurla ve nerede dahil olduğu sorularını içerecek kadar geniştir (Ayten 2012: 41-42). Başa çıkma sürecinin din ile etkileşiminin incelendiği “God Help Me: Toward A Theoretical Framework of Coping for the Psychology of Religion” adlı araştırma makalesinde Pargament üç boyutlu bir ilişkiye dikkat çekmiştir. Bu çalışmada, dinin başa çıkma sürecinin hem vazgeçilmez bir parçası olduğu, bununla birlikte bu sürece yardımcı olduğu ve nihayetinde baş çıkma sürecinin bir ürünü de olabileceği üzerinde durmuştur (Albayrak 2003: 214-223).

Din ve ruh sağlığı arasındaki ilişkilerin incelendiği bir çalışmada, dinin nispeten geleneksel bir bakış açısıyla ele alınmasıyla birlikte, günlük yaşamda ve özellikle stresli durumdaki işlevleri hakkında yetersiz ve ham ölçütler kullanılmak suretiyle araştırıldığı ifade edilmiştir (Ano, Vasconcelles 2005: 462). Dinin bireyler ve toplumlar için büyük önem taşıyabilmesine karşın, modern psikologların literatürde dini fenomenlere çok yer vermemelerinin sebebi belki bu şekilde açıklanabilir. Bununla birlikte tam tersini iddia eden çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Jennifer Baldwin'in bu konuya dair kaleme aldığı *Trauma Sensitive Psychology* başlıklı kitabında, yaptığı araştırmalara dayanarak dindarlık ve ruh sağlığı arasında oldukça olumlu bir bağdan bahsetmekte ve herhangi bir biçimde travmatik yaralanma yaşayan bireyler için inançlarıyla bağlantı kurmalarının son derece önemli ve gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Baldwin 2018: 173). Dolayısıyla din ve maneviyatı; iyileşme, dayanıklılık geliştirme ve hayata yeniden uyum sağlamaya götüren bir yol olarak değerlendirmek mümkündür.

Dinin yaşamda karşılaşılan ekonomik, sosyal, manevi, psikolojik ve fiziksel problemlerde başa çıkma sürecinde olumlu rolünün olduğu pek çok araştırmada ortaya konmuştur. Din, insanların çeşitli problemlerle başa çıkmasında olumlu bir rol oynamasının yanı sıra insanların fiziksel, psikolojik, duygusal ve sosyal iyi olma hallerine ve manevi gelişimlerine de katkı sağlayabilmektedir (Ayten 2012: 77-83). Araştırmalarda dini ve manevi yönelimlerin sağlık, uzun ömür ve fiziksel hastalıkların iyileşme üzerinde olumlu bir etkinin söz konusu olduğu bulgulanmıştır (Rippentropp vd 2005: 311). Bu hususta yürütülen pek çok araştırmada dini başa çıkma faaliyetlerinin stres, üzüntü, kaygı, depresyon, umutsuzluk durumlarında, fiziksel sağlık problemlerinin kabullenilmesinde, görülen tedavi sürecinde sabredilmesinde ve psikolojik rahatsızlıkların yarattığı ağır sonuçların hafifletilmesinde oldukça faydalı olduğu tespit edilmiştir (Pargament 1997: 497; Ano, Vasconcelles 2005: 461; Aflakseir, Coleman 2009: 184; Rosmarin vd 2009: 679). Örneğin fiziksel rahatsızlığı olan hastaların özellikle olumlu dini başa çıkma stratejilerine başvurdukları, hastalığın derecesinin artmasıyla birlikte dini kaynaklara yönelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişkinin olması ve bilhassa ölümcül hastalıklarda olayın gidişatının Allah'ın elinde olduğunu bilmenin bireylerin sıkıntılarını azaltmada yardımcı olduğu kaydedilmiştir (Ayten 2012: 80).

Aynı zamanda ruh sağlığının korunmasında destekleyici bir rol üstlenen dini başa çıkma ile psikolojik uyum arasındaki bağlantıyı inceleyen çok sayıda araştırmayı tarayan Ano ve Vanconcelles olumlu dini başa çıkmayı pozitif psikolojik uyumla ve olumsuz dini başa çıkmayı negatif ruhsal uyum ile ilişkilendirmiştir. Birçok alışma dini başa çıkmanın genellikle stresli olaylarla ilişkili olarak daha olumlu sonuçlarla ilişkili olduğunu bulmuştur. Örneğin Pargament ve arkadaşları (1990), adil ve merhametli bir Tanrı'ya olan inanca, dini ritüellere katılıma ve ruhsal ve kişisel destek arayışına dayanan dini başa çıkma çabalarının daha iyi sonuçlarla ilişkili olduğunu bulmuşlardır (Ano, Vasconcelles 2005: 461-462). Buna ek olarak din bireyin başına gelen olumsuzlukları dönüştürüp manevi olgunlaşması için

uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda kişinin yaşadıklarından ders çıkarması, zorlukları kendisini Allah'a yakınlaştıracak bir vesile olarak değerlendirmesi ve hayatını manevi ilkelere göre düzenlemesi manevi gelişime örnek olarak sunulabilir (Ayten 2012: 66). Bu süreç insanların yaşamın karmaşıklığına, belirsizliklere ve acılara karşı direnç geliştirmelerini, umudu canlı tutmalarını ve başkalarına da ilham vermelerini sağlayabilir. Nitekim bu güçlü ilişkilerin bulgulanması üzerine terapide kullanılmak üzere dini ve manevi temele dayanan yaklaşımlar geliştirilmiştir (Pargament, Ano, Wachholtz 2005: 486).

Pargament "Religion And The Problem-Solving Process: Three Styles Of Coping" başlığıyla yayınladığı makalesinde başa çıkma sürecinde üç farklı eğilim tespit etmiştir. Bu süreç; kendi kendini idare eden (self directing), kararı başkasına bırakan (deferring) ve işbirlikçi (collaborative) eğilimleri içermektedir.

1. *Kendi kendini idare eden (self directing) eğilim*, Allah'tan hiçbir yardım beklentisi olmaksızın bireyin problemi kendi kişisel imkanlarıyla çözme eğilimine işaret etmektedir. İnsan karşılaştığı sorunların üstesinden kendi başına gelmekte ve zorlukların çözümünde hiçbir ilahi gücün desteğine ihtiyaç duymayan aktif bir tavır sergilemektedir.
2. *Kararı başkasına bırakan (deferring) eğilim* ise hiçbir aksiyon almadan Allah'ın yaşanan duruma müdahale etmesini bekleyen bir yaklaşımı ifade etmektedir. Yani bu yaşanan olay veya durumu Allah'a havale etme anlamına gelmektedir. Bu eğilime göre bütün çözümlerin yegane kaynağı Allah'tır.
3. *İşbirlikçi (collaborative) eğilim* ise yukarıdaki eğilimleri meczetmekte ve Allah ile işbirliği yapma suretiyle problemlerin çözüme kavuşacağı bakış açısını benimsemektedir. Bu eğilimde birey ve Tanrı ortak olarak çalışan aktif katkıda bulunmaktadırlar (Pargament 1997: 137). Bu başa çıkma tarzı, psikolojik uyum ve iyi olma seviyesinin yüksekliği ile ilişkilendirilmiştir (Ayten 2012: 64).

M. Naci Kula bahsedilen bu üç eğilimin bireyin Tanrısıyla ilişkisinin temelini oluşturan iki önemli boyuta dayandığını vurgulamıştır. Bunlardan birincisi, sıkıntı ve zorluk sürecindeki sorumluluk odağı; diğeri ise sorun çözüm sürecindeki aktiflik seviyesidir (Kula 2005: 61).

Başa çıkma ve dini başa çıkma konularına dair yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde daha ziyade olumlu sonuçlar üzerinde durulsa da, bu sürecin olumlu yönlerinin yanında olumsuz neticeleri de bulunmaktadır. Pargament, Smith, Koenig ve Perez (1998) olumlu ve olumsuz birçok dini başa çıkma stratejileri tanımlamıştır. Genel olarak olumlu dini başa çıkma etkinlikleri, Allah ile kurulan güvenli ilişkiyi ve başkalarıyla olan manevi bağlılık hissini kapsamaktadır. Olumsuz dini başa çıkma faaliyetleri ise Allah ile kurulan güvensiz ilişkiyi ve başkalarıyla olan uyumsuzluğu ihtiva etmektedir. Bu bağlamda

bireylerin Allah’a olan bağılılıkları, ibadetleri yerine getirme düzeyleri, dua etme ve ibadet mekanlarına gitme sıklıklarının dini başa çıkma etkinliklerini şekillendirdiği ifade edilmiştir (Pargament, Ano, Wachholtz 2005: 484-485).

Hayra yorma, manevi destek arama, affetme, dini arınma, işbirlikçi dini başa çıkma, dini cemaatin desteğini arama, manevi bağlantı ve yakınlık gibi dini etkinliklerle birlikte problem çözme, duygusal destek arama, pozitif düşünme, sosyal ve psikolojik destek almak, hobilerle uğraşmak, sağlıklı bir yaşam tarzı sürdürmek ve esneklik gösterme gibi davranışların iyileşme sürecine fayda sağladığı ve daha az psikolojik sıkıntı ile ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan yaşanan travmatik ve zorlayıcı olaylar karşısında manevi hoşnutsuzluk, şerre yorma, kişilerarası dini hoşnutsuzluk, Allah’ın cezalandırmasına yorma, şeytan işi olarak görme, Allah’ın kudretine yorma gibi olumsuz başa çıkma metotları depresyon, düşük yaşam kalitesi ve iyileşme sürecinin yavaşlaması gibi psikolojik belirtilerle bağlantılı bulunmuştur. Olumsuz başa çıkma sıkıntılarla, zorlayıcı hislerle ve travmatik olaylarla başa çıkmak için sağlıklı, etkisiz veya zararlı yöntemler kullanmayı açıklamaktadır. Bu tür başa çıkma stratejileri uzun vadede daha fazla soruna yol açabilmekte ve kişinin sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Bununla birlikte pozitif başa çıkmanın, negatif başa çıkmadan daha fazla kullanıldığı pek çok araştırma tarafından da desteklenen bir bulgudur (Anastasova 2014: 13).

Olumlu başa çıkma, insanların güçlü yönlerini kullanarak zorluklarla başa çıkmasına ve duygusal sağlığını korumasına yardımcı olurken, olumsuz başa çıkma yöntemleri ise psikolojik sorunların artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, kişinin daha dirençli ve sağlıklı bir şekilde zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olduğu için olumlu başa çıkma stratejilerinin geliştirilmesi ve kullanılması önemlidir.

2.3.5. Dini Başa Çıkmanın Unsurları

Ali Ayten *Tanrı’ya Sığınmak* başlıklı kitabında Pargament’in *The Psychology of Religion and Coping* adlı eserine atıf yaparak kabullenmeyi, tevekkülü, itaati, sabrı, alçak gönüllülüğü, affetmeyi, şükürü ve duayı dini başa çıkmanın temel unsurları olarak saymış ve bu unsurlar içerisinde en belirgin ve somut olanının Allah’a yönelerek dua etme olduğunu ifade etmiştir (Ayten 2012: 42). Aşağıda saha araştırmamızda elde ettiğimiz analiz ve değerlendirmeler sonucunda doğal afetlerle bağlantılı olarak görülen bazı dini başa çıkma unsurları daha yakından ele alınmıştır.

❖ *Dua/Dini Yalvarma (Prayer/Religious Pleading):*

Pek çok psikolog tarafından dinin “özü ve ruhu” (James 1962: 444) olarak kabul edilen dua uygulamasının, insanların zor durumlarda sıkıntılardan kurtulmak için öncelikli olarak ve çoğunlukla başvurduğu temel bir kaynak olduğu söylenebilir. Bu konuya dair yapılan araştırmalar insanların, gerek

başa gelebilecek muhtemel problemlerden korunmak için gerekse yaşanan sorunlarla baş etmek için dini başa çıkmanın bir önemli bir unsuru olan duaya yaygın bir şekilde yöneldiklerini kanıtlar niteliktedir (Horozcu 2015: 228-229; Hökelekli 1993: 227-231). Farklı kültürler ve dinler tarafından benimsenen bir pratik olan dua birçok kişi için güven, huzur ve içsel gücü artıran ve stresi, üzüntü ve endişeyi azaltan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Dua, kişinin zor zamanlarda içsel bağlantı kurmasına ve ruhsal destek bulmasına yardımcı olabildiği gibi aşkın bir varlık ile bağlantı kurma tecrübesi, kişinin kendini daha güvende ve anlamlı hissetmesine de katkıda bulunabilir. Zor durumlarda insanlar umudu kaybettiklerinde kendi iç dünyalarını ifade etme imkanını yakalamaktadırlar. Allah'a yalvarmak umudu yeniden canlandırmak ve geleceğe dair olumlu bir bakış açısı sağlamak için bir araç olarak hizmet etmektedir. Ayrıca dini gruplar ya da cemaat halinde dua etme pratiği topluluğun bir parçası olma fırsatı sunmakta ve sosyal destek ve toplumsal dayanışmayı artırabilmektedir. Doğal afetler gibi zorlayıcı olayların ardından insanların, dini inançlarına dayanarak dua etme, ibadet etme ve manevi bağlantılarını güçlendirme yoluna girdikleri araştırmalarda bulgulanmıştır.

❖ *Affetme (Forgiveness):*

Affetme, dini başa çıkmanın önemli unsurlarından biridir ve genellikle dinlerde merhamet, hoşgörü ve içsel huzura ulaşma sürecinde büyük bir rol oynamaktadır. Affetme, özellikle kişiler arasındaki çatışma süreçlerinde ortaya çıkan stresle mücadelede kullanılabilecek önemli bir dini başa çıkma yöntemi olmasının yanı sıra anlamın korunmasının mümkün olmayıp dönüştürülmesi gerektiği durumlarda başvurulacak etkin bir başa çıkma faaliyetidir. Anlamın korunmasının imkansız olduğu zamanlarda hayatın anlamında dönüşüm yapılması gerekmektedir. Bu süreç, eski hedef ve değerlerin yerine yenilerinin getirilmesini gerektirmektedir. Din bu manada hem anlamın yeniden değerlendirilmesinde hem de yeniden yaratılmasında etkili olmaktadır (Pargament 1997: 234-235). Hayatlarındaki düzenin tamamen bozulduğu travmatik durumlarda insanlar, hayata yeniden tutunmak ve uyum sağlamak için somut çözümlerin yanında manevi destek arayışında olmaktadır. Bu desteği çoğunlukla dini inanç, değerler ve manevi yönelimlerde bulabilmektedirler. Aynı zamanda yaşanan travmatik olaylar sonrasında bireyler zaman zaman inanç ve hedeflerini değiştirebilmektedirler. Bu doğrultuda dini dönüşümler yaşanabilmektedir (Ayten 2012: 45, 57, 60). Affetme, kişilerin deneyimledikleri ve aşmakta zorlandıkları travmatik olayları işleme konusunda yardımcı olabilmektedir.

❖ *Şükretme (Gratitude):*

Şükretme yalnızca olumlu olaylar karşısında sergilenen bir tutum olmakla kalmayıp, zor durumda olan kişilerin de başvurduğu önemli bir dini başa çıkma unsurudur. Şükür, yaşanan olumsuz ve hatta travmatik anlarda iyiliğin varlığını hissettirerek baş edilmesini sağlayan sahip olunan bir yardımcı işlevini görmektedir. Bu şekilde kişi, olayların üstesinden gelmeye ve kabullenmeye daha

kolay adapte olabilmektedir. Bununla birlikte şükretme, olumsuzluğun getirdiği stres, üzüntü, kaygı ve umutsuzluk duygularıyla başa çıkma hususunda oldukça fayda sağlayabilmektedir. Örneğin bu tezin bulgular kısmında daha etraflıca ele alınacağı gibi doğal afet deneyimlemiş ve maddi ve manevi hüsrana uğramış bireyler canlarının sağ kurtulmuş olması nimetine şükretmektedirler. Dini literatürde Allah’a minnettarlık duymak bir dini duygu olarak şükürün içerisinde değerlendirilmiştir (Göcen 2014: 37, 71).

❖ *İyi Davranışlarda Bulunma/Sadaka Verme (Doing Good Deeds/Giving Charity):*

Kişilerin yaşadığı olumsuz olayla uğraşmaktan ziyade iyi davranışlarda bulunmaları, maddi ve manevi yardımlarda bulunmaları ve sadaka vermeleri onların psikolojik iyi oluş hallerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu tür davranışlar, kişinin kendi iç dünyasına odaklanmasını ve kendi durumlarını aşma sürecinde iyileştirici bir adım atmalarını sağlayabilmektedir. İnsanlar farklı sebeplerden yardım etmeye yönelebilmektedirler. Bazı durumlarda kişiler başlarına bir olumsuzluğun gelmemesi veya herhangi bir olumsuzluk yaşadktan sonra daha kötüsünden korunmak amacıyla başkalarına yardım etme ve özellikle sadaka dağıtma eğiliminde olabilmektedir. Bu eğilimin sadakanın başa gelebilecek belaları uzaklaştıracağına dair dini öğretiden beslendiğini söylemek mümkündür (Ayten 2012: 46). Sergilenen bu olumlu davranışlar kişinin kendine olan güvenini artırabildiği gibi umut duygularını pekiştirebilir ve bireye yaşanan zorlu süreçte yardımcı olabilmektedir.

❖ *Dini Kaçınma (Religious Avoidance):*

Bu etkinlik biçiminde kişi stresli durum ya da olaydan inancı gereği ibadetlerine yönelerek, örneğin Kur’an okuyarak, namaz kılarak veya ölümden sonrasına odaklanarak yaşadığı sorundan kaçmaya çalışma davranışı sergileyebilmektedir (Kula 2005: 63).

❖ *Dini Memnuniyetsizlik (Religious Discontent):*

Bu etkinlik biçiminde Allah’tan ve cami gibi dini ibadetlerin gerçekleştirildiği mekanlardan uzaklaşma ve Allah’a kızma ile inançları sorgulama mevcuttur (Kula 2005:63).

2.3.6. Dini Başa Çıkmanın Hedefleri ve Bu Yönde Başvurulan Etkinlikler

Dini başa çıkma bireylerin dini inançlar, uygulamalar ve değerlerle ilgili karşılaştıkları zorlu yaşam olayları ve durumlarıyla baş etme sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, kişinin başına gelenleri açıklaması ve anlamlandırmasını, bir sebebe atfetmesini, yaşadıklarını kabul etmesini ve bunları hayatına entegre etmek için çaba sarf etmesini içermektedir. Çok sayıda araştırma, dini başa çıkma stratejilerinin, bireylerin ve toplulukların doğal afetlerin neden olduğu psikolojik ve duygusal sıkıntılarla başa çıkmalarına yardımcı olmada önemli bir rol oynadığını bulmuştur. Pargament, Koenig ve Perez 2000 yılında kaleme aldıkları “The Many Methods Of Religious Coping: Development and Initial

Validation of the RCOPE” adlı makalede, dinin günümüzde yaşanan krizlerde çeşitli amaçlara hizmet ettiğini savunmuşlar ve böylece dinin işlevselliği bakımından bir değerlendirme yapmışlardır. Bu doğrultuda dini başa çıkmanın beş ana hedefinden ve bu hedeflere yönelik çeşitli başa çıkma faaliyetlerinden bahsetmişlerdir. Bu başa çıkma faaliyetleri daha önce bahsedildiği üzere pasif, aktif ve interaktif stratejiler olduğu gibi duygu ve problem temelli yaklaşımlarını ve bilişsel, davranışsal, kişisel ve manevi alanları kapsamaktadır. Bunlar aşağıdaki biçimde sıralanabilirken konuyla ilgili olarak bazı psikologların görüşlerine de yer verilmiştir. Ali Ulvi Mehmedoğlu (2005: 280) tarihsel olarak psikologların dini deneyimin değeri konusunda birbirinden farklı görüşler belirttiklerini ifade etmiştir.

(1) Anlam arayışına cevap verme ve yeni anlamlar çıkarma

Clifford Geertz ve Viktor Emil Frankl gibi psikologlara göre din, anlam arayışında ve yeni anlamların çıkarılmasında etkin bir rol oynamaktadır. Şaşırtıcı, kontrol edilemeyen ve zorlu yaşam olaylarını anlama, açıklama ve yorumlama konusunda çerçeveler sunmaktadır (Pargament, Koenig, Perez 2000: 521). Din, Frankl tarafından insanların anlam arayışına bir destek sunmanın yanında bilgeliliğin ve olgunluğun temeli olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca fayda sağlaması bakımından dini başa çıkmanın önemini vurgulamıştır. Ancak dinin ikincil olarak zihinsel sağlığı desteklediğini, asıl amacının ise manevi kurtuluş olduğunu ifade etmiştir. (Ayten, Hussain 2020: 97-98). Frankl’ın, dine anlam kazandırma karakteri yüklemesinden hareketle psikoloji alanında yeni bir yaklaşım ortaya koyduğu söylenebilir (Köse, Ayten 2012: 65). Anlam bulmaya yönelik dini başa çıkma etkinlikleri arasında sıkıntı oluşturan olayı hayra yorma, Allah’ın cezalandırmasına yorma, olumsuzlukları şeytanın işi olarak görme, sıkıntı oluşturan durumu uğursuzluk olarak değerlendirme ve son olarak Allah’ın gücünün zorluk getiren durumu etkilediğine inanma bulunmaktadır (Ayten 2012: 50).

(2) Kontrol sağlama ve duyguların düzenlenmesi

Bazı teorisyenler ise dinin kontrol arayışındaki ve böylece dengede kalmadaki rolü üzerinde durmuşlardır. Bireyin gücünü aşan olaylar karşısında kontrol hissini kaybettiğinde, olayların Allah tarafından yönetiliyor olduğu düşüncesi, kendisine psikolojik bir kontrol duygusu sağlamaktadır. Örneğin Erich Fromm dini inançları, insanların kaygılarını hafifletmek ve güvenlik arayışını tatmin etmek için kullanılabilecek bir başa çıkma mekanizması olarak değerlendirmiştir. Carl Gustav Jung ise bireylerin dini inançlar ve ritüeller aracılığıyla ruhsal ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini ve içsel dengeyi sağlayabileceklerini savunmuştur (Kısa 2005: 11, 78, 145). Kontrol kazanmak ve duygusal dengeyi korumak için yapılan dini başa çıkma etkinlikleri; problemin çözümünde Allah ile yardımlaşarak kontrol sağlama çabasını yani işbirlikçi başa çıkma tutumu, pasif dini ertelemeyi ya da bir başka ifadeyle durumun kontrolünü Allah’a havale etmeyi, aktif dini teslimiyeti yani kontrolün Allah’ta olduğunu bilmekle birlikte sorumluluk üstlenmeyi, Allah’ın mucize ile doğrudan müdahalesini dileyerek kontrol

sağlamayı ilahi bir yardım beklemeden bireysel girişim yoluyla kontrol sağlama çabasını kapsamaktadır (Ayten 2012: 50-51).

(3) Manevi teselli ve yakınlık

Aşkın bir varlığa bağlanma hissi zorluklarla karşılaşan kişiye manevi teselli ve rahatlama sunmaktadır. Bununla birlikte, rahatlık odaklı dini başa çıkma stratejilerini gerçek bir manevi işleve sahip olabilecek yöntemlerden ayırmak zordur. Psikanalizin kurucusu olan Sigmund Freud (1927/1961) her ne kadar dini başa çıkma konusunda eleştirel bir yaklaşım sergilese de onun açısından din, bireyin her an felaketin baş gösterebileceği bir dünyada yaşama konusundaki endişelerini azaltmak için tasarlanmıştır. Freud'un "ilkel bir illüzyon" olarak söz ettiği din, insanların güvensizlik, bilinmezlik ve ölüm korkusu gibi kaygılarıyla başa çıkmalarını sağlayan bir tür savunma mekanizmaları olarak görülmüştür. Bu nedenle de doğal afetlerle karşılaşan insanın hissettiği çaresizlik aslında Freud'un görüşüne dayanarak çocukluk döneminde hissedilen acizlik ile benzerdir. Teselli amaçlı dini başa çıkma faaliyetlerine örnek olarak Allah'ın sevgisi ve ilgisi vasıtasıyla teselli ve rahatlama arayışı yani manevi destek arama, dini etkinliklere odaklanma, dini ritüeller ve tevbe yoluyla manevi temizlenme arayışı, manevi hoşnutsuzluk olarak ifade edilen sıkıntılı durumda bireyin Allah ile olan ilişkisinden memnun olmaması, kabul edilebilir dini davranışı edilmeyenden ayırma ve dini sınırlar çizme ve bunların içerisinde kalma davranışları gösterilebilir (Ayten 2012: 51).

(4) Samimiyet ve güvenli ilişkiler kurma

Din bireye Allah'a yakın olma hissini yaşatmaktadır. Bununla birlikte başka insanlara yakınlık, din adamlarından veya üyelerden manevi destek gibi yöntemlerle teşvik edilmektedir. Örneğin Durkheim gibi sosyologlar genellikle dinin toplumsal bütünlüğü kolaylaştırmadaki rolünü vurgulamışlardır. Dinin, toplumsal dayanışmayı ve toplumsal kimliği besleyen bir mekanizma olduğu varsayılmaktadır (Pargament, Koenig, Perez 2000: 521). Başkalarıyla ve Allah ile yakın olma amaçlı olumlu dini başa çıkma etkinlikleri arasında din adamları veya cemaat üyelerinden destek aramanın yanında başkalarını maddi ve manevi anlamda desteklemek ve yardımlaşma bulunmaktadır. Bu noktada olumsuz bir başa çıkma etkinliği olarak kişilerarası dini hoşnutsuzluk yani sıkıntı yaşayanın din adamı veya dindarlarla ilişkilerindeki memnuniyetsizliğini kastetmektedir (Ayten 2012: 51).

(5) Hayatı dönüştürme

Din insanlara büyük yaşam dönüşümleri yapmalarında imkanlar sunmaktadır, yani eski değer nesnelerinden vazgeçip yeni anlam kaynakları bulmalarını kolaylaştırabilmektedir (Pargament, Koenig, Perez 2000: 521). Hayatı dönüştürmenin yanı sıra kişinin olgunlaşmasına ve kendisini geliştirmesine de katkı sağlamaktadır. Buna örnek olarak dinin bireye kazandırdığı başa gelenlere sabretme hali, problemleri çözme ve daha huzurlu bir hayat için gayret etme konusunda sunduğu motivasyon kişisel

gelişim ve büyüme sürecini destekler niteliktedir. Hayatta dönüşüm elde etmek amacıyla yapılan dini başa çıkma faaliyetleri arasında radikal bir değişim için dine yönelme, hayata yeni bir yön vermede dini bir yardımcı olarak görme ve öfke, incinme ve korku gibi zorlayıcı duyguların yükünü hafifletmede yardımcı olarak dine yönelme bulunmaktadır (Ayten 2012: 49-52).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGU VE YORUMLAR

Bu bölümde 2021 yılındaki orman yangınına yaşayan ve Manavgat'ta ikamet eden afetzedelerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar sonucunda elde edilen verilerin ışığında yapılan analizlere ve yorumlara yer verilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak katılımcıların demografik özelliklerine dair birtakım bilgilendirmeler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun için çalışma grubuna cinsiyet, yaş, meslek, medeni durum ve ikamet ettikleri köyü içeren birtakım kısa sorular yöneltilmiş ve buna dair elde edilen bulgular tablo halinde bölümün ilk başlığı altında sunulmuştur. Mülakat metinlerine uygulanan içerik analizi neticesinde elde edilen temalar iki ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar Manavgat yangınına dair yapılan atıfları ve afetzedelerin dini başa çıkma tutumlarını kapsamaktadır.

Manavgat yangınına algılama ve anlamlandırma başlığı altında katılımcıların yangın ile karşılaşma anındaki hissiyatları ve bununla bağlantılı olarak gösterdikleri tepkilere dair verilerin analizi sunulmuştur. Bu analizlerin ardından, araştırma grubunun yangın anını neye benzettikleri incelenmiş ve elde edilen verilerin değerlendirilmesine yer verilmiştir. Ayrıca masum canlıların acı çekmeleri ve yanmalarına ilişkin hissiyatlarının neler olduğu irdelenmiş, yangını açıklama biçimleri araştırılmış, yaptıkları atıflar tespit edilmiştir. Buna ilişkin elde edilen bulgular analiz edilmiş, yorumlanmış ve değerlendirilmiştir.

Son olarak katılımcıların afetle başa çıkma tutumlarının analizine yer verilmiştir. Bu başlık altında yangın sonrasında yaşanan çeşitli sorunlara değinilmiş ve bunlarla başa çıkmaya dair bulgular ve yorumlar sunulmuştur. Daha sonra felaket sonrası toplumsal dayanışmaya dair veriler değerlendirilmiştir. Son olarak ise katılımcıların yangından çıkarttıkları dersler ve hayata bakışlarında yaşanan değişimlerin yangını önlemeye yönelik katılımcıların önerilerinin analizine yer verilmiştir. Bütün bölüm boyunca yapılan yorumlar veri analiziyle elde edilen temalar ve kodlar üzerinden sunulmuş ve mümkün olduğunca yapılan değerlendirmelerde ele alınan konularla ilişkili literatüre değinilmiştir.

3.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgu ve Yorumlar

Araştırmada ilk olarak çalışma grubunun demografik kimliklerini belirlemek amacıyla birtakım kısa sorular yöneltilmiştir. Bu sorular yaş, cinsiyet, meslek, medeni durum ve ikamet edilen köy olmak üzere toplam beş (5) unsuru içermektedir. Bu veriler aşağıdaki Tablo 1’de toplu şekilde sunulmuştur.

Tablo 1
Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Medeni Durum	Köy
K1	Kadın	54	Ev hanımı	Evli	Kalemler
K2	Kadın	51	Aşçı	Evli	Kalemler
K3	Kadın	76	Çiftçi	Dul	Kalemler
K4	Erkek	70	Emekli otobüs şoförü	Evli	Kalemler
K5	Kadın	69	Ev hanımı	Evli	Kalemler
K6	Erkek	71	Emekli	Evli	Kalemler
K7	Kadın	55	Emekli	Evli	Kalemler
K8	Kadın	44	Otel işçisi	Bekar	Dikmen
K9	Kadın	64	Çiftçi ve Pazarcı	Evli	Kalemler
K10	Erkek	65	Çiftçi ve Pazarcı	Evli	Kalemler
K11	Kadın	62	Ev hanımı	Evli	Kalemler
K12	Erkek	70	Tarımcı	Evli	Kalemler
K13	Erkek	73	Emekli ormancı	Evli	Sırtköy
K14	Erkek	65	Emekli oduncu	Evli	Sırtköy
K15	Erkek	73	Emekli çiftçi	Evli	Seki
K16	Kadın	60	Emekli çiftçi	Evli	Seki
K17	Erkek	65	Muhtar	Evli	Sırtköy
K18	Kadın	55	Tarımcı	Evli	Sırtköy
K19	Erkek	75	Çiftçi	Evli	Seki
K20	Erkek	80	Tarımcı	Evli	Sırtköy

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların cinsiyetine bakıldığında, eşit bir dağılımın sözü konusu olduğu görülmektedir. Tablo 1'e göre katılımcıların 10'u kadın, 10'u erkek yangınzededen oluşmaktadır. Araştırmada daha sağlıklı veriler elde edebilmek için her iki cinsiyetin sayılarının birbirine yakın olmalarına özen gösterilmiştir. Doğal afetlerde dini başa çıkma ve dini yükleme ile ilgili yapılan diğer çalışmalarda da kadın ve erkek oranının birbirine yakın olduğu bulunmuştur. Örneğin Merve Beyza Bala'nın (2021: 62) yüksek lisans tezinde örneklemin %42'si kadın ve %58'i erkek depremzededen oluşurken Ümmüşerif Gülmez'in (2008: 55) yüksek lisans tezinde katılımcıların %53.3'ü kadınlardan, %46.7'si erkeklerden meydana gelmektedir. Sözü edilen her iki çalışmada da erkeklerin kadınlara kıyasen konuşmaya daha açık olduğu ortaya çıkmış olmasına karşın bu çalışmada erkekler ve kadınlar arasında konuşmaya açık olma bakımından bariz bir fark tespit edilememiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun - cinsiyet fark etmeksizin - konuşmaya oldukça açık olduğu ve geçmişteki hatıralarını anlatırken zaman zaman etkilendiği ve ağladığı görülmüştür. Konuya dair diğer çalışmalardan farklı olarak, bu araştırmada kadınların yaşadıkları olayları anlatırken nispeten daha uzun ifadeler kullandığı ve başka konulara da değinerek konuşmayı uzattığı gözlemlenmiştir.

Katılımcıların yaşı 44 ile 80 yaş arasında değişiklik göstermektedir. Katılımcıların yaş ortalaması ise 65 olarak kaydedilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere çalışmamıza katılan 20 yangınzede arasından bir kişi 50 yaşından küçük, 5 katılımcı 50-60 yaş arasında, 8 kişi 61-70 yaş arasında ve son olarak 6 katılımcı da 70 yaşının üzerindedir. Her yaş grubundan katılımcının olması her ne kadar arzu edilen bir durum olsa da incelediğimiz konular açısından yaş aralığının nispeten daha yüksek olması araştırmamız için bir sorun teşkil etmemektedir. Bu araştırma 18 yetişkin bireyle sınırlıdır. Bunun başlıca nedeni ise yetişkin bireylerin yaşadıkları olaylara dair hissiyatlarını daha rahat ifade edebileceklerine yönelik bir kanaate dayanmaktadır. Yaş ortalamasının nispeten daha yüksek olmasının bir diğer sebebi ise 2021 orman yangınlarından hasar alan bölgelerin daha ziyade köy olmasıdır. Farklı yaş gruplarından katılımcılarla görüşmek onların yaşadıkları acı tecrübeyi yorumlama ve hayata bakış açılarında ne gibi ortak ve farklı yanların bulunduğu anlaşılmasında etkin bir rol oynamıştır. Nitekim katılımcılardan bir kısmı yaşları itibarıyla bölgede pek çok yangına şahit olmuş ve bir kısmı yangını söndürme mücadelesinde bizzat yer almıştır. Bu tezde yaş ile ilgili belirlenen kıstas doğal afetlerle alakalı olan diğer tez çalışmalarında da karşımıza çıkmış ve benzer nedenlerle açıklanmıştır (bkz. Bala 2021: 63; Gülmez 2008: 55).

Katılımcıların meslekleriyle ilgili olarak bu tezde herhangi bir kıstas belirlenmemiştir. Ancak araştırma grubu içerisinde bazı mesleklerin nispeten ağırlıkta olmasıyla birlikte farklı mesleklerin de yer aldığı yer aldığı söylenebilir. Katılımcıların meslekleri içerisinde ilk sırada çiftçilik ve tarımcılık bulunmaktadır. Araştırma grubunun hemen hemen yarısının gençliğinde çiftçilik yaptığı ve bazılarının çiftçiliğe sonrasında da devam ettiği kaydedilmiştir. Bu durum araştırma grubunun köyde ikamet eden

bireylerden oluşmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Çiftçilik ve tarımcılığı, ticaret ve turizm sektörleri takip etmektedir. Ayrıca halihazırda muhtarlık yapan bir katılımcı vardır. Bunun dışındaki katılımcılar ev hanımıdır. Bununla birlikte katılımcıların büyük bir çoğunluğunun emekli olduğu görülmüştür. Katılımcıların büyük bir kısmı, meslekleriyle ilgili soru yöneltildiğinde doğrudan ilkokul veya ortaokul mezunu olduğunu dile getirmiştir.

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların medeni durumu incelendiğinde, 20 katılımcı arasından 18'inin yani katılımcıların oldukça büyük bir bölümünün evli olduğu, iki katılımcının bekar olduğu görülmektedir.

Çalışmamızın evrenini Manavgat'ta yangından etkilenen farklı köyler oluşturmaktadır. Yukarıdaki tabloda katılımcılarımızın yaşadıkları köyün bilgisi verilmiştir. Buna göre on bir katılımcının Kalemler köyünde, beş katılımcının Sırtköy'de, üç katılımcının Seki'de ve bir katılımcının Dikmen köyünde yaşadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların farklı köylerden olmasının özel bir nedeni bulunmamaktadır. Yangının en çok zarar verdiği ve içinde iki kişinin yanarak hayatını kaybettiği Kalemler köyüne öncelik verilmiştir, ancak farklı köylerden de katılımcı olmayı kabul edenler araştırmaya dahil edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların köylerinde farklı zamanlar ve şartlar altında yangına şahit olmalarına göre verdikleri cevapların ortaya çıkardığı sonuçlar ve bu yöndeki analizlere ileride yer verilmiştir.

3.2. Manavgat Yangınının Etkilerine Dair Bulgu ve Yorumlar

3.2.1. Katılımcıların Yangın ile Karşılaşma Anına Dair Bulgu ve Yorumlar

Katılımcılar ne kadar farklı şartlar altında ve farklı yerlerde olsalar da, alevlerle karşı karşıya kaldıkları anda hissettikleri yoğun ve karmaşık duygular birbirine benzerlik göstermektedir. Bu minvalde katılımcılara yangın haberini ilk nasıl öğrendikleri, o anda neler hissettikleri ve zihinlerinden hangi düşüncelerin geçtiği ve bununla birlikte alevlerle ilk karşılaştıklarında hangi tepkiyi verdikleri soruları yöneltmiştir. Bu bölümde katılımcıların yangın ile karşılaşma anları incelenmiş ve buna dair bulgu ve yorumlar sunulmuştur.

3.2.1.1. Şok ve İnkâr Tepkisine Dair Bulgular

Yangın ile karşılaşma anında katılımcıların hislerinin başında karmaşa, şok ve inanamama hissinin geldiği gözlemlenmiştir. Özellikle ani ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan yangın, insanları hazırlıksız ve şaşkın bir hale getirebilmektedir. Bu durumla karşı karşıya kalan bireyler olayın gerçek olduğunu idrak etmekte zorlanabilmektedir. Yangın, aynı zamanda yaşamsal tehlike arz ettiği için

kişilerde şoka neden olabilmektedir. Tehlikenin ciddiyeti, insanların normal düşünce ve davranışlarını etkileyebilmektedir. Örneğin insanların hareket etme yeteneklerini etkileyebilmektedir. Şöyle ki yangın sırasında bazı afetzedeler hareketsiz kalırken, bazıları da telaşlı ve kontrolsüz bir biçimde hareket edebilmektedir. etkileyip sınırlandırılabilir. Ancak bazıları hareketsiz kalabilirken, bazıları da telaşlı ve kontrolsüz bir biçimde hareket edebilirler. Böylesi zor anlarda insanlar ne yapacaklarını veya bazen nereye gideceklerini bilememekte ve kararsızlık yaşayabilmektedir. Tarhan'ın¹⁷ deprem sonrasında afetzedelerin geçirdiği psikolojik dönemleri ele alan bir raporunda, şok tepkisinin felaketler karşısında bedenin gösterdiği doğal bir savunma mekanizması olduğunu ve kişinin böylece yaşadığı travmatik olaya yabancılaşmasını sağlayarak psikolojik dağılmadan kurtulabileceğini savunmuştur. Bir farklı araştırma olan Becker'in (2014: 33-34) North-West University'de Farmers' Experiences And Coping After Disastrous Veld Fires In The North West Province başlıklı doktora tezinde de yangının ilk üç gününde gösterilen tepkilerin arasında şokun ilk sıralarda bulunduğu kaydedilmiştir. Örneğin, Kalemler köyünde ikamet eden bir katılımcı alevlerin hızlıca gelmesi ve bir anda her yeri kuşatması karşısındaki şaşkınlığını şu sözlerle aktarmıştır:

“Evdeydim. Sabah 10 buçuk ve 11 arası yangın köyümüze ulaştı. Alevler o kadar hızlı geliyordu ki her yeri sarıverdi. Dakikalar içerisinde yandı köyümüz. Şok oldum hiç beklemiyordum. Neye uğradığımı şaşırdım. O an her şeyi unuttuverdim. ... Evimizin önünden yol geçiyor ya o an panikle yolun bir o tarafına bir diğer tarafına geçiyordum. Astım olduğum için nefes alamamıştım. Eşim de işteydi, gelmeyince çok korktum.” (K5, Kadın, 69, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Taburcu olacak olan kardeşini almak için hastaneye gitmesi üzerine yangının çıktığını, dolayısıyla o anda bizzat köyde bulunmadığını ve hastanede kendi evinin yandığını gösteren bir görüntü izlediğini ifade eden bir katılımcı yaşadığı şoku şöyle dile getirmiştir:

“Kardeşim 90 gün raporluydu, taburcu olabilmesi için 3 doktorun imza atması gerekiyordu. Doktoru beklerken orada ve peçete ve su almak için hastanenin kantininde alışveriş yapayım bari dedim. O sırada telefonumu karıştırıyordum. Whatsapp'tan bir görüntü geldi. Görüntüyü açtım ve orada kendi evimin camının patladığını gördüm. Şok oldum. Yangından 3 gün önce balık yapmıştım balkonumda. Dışarıda tüpüm vardı o mısır patlağı gibi patlamış. O an telefon elimden düşmüş. Koridorda bağırdım ve hemşireler, temizlikçiler hemen yetişti. Kendimden geçmişim. Aldılar beni,

¹⁷ Tarhan, N. (2019, 7 Nisan), “Deprem Psikolojisi”. <https://nevzattarhan.com.tr/deprem-psikolojisi.html> adresinden alındı.

elimden telefonu alıp videoyu gördüler ve “bu kimin?” diye sordular, sadece “benim” diyebildim.” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

3.2.1.2. Korku ve Panik Tepkisine Dair Bulgular

Aynı zamanda yangın gibi tehlikeli bir doğal afetle karşılaşıldığında, insanların korku, dehşet ve panik hissi yaşaması oldukça yaygın olarak görülmektedir. Yangınzedelerin ifadeleri incelendiğinde, kendi güvenliklerinin tehdit altında olduğunu düşündükleri anda hızlı bir şekilde güvenli bir bölgeye kaçmak veya yangına müdahale etmek için harekete geçme dürtüsü gösterdikleri tespit edilmiştir. Yanan alevlerin ve dumanın ortasında bulunmak korkutucu ve ürkütücü bir deneyim olduğu için bu dürtüsel tepkiler doğal kabul edilebilir. Bireyin, tıpkı doğal afet gibi ölüm tehdidi ya da kişinin fiziksel bütünlüğünü tehdit eden bir durumla karşılaşması veya böyle bir duruma tanık olması gibi ağır travmatik olayların hemen akabinde vücutta adrenalin salgılanmakta ve heyecan hissi ortaya çıkabilmektedir. Bu heyecanın, insanların hızlı düşünme, acil tepkiler verme ve hayatta kalma içgüdüsünü harekete geçirme yeteneğini artırabildiği tespit edilmiştir (Özgen, Aydın 1999: 34). Kula (2002: 238) kriz anında insanların zarar görecekları anladıkları durumda ve seçeneklerin yetersiz kaldığında veya hiçbir seçenek kalmadığında var olmadığında panik davranışının sergilendiğini ifade etmiştir. Bazıları olayı telafi etmek, bir şeyler yapabilmek ihtiyacıyla harekete geçer. Afetten önce kendisini zengin olarak tanımlayan bir katılımcı oğluyla birlikte yangını panikle söndürmek için uzun bir mücadele verdiğini ağlayarak şu şekilde ifade etmiştir:

“Yangın sabah saatlerine yakın bir zamanda çıktığı için evdeydim. İşe gitmedim. Uyuyordum. Oğlum yanıma koşarak geldi: “Anne kalk! Yangın” diyerek bağırdı. Koşarak indik, alevlerin gelişini gözlerimle gördüm (sesi titriyor). Bir anda bizim bahçe, odunlar, ne varsa aynı anda yanmaya başladı. Belki aynı anda 100 yerden ateş yandı. O an öyle bir hızla yayılıyordu ki alevler, uçak bile söndüremezdi. O an bende o kadar kazılı ki hiç ama hiç aklımdan çıkmıyor. Kıpkırmızıydı her taraf. Duman var her yerde ve yuvarlanarak geliyor. Acayip bir şeydi. Yangın gibi değildi, farklı bir şeydi. Resmen o anda ne varsa bitip gidecekti. Çok uğraştık, elimizden geleni yaptık yangını söndürmek için. ... Su aldık bir oraya bir buraya döktük, ama olacak gibi değildi.” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Dul, Dikmen)

Başta dumanların uzakta olduğunu görünce müdahale edilir ve söndürölür düşüncesiyle yangının kendilerine gelmeyeceğini düşünen bir katılımcı dakikalar içerisinde büyüyerek evlerini saran alevlerle karşılaşma anında yaşadığı paniği şu sözlerle açıklamıştır:

“...Dakikalar sürdü yangın öyle büyük ve yaklaşmıştı ki artık. Evin önünde bekliyordum. Gözlerimin önünde yandı evim. Korktum, bağırdım. Ne olduğunu anlayamadan her şey olup bitti. Hiçbir şeyimi yanına almadım. O an aklıma bile gelmedi. Hemen kaçıp kendimi kurtarmak istedim. Allah’tan hemen oğlum yetişti ve beni götürdü.” (K16, Kadın, 60, Çiftçi, Evli, Seki)

Ayrıca insanların bir anda tarlalarının, hayvanlarının, evlerinin ve eşyalarının yanında hatıraları ve anıları gibi manevi değerlerinin yok olduğuna şahit olmaları oldukça zorlayıcı ve korkutucu olabilmektedir. Doktordayken, yangın haberini komşularından alan bir çift tahliye sonuçlarını beklemeden apar topar köye dönmeleri üzerine karşılaştığı manzara karşısında korku ve dehşet yaşadığını şöyle ifade etmiştir:

“...“Evim yanıyor” dedim, “Ev mi can mı?” diyerek izin vermediler geçmemize. Bir müddet orada duman ve küllerin altında bekledik. Resmen üzerimize çam külü yağıyordu. İlca tarafından tarlalardan buraya farklı yerlerden gelen bir yolumuz var. Oradan dolaştık geldik... (birkaç saniye durdu ve daldı) Sözün bittiği yerdı. (ağlayarak özür diledi ve odadan çıktı, iki dakika sonra geldi) Karşılaştığımız manzara korkunçtu. Ben buranın çocuğuyum. Ömrüm burada geçti. Köyün eski halini çok iyi biliyorum. Şimdi ondan eser kalmadı. Benim bittiğimi hissettiğim bir andı. Bir anda her şeyimi kaybettim.” (K6, Erkek, 71, Emekli, Evli, Kalemler)

Bir çift yangın anında yaşadıkları korkuyu ve o an düşünecek vakitlerinin olmadığını, canlarını kurtarmak için hemen harekete geçtiklerini şöyle anlatmıştır:

“...Yarım saat bile sürmedi o ateşin dibimize kadar gelmesi. Eşim bir ateş topunun direkt bizim garajımıza girdiğini gördüğünde artık direkt harekete geçti. Ben o sırada ne olduğunu tam anlayamadan eşim hemen elimden tuttu ve hızlıca arabaya götürdü beni. Ben o an çok panikledim, zaten hasta bir insanım. İlaçlarla ayakta duran bir insanım. Ne ilaç ne başka bir şey alabildik evden. O an hiçbir şey düşünemedim. Kendi canımızı kurtardık anca. Her tarafımız yanıyordu, alevler her yeri sarmış durumdaydı. Yanma tehlikesi hissettiğimiz o an çok zordu. Artık neredeyse öleceğimizi kabul etmiştik...” (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“...O kadar zor bir durumdu ki. Düşünecek vaktimiz bile yoktu. Ateş bizim garaja düşünce canımızı kurtarmak için hemen harekete geçmem gerekiyordu. Yangına müdahale edemezdik zaten. Yangınla mücadele etme şansımız yoktu, su yoktu. Direkt yanardık Allah korusun.” (K12, Erkek, 70, Tarımcı, Evli, Kalemler)

3.2.1.3. Endişe ve Kaygı Tepkisine Dair Bulgular

Endişe ve kaygı hisleri de yangın gibi bir doğal afetle karşılaşıldığında karşımıza çıkmaktadır. Böylesi büyük bir tehdidin karşısında insanlar kendileri ve sevdikleri için endişe ve kaygı duyabilmektedir. Yangın ile karşılaşan veya bunun haberini alan katılımcıların hızlı bir şekilde aile üyeleriyle iletişime geçtikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların tamamı, yangını ilk fark ettiğinde diğer aile bireylerini tehlike konusunda bilgilendirmek için iletişime geçtiklerini, evde olan aile üyeleriyle bir araya gelerek güvenli bir bölgeye doğru hareket ettiklerini, panik durumunu azaltmaya ve daha kontrollü bir şekilde hareket etmeye öncülük ettiklerini ve birbirine destek olduklarını ifade etmişlerdir. Mesela yangın anını anlatırken kalbinin yanmaya başladığını ağlayarak ifade eden bir katılımcı iş başındayken eşinden gelen bir arama sonucunda yangın haberini alması üzerine onu almaya gittiğinde eşini görememesinin kendisinde yarattığı endişeyi şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Hemen oğlumu aradım ona haber verdim. O geldi beni iş yerimden aldı beraber buraya geldik. Alevlerden bir şey görmedik zaten. Geldiğim anda eşim yoktu. En büyük kaygım, oğlumla eve geldiğimizde evde eşimi bulamamak oldu. Hatta içeride zannettk, oğlum kapıyı kırmaya çalıştı, kıramadı. O anın zorluğunu anlatmam mümkün değil. Anlattığım anda kalbim yanmaya başlıyor hemen (ağlayarak anlatıyor). Sonradan öğrendik

eşimin güvende olduğunu. Ama o an korkunçtu.” (K4, Erkek, 69, Otobüs şoförü, Evli, Kalemler)

Buna ek olarak sonrasında kayıplarla ve zorluklarla nasıl başa çıkacaklarını, hayatlarını ve evlerini nasıl yeniden inşa edeceklerini veya kaybettiklerini nasıl telafi edeceklerini düşünerek geleceğe dair kaygı ve korkular yaşanabilmektedir. Söz gelimi hayatı boyunca ev yaptırabilmek ve 3 çocuğunu okutabilmek için çok çalıştıklarını söyleyen bir katılımcı, yangın anında yaşadığı kaygılarla ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

*“Eşim kahvaltısını yaptı, gitti tarlaya, tarım işiyle uğraşıyoruz ya. Evi toparladım, 83 yaşında babam var, onun yanına gittim ve kahvaltısını hazırladım. Oraları toparlamaya kalmadı ki yukarıdan bir abi indi, babama “*** amca yukarıda bir ateş çıktı” dedi. Balkona bir çıktık, baktık ki duman var. Hemen eşime telefon ettim. “Yetiş!” diye bağırdım “köyün üstünde ateş var, yukarıya arabalar geçmeye başladı. Bu ateş tehlikeli, gel evimizden birkaç parça kurtaralım.” Eşim: “yapacak bir şey yok, hiçbir şeyi kurtaramayız” dedi ve geldi. Köyün içinde bir anda büyük bir ses koptu. ... Zaten gözümüz görmüyordu artık dumandan. Ben inmedim evimden. Büyük oğluma “ben inmem, nasıl bırakayım evimi? Biz ne emeklerle yaptırık evimizi. ” Oğlum artık “Anne yapma. Yangın evimizin arkasına geldi.” diyerek beni evden çıkarttı. Komşularım sokaktaydı, mahallede çığırıyorlar (halk ağazı: seslenmek). Ne yapacağız demeye kalmadı, jandarma “köyü boşaltın, herkes kıymetli eşyasını alsın, köy gitti” dedi.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)*

3.2.1.4. Allah’a Yönelme ve Dua Etmeye Dair Bulgular

Yangın anında afetzedelerin içinde bulundukları tehlikeli ve stresli durumda verdikleri ilk tepkilerden birisinin Allah’a yönelme, dua etme ve zikir gibi dini davranışları olmuştur. Katılımcıların neredeyse tamamı yangın anında dua ettiklerini veya Allah’ı zikrettiklerini belirtmişlerdir. Din, bu gibi zor zamanlarda güç ve teselli arayışında yardımcı olabildiği gibi güvende hissetme ve iç huzura ulaşmalarını sağlayabilmektedir. Dua etmek ve zikir gibi sürekli sürekli tekrarlanan dini ifadeler de sakinlik ve huzur sağlamak için başvuru kaynaklarıdır. Allah'a ve dine yönelmenin dini inançların güçlü olduğu kişilerde daha yaygın olduğu yapılan araştırmalara dayanarak söylenebilir. Manavgat yangınına yaşamış bireylerle yaptığımız araştırma sonucunda Tekbir, Kelime-i Tevhid ve Kelime-i

Şehadet gibi dini ifadelerin çokça kullanıldığı ve dua etme davranışının sergilendiği ortaya çıkmıştır. Örneğin alevlerle karşı karşıya kaldığında yaşadığı çaresizlik karşısında Kelime-i Tevhid getirerek Allah'ı anmaktan başka bir şeyin elinden gelmediğini ifade eden bir katılımcı şöyle açıklamıştır:

“Benim evimin karşısında ormanlık var. Oradan büyük siyah bir duman çıktı. O an anladım köye de geleceğini... O an zaten hiçbir şey düşünemiyorsun bile. Aniden hızlı bir şekilde yayılıyor ateş her yere. Farkındalık yok o an. Alevler suratımıza vuruyordu artık... Çaresizliğini anlıyorsun. La ilahe illallah demekten başka bir şey yapamıyorsun.” (K14, Erkek, 65, Oduncu, Evli, Sırtköy)

Afetten bir gün önce yangının kendi köylerine geleceğini anlamaları üzerine tedbir almaya başladıklarını anlatan Sırtköylü bir katılımcı, adeta cehennemi yaşadıkları bu afette tüm çabalarının yetersiz kaldığını ve yangını gördüğünde yalnızca ağlayıp tekbir getirdiğini şu sözlerle paylaşmıştır:

“...Yangın dalga dalga deniz gibi geliyordu (titrek sesle ağlayarak). Ne insan gücü fayda etti ne helikopteri, ne uçağı. Uçak su atıyor ama yangına düşünceye kadar buhar olup gidiyor o su. Rüzgar da çoktu. Baktım ve ağladım sadece. Tekbir getirdim. Allah'a yalvardım. Bildiğim duaları tekrar tekrar okudum. Bundan başka yapabileceğim hiçbir şey yoktu.” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

Her zaman dua eden birisi olarak bilhassa o zorlu anda Allah'a yöneldiğini, şehadet getirdiğini, çokça dua ettiğini ve ölümün Allah'ın takdirine bağlı olduğuna inandığını belirten bir başka katılımcının kullandığı şu ifadeler, onun ölümü kabullendiğini ve Allah'a teslim olduğunu yansıtan bir örnek olarak ortaya çıkmıştır:

“Her zaman dua eden birisiyim zaten. Hele o anda Allah'a yöneldim. Çok dua ettim, Allah'a yakardım. Şehadet getirdim. Ecelim gelirse Allah takdir ederse de ölürüm dedim. İsyan etmedim hiç Allah korusun. Yanarsam da evimde yanacağım dedim. Bu evde büyüdüm, yaşadım, çocuklarımı bu evde büyüttüm bu evi koymayacağım dedim ve terk etmedim. Benim vaktim gelmediyse o ateşe atsam da kendimi ölmem. Ecelim gelirse ölürüm ancak.” (K13, Erkek, 73, Emekli ormancı, Evli, Sırtköy)

Dini başa çıkmanın en belirgin unsurlarından sayılan Allah'a yönelme ve dua etme tutumunun sergilendiği durumlara dair yapılan birçok araştırma mevcuttur. Bu bağlamda bunun bilhassa zor

durumda kalan insanların sıkıntılarından kurtulmak için öncelikle ve sıklıkla başvurdukları bir dini faaliyet olduğu tespit edilmiştir (Küçükcan, Köse 2006: 151; Ayten 2012: 42). Buna benzer olarak farklı bir araştırmada özellikle belirsizliğin arttığı, tahmin edilebilirlik ve denetlenebilirliğin azaldığı durumlarda dua etme sıklığının da o oranda arttığı bulunmuştur (Temiz 2019: 144). Duayı, bireyin Allah'la ilişki kurma ve O'ndan yardım dileme hali olarak tanımlayan Hayati Hökelekli bu durumla bağlantılı olarak şunları söylemiştir: *“İnsan dua ederek Allah'ın huzurunda olduğunu, onunla iletişim kurmaya hazırlandığının bilinci içerisinde bulunur. Dua eden bireye göre Allah her şeye gücü yeten, her şeyi yapabilecek dolayısıyla insanın ihtiyacını da karşılayabilecek bir varlıktır. İnsan istek ve ihtiyaçlarının, dileklerinin kabul edileceği ümit ve beklentisi içerisinde Allah'a güven besler”* (Hökelekli 1993: 214).

Marmara depreminin incelendiği “Deprem ve Dini Başa Çıkma” başlıklı makalede, kullanılan dini başa çıkma yöntemlerinden biri olan duanın, olumlu dini başa çıkma davranışı olarak ilk sırada bulunduğu belirtilmiştir (Kula 2002: 244). Bahsedilen çalışmada, deprem anında dini başa çıkma davranışını ortaya koyanlar arasında katılımcıların %58'inin Allah'a dua ettikleri saptanmıştır. Söz konusu depremi ele alan bir başka araştırma olan İmamoğlu'nun “Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler ve Dini İçerikleri” adlı çalışması sonucunda elde ettiği bulgular da bu araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir. İmamoğlu (2004: 86) depremzedelerin dini başa çıkma yöntemi olarak ilk sırada Allah'a yöneldiklerini belirterek dua edenlerin oranının % 75,4 olduğunu kaydetmiştir. Bu bağlamda Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu'nun (2009: 30) Türkiye'deki dindarlık düzeyini ölçmeyi ve bu değerlerin diğer ülkelerle karşılaştırmasını sunmayı hedefleyen raporu önemlidir, çünkü felaketlerden korunmak için dua etmenin katılımcılar tarafından en fazla başvuru alan dini bir uygulama olduğu vurgulanmıştır. Yukarıda detaylıca sunulan Din Psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda, insanların çaresizlik ve sıkıntı anlarında dine yöneldikleri, dua ve zikir gibi ibadetlerle dini duygu ve düşüncelere odaklanarak maruz kaldıkları sorunlarını çözme hususunda dinden önemli ölçüde faydalandıkları defalarca vurgulanmıştır (Hökelekli 1993: 112; Peker 2000: 124). Gülmez (2008: 73-74) depremzedelerle görüşmeler gerçekleştirdiği yüksek lisans tezinde, dua ve zikrin doğal afetlerde verilen tepkilerin en başında geldiğini ifade etmiştir. Nitekim bu konuda yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde, bir başa çıkma mekanizması olarak Allah'a yönelmenin, O'nu anmanın ve duanın insanlar için son derece önemli ve vazgeçilemez kaynaklar arasında olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak yangın ile karşılaşma anında verilen tüm tepkilerin afetin ilk şokunu atlama ve o andaki trajik durumla baş edebilmek için gerçekleştirilen davranışlar olduğu Kula'nın (2002) deprem ile ilgili olarak kaleme aldığı çalışmasına dayanarak söylenebilir. Bahsi geçen araştırmada depremzedelerin bir kısmının problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurdukları, bazılarının ise duygu odaklı bir başa çıkma sergiledikleri ortaya çıkmıştır (Kula 2002: 243). Manavgat yangını ile ilgili

yürüttüğümüz bu araştırmada da benzer biçimde afetzedelerin yangın olduğu gerçeğini idrak edip, canlarını kurtarıp güvenli bir yere kaçmaya çalışarak veya yangını söndürmek için ani müdahalede bulunarak “problem odaklı başa çıkma” davranışını gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yangınzedelerin diğer bir kısmının ise duygusal durumunu telafi edici şekilde kelime-i şهادet getirme, dua etme, korku ve panik içerisinde bağırma, aile üyeleriyle bir araya gelme ve birbirine destek olma vb. faaliyetleriyle “duygu odaklı” ve “dini” başa çıkma sergilediği ortaya çıkmıştır.

3.2.2. Afetzedelerin Yangın Sonrasında Yaşadıkları Tecrübeler Dair Bulgular ve Yorumlar

Afete maruz kalan bireylerin tehdit anında ve hemen akabinde çeşitli psikolojik evrelerden geçtikleri ve ortaya çıkan strese yönelik bir takım tepkisel davranışlar ortaya koydukları üzerinde durulmuştur. Belirsizliklerin ve zorlayıcı duyguların hakim olduğu bu dönemin ardından yaklaşık altı ay kadar sonra imkanlarını büyük ölçüde yitiren afetzedelerin ellerinde kalan kısıtlı imkanlarla yeni yaşam koşullarına ayak uydurmaya ve bir düzen oluşturma çabasında oldukları gözlemlenmiştir (Demir 2016: 30). Bu bölümde katılımcıların yangın sonrasında yaşadıkları tecrübeler, karşılaştıkları çeşitli sorunlar ve hayatlarında meydana gelen değişimlere dair bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

Yangın gibi büyük ve tehlikeli doğal afetlerin ardından afetzedeler hayatlarının pek çok alanında büyük değişimlerle karşılaşmaktadırlar. Manavgat’taki afetzedeler yangın sırasında ve sonrasında neler yaşamışlardı? Evleri hasar görmüş müydü? Maddi kayıpları nelerdi? Herhangi bir yaralanmayla karşılaşmışlar mıydı? Psikolojik ve sosyal problemlerle karşılaşmışlar mıydı? Gelen yardımlar ve toplumsal dayanışma hakkındaki düşünceleri ne idi? Araştırmada katılımcılara yukarıda bahsedilen sorular yöneltilmiş ve verilen cevaplar analiz edilip temalar çıkartılmıştır. Elde edilen yanıtlardan anlaşıldığı üzere afetzedelerin yaşadıkları sorunlar arasında; can kaybı, yaralanmalar ve sağlık sorunları gibi fiziksel sıkıntıların yanında maddi kayıplar ve gelir kaynaklarının yanması, hayvanların ve tarlaların yanması gibi ekonomik türden sıkıntılar da bulunmaktadır. Bununla birlikte insanların hayatında derin etkiler yaratan birtakım sosyal ve psikolojik sorunların varlığı da dikkat çekmiştir. Bu sorunlar arasında afetzedelerde yangından sonra ortaya çıkan psikolojik semptomlar, hayvanların ve bitkilerin kaybına duydukları derin üzüntü, yangına yeterli müdahalenin yapılmamasına duyulan kızgınlık, toplumsal dayanışmadan her ne kadar memnuniyet duyulsa da gelen yardımların paylaşılmasındaki adaletsizliğe duyulan öfke ve afetzedelerin akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması sayılmaktadır.

3.2.2.1. Fiziksel Sorunlara Dair Bulgular

Yangınlar sırasında insanlar fiziksel zarar görebilir ve hatta hayatlarını kaybedebilir. Yanıklar, solunum yolu sorunları ve diğer ciddi yaralanmalar yaygın olabilir. Manavgat'ta gerçekleştirdiğimiz mülakatlar neticesinde Kalemler köyünde iki kişinin öldüğü, diğer köylerde herhangi bir can kaybının söz konusu olmadığı bulunmuştur. Bununla birlikte katılımcıların pek çoğunda yangın anında geçici yanıkların oluştuğu kaydedilmiştir.

Kalemler'de yaşayan katılımcılar iki komşularının yanarak ölmesine şaşırdıklarını ve derinden üzüldüklerini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Yukarıda bir çift yanmış. Nasıl yandılar ona da aklımız ermedi. Emekli bir çiftti. Komşu dediğimize değerdi. Köpekleri vardı. Yangından 2 gün sonra her şey bitip kara kömür gibi olduğunda köpekler o kadar havladı ki, meğer sahiplerini ararlarmış. Çok acı...” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“Yangında bizim arkadaşlarımız öldüler, yandılar, karı koca iki kişilerdi. Çok iyi insanlardı. Onların ölümüne o kadar üzüldüm ki. Allah rahmet eylesin.” (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“Komşulardan iki kişi karı-koca yangında ölmüşler. Onlara çok derinden üzüldüm.” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

Yangın sırasında en yaygın yaralanmalar arasında yanıklar gelmektedir. Yanıklar, cildin ısı, soğuk, elektrik, radyasyon, alev veya kimyasal maddeler nedeniyle hasar görmesi sonucu oluşan bir hasarlanmayı ifade etmektedir (Özkan, Alğan, Akkaya 2014: 170). Katılımcıların bizzat kendilerinin veya yakınlarının yangın sırasında panikleme, kaçmaya çalışma veya düşme gibi hareketler sergiledikleri sırada alevlerle temas sonucu yaralanmaların meydana geldiği tespit edilmiştir. Örneğin oğluyla beraber yangını söndürmek için uzunca mücadele veren bir katılımcı şunları aktarmıştır:

“...Oğlum ve bende yaralanmalar oldu. Bayağı mücadele verdik çünkü. Jandarma zorla götürdü bizi oradan. Gelmeseydiler devam edecektik mücadeleye. Çocuğum o günden beri rahatsız, beli ağrıyor, psikolojisi bozuldu, içine kapandı.” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Bir başka katılımcı oğlunun kendilerini güvenli bir yere bıraktıktan sonra motoru kurtarmak isterken kollarının yanmasını şöyle anlatmıştır:

“...Büyük bir yaralanma olmadı şükür. Sadece büyük oğlum traktörümüzün birine binmişti. Motoru kurtarmak istedi. Traktörün biri kaldı, bizi yolun girişinde yoldan geçirdi. Döndüğünde büyük oğlumun kolları alevden yanmış. Traktörü bir an şoktan çalıştıramamış, gözü görmemiş. Ama kremlediler, birkaç güne geçti şükür.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Ayrıca yangın sırasında duman ve zehirli gazların havada bulunmasından dolayı ciddi zehirlenmeler ve solunum yolu problemleri meydana gelebilmektedir. Söz gelimi bir katılımcı alevlerle mücadele ederken etrafı temiz ve pirketten bir eve girdiklerini, orada yardım beklerken duman kapıldığını ve bilinç kaybı yaşaması üzerine hastaneye kaldırılması ve sonra yaşananları şöyle ifade etmiştir:

“...Ben kalp hastasıyım, o sırada kalbim sıkışmaya başladı, bayılmışım. Oradan bir arabaya bindirdiler, devlet hastanesine getirmişler... Yoğun bakımdaydım. Anjiyo oldum. Köyüm de yangından etkilenince moralim çok bozuldu... Orada kaldığım 5 gün boyunca o kadar acıttım susadım ki, ama hiçbir şey vermediler. Sağlığım için vermediler, ama ağzımın içi zehir gibi olmuştu. Sonra taburcu olduğum günden beri 6 ay boyunca hep öksürdüm. Hiç geçmedi.” (K3, Kadın, 76, Çiftçi, Dul, Kalemler)

Bununla birlikte yangın sırasında parçacıkların veya kimyasal maddelerin gözlere temas etmesi sonucu gözlerde ciddi yaralanmalar meydana getirebildiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamdaki bir örnek şu şekildedir:

“Yangın sırasında kaçarken gözüme bir kozalak parçası düştü. İltihap oldu. Yangından sonra 2 ay hastanede yattım. Kendime zor geldim...” (K19, Erkek, 75, Çiftçi, Evli, Seki)

Bir başka katılımcı dört dörtlük olarak betimlediği müstakil evine geçtiğinde hayatını istediği gibi kurduğunda sevinirken, aniden gelen bu felaketle birlikte hem fiziksel hem de psikolojik açıdan çok kötü bir duruma düştüğünü aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

“...Balkonuma yeni yazlık yaptırıyorduk inşaat halindeydi. Oraya bir adımımı attığımda bir anda kendimi yerde aşağıda buldum. Yanmış zaten, altı boşluk olunca olduğum gibi düştüm... Üç tane kaburgam kırıldı, diz kapağım çatladı, omuriliğim çatladı. O an yerimden kalkamıyordum. Bir

anda dünyam karardı. Çok zor günlerdi (ağlıyor). Hayallerim bitmişti. Her şey bitmiş, yanmış, kül olmuş. Hastayım, kırıklarım var. Hem fiziksel hem ruhsal öyle acı çekiyordum ki anlatamam mümkün değil.” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

Yıllardır kanser hastası olan bir katılımcı yangından sonra hem fiziksel ve psikolojik sağlığının daha da kötüye gittiğini şöyle açıklamıştır:

“Her türlü sağlık sorunu yaşadım, psikolojik de dahil. Her iki güne bir acildehydim zaten bundan dolayı. Sonrasında pek çok kez ameliyat oldum. Normalde de kanser hastası olduğum için psikolojim bozulmaya yatkın oluyor. Yangınla beraber daha da kötüleşti.” (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

3.2.2.2. Ekonomik Sıkıntılara Dair Bulgular

Yangın evlere ve malzemelere ciddi şekilde zarar verebildiği gibi onları tamamen yok edebilme potansiyeline sahiptir. Bu, afetzedelerin mülklerini kaybetmelerine ve evsiz kalma durumuyla karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Nitekim katılımcıların oldukça büyük bir kısmının ev kaybı yaşadığı ortaya çıkmıştır.

“...Evimizi oda oda yaptırmıştık, 5 odam vardı sırayla yaptırdık... Allah’a şükürler olsun bu felakete kadar düzenimiz iyiydi (sesi titriyor ve yükseliyor). Güzel bir hayatımız vardı. Felaket her şeyimizi alt üst etti. Evimiz yandı... Her şey yandı. Bir tek canımız ve üstümüzdeki kıyafet sağ çıktı. Tek bir hatıramız kalmadı. Büyüklerimizden, çocuklarımın küçüklüklerine dair hiçbir anı kalmadı. Ne annem babamdan bana bir hatıra kaldı, ne de benden çocuklarıma bir hatıra. Her şey yok oldu.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“...35 sene emek verdik. Cennet bahçesi gibi yaptık burayı. Yarım saatte her şey yandı. Geriye hiçbir şey kalmadı. Yandı, bitti, kül oldu. Hayvanlarımız gitti. Tarım eşyaları gitti. Zeytin tarlamız yandı. Evim ve içindeki eşyalar yandı. Benim gelin yüzüğüm gitti. Anılarım gitti. Ama malı geç canımızı zor kurtardık...” (K9, Kadın, 64, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

“Evimiz yandı. Yeni yaptırmıştık, 1 buçuk sene oturduk. Nasibimizde bu kadar oturmak varmış. Hayırlısı böyleymiş. Ama çok zor bir durumdu.”
(K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“...Biz eşimle 1970 yılında evlendik. O yıldan beri topladığımız tüm anılarımız, hatıramız, birikimimiz hepsi yok oldu. Evimiz yandı. 150 zeytin ağacım vardı onlar da yandı. Allah kimseye göstermesin. Ama bugünümüze de şükürler olsun. Allah’ım sağlığı sakınmasın.” (K4, Erkek, 70, Emekli otobüs şoförü, Evli, Kalemler)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere katılımcıların çoğunun ev kaybı ile beraber kaybettikleri anıları ve hatıraları üzerinde durmuştur. Bu konuya manevi kayıplar bölümünde tekrar değinilecektir. Burada değinilmesi gereken bir diğer bir husus ise bir katılımcının (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler) *“gözünün önünde her şeyin yanması, gitmesi çok kötü bir şey. İsterse fakir evi olsun, o onun evi, sadece malı değil ki, her şeyi”* şeklinde ifade ettiği gibi ev kaybının sıradan bir mal kaybı olarak değerlendirilemeyeceğidir. Ev yalnızca maddi bir mal değil, aynı zamanda insanların temel ihtiyaçlarından olan barınmayı sağlamaktadır. Dolayısıyla güvenlik, konfor ve aidiyet duygusuyla derinden bağlantılıdır. Bir kişinin doğal afet gibi birden gelişen bir olayla evini kaybetmesi derin duygusal sonuçlara neden olabilmektedir. Bir katılımcı evde sıradan bir bardağın kırılması karşısında üzüntünün yaşandığını örnek olarak zikrederken, anıların bulunduğu ve hem maddi hem manevi değeri olan bir evin kaybı karşısındaki üzüntüsünü şu sözlerle açıklamaya çalışmıştır:

“...50 yıllık birikimimiz gitti. Hiçbir şey kalmadı geriye. İnsan en nihayetinde evde bir bardak kırdığında icabında içi sızlar ‘eyvah bardağı kırdım’ der, üzülür yani. Bu felakette tek bir parça bile sağ çıkmadı. Sadece canımız. Her şey bittiğinde gerçekten canımızı kurtardığımıza o kadar şükrettik ki.” (K5, Kadın, 69, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Yangından önce her şeyinin olduğunu ve yardımlarda bulunan birisi olduğunu ifade eden bir katılımcı bu durumdan muhtaç duruma düşmesinin ağırlığını şu sözlerle açıklamıştır:

“Çok zor bir süreçti. Benim bittiğimi hissettiğim bir felaketti. Ben 60 yaşında ev sahibi oldum, çabaladım ev yaptırdım. Yaklaşık 2 sene oturdum sonra yandı. Durumum çok iyiydi. Bir anda her şeyimi kaybettim... Sadece bu yaşıma kadar biriktirdiklerim değil. Geçmişim, hatıralarım, her şeyim. Yaşadığım üzüntünün haddi hesabı yok. Bunu kelimelerle anlatmam

mümkün değil. En çok üzüldüğüm husus ise önceden veren el iken şimdi alan el olmak oldu...” (K6, Erkek, 71, Emekli, Evli, Kalemler)

Ev kaybı sonucunda afetzedelerin yaşadığı evi veya bölgeyi terk etmeleri, yeni yerleşim alanlarına gitmeleri yaygın olarak görülmektedir. Nitekim acil olarak ev arayışına girmenin, bireylerin barınma ihtiyacına yönelik problem odaklı başa çıktıklarının somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Manavgat yangınına yaşamış katılımcıların da köyü bir müddet terk ederek yeni bir yaşam kurdukları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmının yeni yerleşim yerlerine alışma konusunda zorluklarla karşılaştıklarını söylemek mümkündür. Örneğin yaşlı bir çift evlerini kaybettikten sonra bir müddet çocuklarının yanında kaldıktan sonra şehirde kiraya geçtiklerini ancak araba sesleri ve gürültüye alışık olmadıklarından dolayı uyum sürecinde zorluk çektiklerini şu sözlerle anlatmıştır:

“Ben o anları tekrar hatırlamak bile istemiyorum (düşüncelere dalıp gidiyor, birkaç saniye bekliyor). O ve bir sonraki günü Manavgat’ta şehir merkezinde kızımın yanında geçirdik. 2 gün de oğlumuzun yanında kaldık. Toplamda 13-14 gün kadar sürdü. İnsan, kendi evladının yanında dahi kalsa evdeki gibi rahat olamıyor. Acaba onlara bir rahatsızlık verir miyiz diye düşünüyor insan....Daha sonra kiraya geçtik. Ama şehir hayatı bize göre değil. Araba sesleri, gürültü hiç alışık olmadığımız şeyler. Çok sıkıntı çektik.” (K4, Erkek, 70, Emekli otobüs şoförü, Evli, Kalemler)

Bazı katılımcılar yeni yerleşim alanlarına alışamadıklarından ötürü tekrar köye döndüklerini ve zor şartlar altında olmalarına rağmen orada kaldıklarını ifade etmişlerdir. Söz gelimi bir çift kışı soğuya rağmen köyde geçirdiklerini şöyle anlatmıştır:

“Biz mesela 3+1 ev tuttuk Manavgat’ta. Bir ay kalmadık bile. İlk günler sabahtan akşama kadar köye gelirdik, yatmaya giderdik. Yatıp uyuyamıyordum bile orada. Sonra bir yatak getirdik bir daha hiç gitmedik. Geçen kışı konteynerde çıkarttık. Orada kalamadık yani. Ayrılamadık buradan. İdare ettik burada havalar soğuk olmasına rağmen. Çocuklar telefon eder ‘Anne havalar soğudu. Bari bu havada bize gelin. Üşümediniz mi?’ derdi. ‘Üşümedim yavrum’ derdim. Oysa çok üşüydük, gece yarısından sonra ayaklarımı hissetmiyordum ama onlara öyle desem gelip götürecekler. Biz de gitmek istemiyorduk buradan. Başkasının yanında da kalamadım.” (K9, Kadın, 64, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

Bunun dışında yangından sonra bütün birikiminin yok olduğunu ve evinin asla geri gelmeyeceğini ifade eden ve bununla birlikte çocuklarına maddi anlamda yetemeyeceğinden endişelenen bir katılımcı, şu an evinin yapılmış olmasına şükretse de, borçlarını ödemenin ve yeni bir yaşam kurmanın zorluğuna dikkat çeken bir katılımcı şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Evim, ahırım, mesanem yandı. Bu dünyaya dair 44 yaşına kadar neler biriktirdiysem çöp oldu... Çok şükür devlet bize TOKİ evleri yaptı, ama ödemeli. Ödemeli olunca tek başıma nasıl savaşıcağımı bilmiyorum. (ağlıyor) Arsamızın üzerinde de çok yüklü bir borcumuz vardı. Şu an o yanan arsada borçlarım kaldı... 500-600 bin TL borcum var. Allah büyük elbet bir yol gösterir ama nasıl üstesinden geleceğimi bilmiyorum. Manavgat’ta kirada oturuyordum. Oturduğum evi görsen şaşırırsın. Her yeri rutubet. Belki oğlum ondan dolayı çok hastalandı. Bu ev oraya göre çok iyi. Ama benim boynumu büken şey bu pahalılıkta geçinmek, eski evin borçlarını ödemek ve oğlumun okuyor olması. Bunlar beni boşanmış bir kadın olarak çok zorluyor. Nasıl baş edeceğimi bilmiyorum açıkçası. Neler olup bitecek bakacağız göreceğiz. Tek yapabildiğim şey Allah’a bana sağlık vermesi için her gün dua etmek. Sağlıklı olayım ki borçlarımı ödeyebileyim. Ödeme de kısa süreli bir ödeme değil, 18 yıllık bir ödeme. O zamana kadar çoktan ölürüm herhalde. Oğlum kendine gelene kadar en azından ödeyebilsem birazcık. Bu süreçte kızım da nişanlıydı yangından önce. Ona 3 ay önce düğün yaptım, ama ona hiçbir şey alamadım. Sadece kızıma 500 TL para verdim. Babası da 600 TL verdi. Belki bu sana yalan gibi gelebilir. Hiçbir şey veremedim (ağlıyor). Kendi kullandığım eşyalardan verebildim ancak. Yattığım yatağı verdim, kendim yerde yattım. Ne yapayım? Yapabileceğim başka bir şey yok yani.” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Buna ek olarak yangının sebep olduğu zararın yalnızca ev ve mal kaybıyla sınırlı kalmadığı aynı zamanda büyük bir çoğunluğunun tarımcı olduğu köylülerin gelir kaynaklarının da tahribata uğradığını belirtmek gerekir. Bu durum köy halkının geçimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bir katılımcı köylerinin ekonomik temelini oluşturan defne, kekik ve şavla yetiştiriciliği gibi ana gelir kaynaklarının yok olduğuna ve bunların tekrar tesis edilmesinin uzun bir zaman alacağına şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“Köyümüzün tüm gelir kaynağı yandı, kül oldu. Bizim köyün geliri; defne, kekik ve şavladır. En az beş senelik gelir kaynağımız bitti yangından sonra. Bitkilerin tekrar yetişmesi uzun yıllar alabilir. Bizim köyde evlerin yandığı gibi gelir de yandı. Bu durum köylüyü belki yıllarca zorlayacak...” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

Bir başka katılımcı yangın öncesinde kendi ağaçlarını yetiştirdiğini ve zeytinlerini topladığını, ancak yangın sonucu bu ağaçların yok olduğunu ve artık zeytinyağı satın almak zorunda kaldığını ve bu durumun kendileri için alışılmadık olduğunu olduklarını belirterek yangından sonra yaşadığı zorlu süreçten şöyle bahsetmiştir:

“Çok zor benim için. Köyüm yandı, tüm birikimim yok oldu. Ama bir yerde bu acıyı yaşadığını kabul ediyorsun artık. Bundan başka da çare yok... Her şey o kadar farklı ki. 300-350 ağacım vardı, ekiyordum, dikiyordum. Zeytinlerimi topluyordum. 2 yıldır zeytinyağını satın alıyorum. Buna hiç alışık değiliz. Kendimizin olurdu önceden.” (K12, Erkek, 70, Tarımcı, Evli, Kalemler)

3.2.2.3. Psikososyal Değişimlere Dair Bulgular

3.2.2.3.1. Afet Sonrasında Katılımcılarda Ortaya Çıkan Psikolojik Belirtiler

Yangın afetinden etkilenen katılımcılarda çeşitli psikolojik sorunların meydana geldiği tespit edilmiştir. Katılımcılara psikolojik sorunlar yaşadınız mı? Yaşadıysanız bunlar nelerdi? sorularını yönelttiğimizde, tıpkı bir katılımcının (K10, Erkek, 65, Çiftçi ve Tarımcı, Evli, Kalemler) bu soru üzerine *“Yaşanmaz mı? Yangına şahit olmayan sırf medyadan haberi olanlar bile yaşadı. Değilse evi yanan ya da babasının, kardeşinin evi yananlar yaşamasın? Herkeste psikolojik sorunlar had safhadaydı”* şeklindeki yanıtından da anlaşılacağı üzere katılımcıların tümünde tabii olarak bu tür rahatsızlıkların söz konusu olduğu görülmüştür. Doğal afetlerden sonra yaşanan psikolojik sorunların en başında travma sonrası stres bozukluğu gelmektedir. Travmatik bir olayın sonucunda ortaya çıkan ve belirgin semptomlarla karakterize edilen bir psikolojik bozukluk olan TSSB’na dair kavramsal çerçevede genişçe yer verildiği için burada yalnızca buna dair bulgu ve yorumlar sunulmuştur. Gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda yangına maruz kalmış kişilerin büyük bir çoğunluğunun travmatik olayın etkilerini kabuslar, flashbackler ve anılar şeklinde sürekli olarak yeniden yaşar gibi hissedebildikleri (Demir 2016: 65) tespit edilmiştir. Buna dair güzel bir örnek sunan bir katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

“O travmayı biz hala atlatamadık. Zaman zaman aynı sahneleri yaşıyoruz. Geçenlerde bir Alanya’ya gittik, eşim oralı. Yolda tünelden geçerken aynı o sesi duydum. Aynı o yangının sesiydi. Sonra eve çıktım, yerde sarı bir ışık gördüm. Sokak lambasının ışığı diye düşündüm. Ama elektrik de yok dedim. Elektrikler kesikti. Baktım, o yangın bulutu güneşin ışığıymış. Akşam zannediyorum ben. Kafam iyice gitmiş zaten. Ne olduğunu anlayamadım. Ama böyle sık sık oluyor.” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere katılımcılar bulundukları mevcut ortam ve şartlar fark etmeksizin, yani gerçek bir tehlikenin olmadığı durumlarda dahi afeti yeniden yaşadıkları, sesler ve ışıklardan tetiklenip yangın anını hatırlamaktadırlar. Vahit İmamoğlu (2004: 83) Marmara depremiyle ilgili olarak ortaya koyduğu bir çalışmada, depremzedelerin de buna benzer biçimde depremi yeniden yaşama hissine ve en küçük bir ses ve kıpırtıda deprem oluyormuş hissine kapıldıkları bulgusuna ulaşmıştır.

Bununla birlikte katılımcıların tümünün uykusuzluk veya uyku problemlerinden muzdarip olduğu bulgulanmıştır. Çalışmalarda, doğal afetler gibi travmatik olaylardan etkilenen bireylerde irkilme tepkisi, aşırı kaygı, stres veya tetiklenme durumlarının da uykuya dalma zorluklarına yol açabildiği kaydedilmiştir (bkz. Demir 2016: 73; İmamoğlu 2004: 85). Bunun, yangın gibi büyük bir doğal afet sonrasında oluşması ilk safhada normal olsa da, uzun bir vakit geçtikten sonra ciddiye alınması ve uygun destek ve tedaviye başvurulması gerekmektedir. Söz gelimi katılımcı yangından sonra uykuya dalmakta zorluk çektiğini ve bunu başardığı takdirde her seferinde korkarak uykusundan sıçradığını, kabuslar gördüğünü ve geçmişe yönelik pişmanlık duyduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

“Yangın olduğundan bu yana hiçbir zaman uyku uyuyamadım. Azıcık dalsam uykuya her seferinde korkarak uyanıyorum. Kabus görüyorum. Her kalktığımda “şöyle şöyle yapsaydım ev yanmaz mıydı?” diyerek kalkıyorum. Psikolojim altüst oldu. O anlar birden aklıma geliyor ve acı veriyor, pişmanlık yaşıyorum. Zaten kafası çok meşgul bir insandım. İyice kötüleştim... Ben doğduğumda yine bir yangın olmuş. Annem, “sen bize uğursuz geldin. Sen doğdun evimiz yandı” diyordu. Orada da burada da böyle olunca ben gerçekten uğursuzum diye düşünüyorum (ağlıyor). Annem öyle dedikten sonra buna inandım...” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Yukarıda bahsedilen katılımcının ifadelerinden aynı zamanda suçluluk hissettiği de anlaşılmaktadır. Katılımcı, doğduğu zamanda yaşanan bir yangın olayıyla kendi varlığını ilişkilendirmekte ve kendini etrafındaki olaylara sebep olarak görmektedir. Bu durum kendisinin de ifade ettiği gibi psikolojik olarak zor bir dönemden geçtiğini ve kendisini suçlu veya sorumlu hissettiğini göstermektedir. Bu tür düşüncelerin yangın gibi travmatik bir deneyimin ardından ortaya çıkabilmektedir.

Ayrıca afetzedelerin travmatik olayla ilişkili ve duygusal olarak zorlanabilecekleri yerlerden, kişilerden, durumlardan veya konulardan kaçınabildikleri gözlemlenmiştir. Kaçınma tutumu aşağıda ifadelerine yer verilen iki katılımcının örneğinde görülmüştür:

“Uykusuzluk bende hala sürüyor. Evimiz yapıldı, içine girdik. Kafamızı yastığa koyduk. Ama gene de uyku düzenim altüst... Bazen geceleri 2 saat uykum ya var ya yok. Uyunmuyor ki. Aklıma neler neler geliyor (elini sallıyor). Hiç girmeyeyim o konuya. Fena oluyorum çünkü.” (K9, Kadın, 64, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

“... Ama ben hatırlamak bile istemiyorum o anları (ağlıyor). Anlattığım anda kalbim yanmaya başlıyor hemen, ağlamaktan konuşamıyorum.” (K4, Erkek, 70, Emekli otobüs şoförü, Evli, Kalemler)

Bununla birlikte üzüntü ve yas da doğal afetlerden sonra oluşan doğal duygusal tepkilerden biridir (Demir 2016: 74). Manavgat yangını önemli maddi ve manevi kayıplara neden olduğu için katılımcıların tamamında yoğun ve derin bir üzüntü, keder ve yas gözlemlenmiştir. Yalnızca maddi kayıpları için değil, manevi kayıpları ve köyünü kaybettiği için de yas tutan bir katılımcı çift şunları aktarmıştır:

“...Dert edinip üzüldük yanan her bir şeye. Bu yangında kaybettiklerimiz sadece maddi kayıp değil. Bütün maddi ve manevi birikimimiz ve hatıralarımız yok oldu dakikalar içerisinde. Köyümüz yok oldu. Yas tutuyoruz.” (K12, Erkek, 70, Tarımcı, Evli, Kalemler)

“...Köyü bu yanmış halde görünce günlerce sesli ve hüngür hüngür ağlıyordum. Köy merkezine inip bakamıyordum bile. Bütün hatıralarımız gitti. Hiçbir şey kalmadı. Eşimin 50-60 yıllık birikimi gitti.” (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Yangın anında olduğu gibi sonrasında da afetzedelerin yoğun stres yaşamaları normal bir sonuçtur. Genellikle travmatik olayın ardından ilk dört hafta içinde görülen akut stres bozukluğunun belirtilerinin devam etmesi durumunda TSSB'dan bahsedilmektedir (Demir 2016: 63). Yangından sonra tüm düzenlerinin kökten değiştiğini ve önceki yaşantılarının tamamen yok olduğunu söyleyen bir katılımcı oğlunun yaşadığı stresin fiziksel olarak da kendisini belli ettiğini şöyle açıklamıştır:

“Baştan aşağı her şeyimiz değişti, beden de ruhen de değişti. A'dan Z'ye değişti her şey. Önceki yaşantımızdan hiçbir şey kalmadı. Evimizde de kendimizde de. Çocuklarımdan biri şimdi tövbeler olsun... Baksan biz de çok şey geçirdik, gördük ama babasından daha koca oldu, kara saç kalmadı. Bir tek ben değil, komşularım da aynısını yaşadı...” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Kalemler)

TSSB'nun yanı sıra depresyon ve anksiyete de doğal afetlerin ardından sıkça gelişebilen psikolojik sorunlar arasında sayılmaktadır (Foa, Stein, McFarlane 2006: 16). Katılımcıların yarısından fazlası, afet sonrasında kendilerinde anksiyete ve depresyonun meydana geldiğini, bazıları ise bu rahatsızlıklardan afet öncesinden itibaren muzdarip olduklarını ve yangın sonrasında belirtilerinin arttığını ifade etmişlerdir. Mesela yangında yaralanma geçiren ve hasta haliyle konteynerde hayatını sürdürmenin kendisini epey bunalıttığını belirten bir katılımcı geçirdiği psikolojik zorluklardan şöyle bahsetmiştir:

“...Hayatım başıma yıkıldı. Bunalım geçirdim. Uyku yok, iştah yok. Zaten önceden de psikolojik rahatsızlıklarım vardı. Depresyona yatkınım. Üç çocuk kaybettim. Babamı kaybettim. İntihar bile etmek istediğim zamanlar oldu. Yangından sonra her şey daha karanlık bir hale geldi. Umudumu kaybettim...” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

Buna ek olarak 16 katılımcı yangın felaketinden sonra kafa karışıklığı, konsantrasyon problemleri ve unutkanlık yaşadığını belirtmiştir. Söz gelimi uzun bir süre şokta olduğunu ifade eden bir katılımcı ne yaptığının farkında olmadığını şu örneklerle açıklamıştır:

“Çocuklarım o konuda bana hala güler... Yangından sonra şoktaydım uzun bir süre. Kafam karıştı. O süreçte o kadar tuhaf şeyler söylemişim ki. Burada küçük bir evim vardı, iki odalı. Onu depo olarak kullanıyordum. Yemek yapacağımızda “kızım soğan getir” diyordum. Kızım gülerek “Anne nerede soğan? Her yer kül oldu” diye cevap veriyordu. Ne yaptığımı, ne

ettiğimi inan ki bilmiyorum. Boşlukta gibiydim. Bir ara yardıma birileri geldi onları kovmuşum “ne münasebet, ben dilenci değilim, gidin buradan” diye. Yangın sonrasında bir şey düşünemiyordum, sadece şoktaydım...”
(K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Afetten sonra şok etkisinin bir müddet devam etmesi, insanların ne yaptıklarının farkında olmamaları, konsantre olamamaları ve kendilerini boşlukta hissetme hali 1999 depremine yönelik yapılan bir araştırma sonucunda da en sık yaşanan problemler arasında sayılmıştır (İmamoğlu 2004: 84). Yangından sonra uykusuzluk, iştahsızlık ve dalgınlığın yanı sıra gelecek kaygısı ve endişe yaşadıklarını söyleyen bir başka katılımcı oğlunun yaşadığı dalgınlık ve dikkatini toparlayamama sebebiyle sınav parasını yatırmayı unuttuğuna değinerek afetin, iş ve eğitim hayatı üzerindeki etkilerini şu açıklamayla vurgulamıştır:

“...Şu yeni evimizin içine gelinceye kadar 1 sene geçti. Buraya taşınana kadar tek bir gece uyuduğumu hatırlamıyorum. Birkaç dakika geçiyorum. Ama uyuyamıyorum. Nasıl ayakta duracağız endişesi yaşadık. 30 senedir tarım işiyle uğraşıyoruz. Aç da durduk susuz da durduk. El gibi yemedik, zengin değildik. Hepsini evimize, yerimize, çocuklarımıza yatırdık. Çocuklarımızı zorlukla okuttum. Rezil olmasınlar diye ne mücadeleler verdik. Ama yine de rezil oldular bu yangından sonra. Benim küçük oğlum liseyi bitirdi. Dalgınlığından sınav parasını yatıramadı, öylece kaldı. Gıda olmasına rağmen günlerce yiyemedik.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Araştırmamızda afetin öfke ve sinirlilik duygularını da artırabildiği kaydedilmiştir. Kayıpların ve zorlukların üstesinden gelmeye çalışmak, bireyleri gergin ve tahammülsüz bir hale getirebildiği gibi öfke patlamalarına da neden olabilmektedir (Demir 2016: 73) Bu bağlamda kızgınlık yaşayan ve tepkisel davrandıklarını ifade eden üç katılımcı bulunmuştur. Bir katılımcı yaşadığı kızgınlığı ve o anda yardıma gelen insanlara bağırıldığını şöyle ifade etmiştir:

“Yangından sonra hayata küstüm ben. Her şeye kızmaya başladım. İlk birkaç gün belediyelerden, oradan buradan geliyorlardı yardım için. Neye ihtiyacımızın olduğunu sorduklarında ben hatta “gidin, hiçbir şeyinizi istemiyorum. Herkes bana gıda getiriyor, istemiyorum. Benim o güne kadar olan bütün birikimim yanmış. Sizin eşyalarınıza mı ihtiyacım var. Eşya yine

gelir yerine. Ama ben bu evi tekrar yapabilir miyim? Asla. Yapma şansım yok” diye bağıırıyordum...” (K8, Kadın, 44,Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Hissedilen öfkenin dini içerikli olabileceği de araştırmanın bulgularından bir tanesidir. Yaşanılan afet insanların hayatlarında köklü değişimlere neden olduğu için din, insanlara bu zorluklarla başa çıkmada veya anlamlandırmada rehberlik edebileceği gibi manevi krizlere de yol açabilmektedir. Dolayısıyla bu acı deneyimin bazı katılımcılarda dini sorgulamaların artmasına ve kızgınlıkla isyan etme tutumunun meydana gelmesine neden olabildiği tespit edilmiştir. Altı katılımcı yangından sonra ibadetlerden uzaklaştığını ya da bunun hiç aklına gelmediğini söylemiş, öfke hissettiğini ve Allah’a isyan ettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte katılımcılar -bir kişi hariç- sonradan tövbe ettiklerini ve ancak travmatik olayın üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra daha sağlıklı değerlendirmeler yapabildiklerini belirtmişlerdir. Buna örnek olarak aşağıdaki katılımcıların ifadeleri gösterilebilir:

“Yangından sonra ibadet ve dua etmek hiç içimden gelmedi. Yangın anında “Allah’ım yardım et” diye çıktık (halk ağazı: seslenmek) ama biz namazlı abdestli demeyelim, namazımız geçiyor ama Kur’anlıyız. Kur’anlarımızı, Yasinlerimizi okuruz komşuca. Tövbe ya Rabbi “ben havaya okumuşum” dedim. O an çok kızdım. Ben cuma günlerini hiç boş geçirmem. Ezana kadar Yasinlerimi okurum, dualarımı yaparım. Müsait olduğumda diğer günler de yaparım. Ama o zaman “demek ki biz kaç zamandır boşuna okumuşuz, boşuna çırpınmışız, Rabbim iki evin biri kurtulsaydı bari” diye isyan ettim... Allah’a asi olduk, Allah affetsin. İster istemez günaha girdik, ama tövbesini de ettik. Çok ağladık, çok çırpındık, hiçbir şeyin faydası olmadı.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“...Önceden namaz için camiye giderdim. Cemaatle kılardım. Namaza artık gitmiyorum. Sanki her şey boşa gitmiş gibi.” (K15, Erkek, 73, Çiftçi, Evli, Seki)

Doğal afet yaşamış kişilerin, yıllar sonrasında dahi travmatik olayın etkisinden kurtulamayıp, psikolojik sorunlar yaşadığını saptayan çalışmalar mevcuttur (Erdoğan, Aksoy 2020: 90). Yapılan araştırmalarda bu semptomların belirli bir süre kendiliğinden de iyileşebileceği gibi psikolojik destek yardımıyla daha kolay atlatılabileceği hatta eskisine göre daha da güçlenebilecekleri belirtilmiştir. Ancak bazı kişilerde TSSB, kaygı bozuklukları ve depresyon gibi bir takım psikolojik sorunların yaşanabileceği de vurgulanmıştır. (Hodgkinson, Stewart 1998: 28). Buradan hareketle bireylerin bu tür

sorunlarla başa çıkmalarına yardımcı olan psikolojik danışmanlık ve manevi desteğin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır.

3.2.2.3.2. Hayvanların ve Bitkilerin Kaybına Duyulan Üzüntüye Dair Bulgular

Doğal afetler hayvanlar ve bitkiler üzerinde ciddi etkiler bırakabilmektedir. Özellikle yangınlar hayvanların yaşadığı doğal habitatları ve barınakları ve bununla birlikte tüm bitki örtüsünü yok etmektedir. Yangın sonucu pek çok yaralanan, zehirlenen, yanan ve ölen hayvan bulunmaktadır. Tüm canlıların birbirine bağımlı olduğu ekosistemin, yangın gibi yıkıcı ve tahrip edici bir doğal afetin sonucunda iyileşmesi uzun zaman almaktadır. Görüşmelerden önce gerçekleştirilen pilot çalışması sayesinde yaşanan afette acı çeken, zehirlenen ve yanan hayvan ve bitkilerin katılımcılar arasında yoğun duygusal tepkilere ve düşüncelere yol açtığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu husus mülakat soruları arasında yer almıştır. Hayvan ve bitkiler gibi masum canlıların acı çekmesini ve yanmasını nasıl açıkladınız? Bu size neler hissettirdi? sorularını yöneltmemiz üzerine aldığımız cevaplar incelendiğinde, katılımcıların bu konudaki hissiyat ve düşüncelerinde birtakım benzerliklerin söz konusu olduğu görülmüştür. Tüm katılımcılar hayvanların ve masum canlıların acı çektiğini gördüklerinde derin bir üzüntü ve acıma hissi yaşadıklarını ifade etmiştir. Bunu aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir:

“...Benim de kuzum vardı bir de bildircin besliyordu eşim. Onları salmışlar, ama kümese geri dönmüşler. En çok da onlara üzıldüm. Yanmışlar, kömür olmuşlar. Evden daha çok o canlıların yanması beni üzdü.” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

“Özellikle hayvanların pek çoğu kaçamadı. Çok yazık oldu. Acı verici bir durum. Yerin altında da üstünde de ne kadar çok can yandı. O kadar üzıldüm ki...” (K14, Erkek, 65, Emekli ormancı, Evli, Sırtköy)

“Kırk kadar tavuğum vardı. Hepsi de pişmiş, yanmış. Ciğer acısı. Tavukları öyle şişmiş olarak görmek çok dokundu bana. Ben yaşlı olduğumdan dolayı işim gücüm tavuklardı. Onlarla konuşurdum, ilgilenirdim. Torunlarım geldiğinde “Babaanne senin filanca tavuğun nerede?” derdi. Yangından sonra öldüler, yoklar. Çok acı verici. Tavuğun bir tanesi kabrin yanına sokulmuş, yanmış mesela. Böcekler, börtüler artık hiç gözüküyor, hepsi yanmış. Ne canlar yandı.” (K16, Kadın, 60, Emekli çiftçi, Evli, Seki)

“Tavuklarım kömür gibi oldu, anlatamam. Köpeğim üç gün sonra bulundu. Saatlerce ağladım. Ne yerime, evime, traktörüme, malıma bu kadar

üzüldüm. Köpeğimi göremeyince dedim ki “cayır cayır yandı.”...” (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Bu ifadelerde dikkat çeken noktalardan bir tanesi katılımcıların hayvanlarından bahsederken örneğin: tavuklarım, kuzum, köpeğim gibi onları sahiplenici sözler kullanmış olmalarıdır. Bu aynı zamanda aralarındaki güçlü duygusal bir bağın varlığına ve onlara yönelik hissedilen sorumluluğa işaret etmektedir. Doğal afetlerde hayvanların zarar görmesi veya yaşamlarını kaybetmesi, insanların onlara karşı bu sorumluluklarını yerine getiremedikleri hissini uyandırabilmektedir.

Ayrıca hayvanlar doğal afetlerde savunmasız halde olduklarından, insanlar bu durum karşısında güçlü bir koruma ve savunma içgüdüleri hissedebilirler ve onların kaybına tepki olarak öfke ve kızgınlık da duyabilirler. Söz gelimi bir katılımcı kızgınlığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Benim için hayvanların yanması bu evlerden, her şeyden daha önemliydi. Bir tane kuzuma kendim doğum yaptırdım. İkizdi. İsmi Eda ve Serkan koymuştum. O kadar iyi bakıyordum ki onlara, beni tanırlardı, isimlerini de biliyorlardı. Ben o kadar kötü oldum ki karınlarını patlamış görünce, her yerde kanları vardı. Oğlumun kedisi vardı o da yanmış robot gibi kalmış. Oğlum çok severdi onu, şimdi yeni bir kedi almak istiyor. Bunları görmek daha büyük bir acı (sesi titriyor). Yanan hayvanlar; kaplumbağalar, çekirgeler, yılanlar sayesinde doğanın dengesi tamamen bozuldu. Şu an etrafta hiçbir ağaç kalmadı, kuş sesi yok. Keçi alsam şu an yedirecek dal yok. Ne yesinler?” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Bölgede çok ormanın olması sebebiyle pek çok hayvanın bulunması ancak yangında her şey gibi onların da zarar gördüğünü söyleyen bir başka katılımcı canlının kalmadığı halde yaralı hayvan arayışında olan bir hayvan vakfına olan öfkesini şöyle açıklamıştır:

“Yangından birkaç gün sonra bir vakıf yardıma geldi hayvanlar için. Ben sinirlendim çünkü bana “Teyze burada kaplumbağa veya yaralı bir hayvan gördün mü?” diye sordular. Dedim ki: “Kızım, canlısını bul da yaralısını ara.” Hani yanmış bitmiş zaten ortalık. “Onların yaralısını nasıl bulacaksın?” dedim.” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Çocuklarının tavukları salmak için tekrar köye döndüklerini ancak başlarına yangın alevleri düşünce bunu yapamadıklarını anlatan pazarcılık ve çiftçilikle uğraşan bir katılımcı hayvanlarının ve bahçesinin kaybının tüm maddi kayıplardan çok daha ağır geldiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ben ağaçlarıma ve hayvanlarıma çok üzüliyorum. Yangından sonra “Allah’ım evim yansaydı da bahçem, taşım yanmasaydı. Bir çadır kurar otururdum” dedim. Hatta belki beni kınayan da olmuştur bundan dolayı... Evin içine girdik. Ama ağaçlarımı yetiştiremedim. En çok hayvanların ve bahçemin yanmasına isyan ettim. Ağacımız, bahçemiz neden yandı? keşke yanmasaydı diye çok kızdım.” (K9, Kadın, 64, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

Mülakatların analizi sonucunda, katılımcıların masum canlıların kaybı nedeniyle yaşadıkları derin üzüntü ve acının yanında hayvanlara ve bitkilerine yardım edememekten dolayı suçluluk ve pişmanlık duydukları ortaya çıkmıştır. Kendilerini koruyabilmek veya ailelerine odaklanabilmek için hayvanları geride bırakmak zorunda kaldıkları için içsel bir çelişki ve suçluluk hissi yaşadıklarını ifade eden katılımcılar şu açıklamalarda bulunmuştur:

“...Evin önüne bir geldik ki köpeğimiz şişmiş, patlamış. Oturduk kardeşimle başında ağladık. Keçilerim de ölmüş çalılardan üstünde. Oğlağımın üstüne bir şey yıkılmış. Bir bağırdım, “adam olup da sizin kapınızı bile açamadım” dedim. Çok suçluluk hissettim. O an hiç aklıma gelmedi. Evimizi bırakıp da ona zaman ayıramadım. Ama kapısını açıverseydim, acaba kurtulur muydu bir ihtimal diye çok düşündüm.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“...Sonra dedim keşke “kafesi açıverselerdi, belki kurtulurlardı”. O pişmanlığı çok hissettim.” (K2, Kadın, 51, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Yangının neden olduğu tahribat sonucu etrafın simsiyah olduğunu ve doğanın büyük zarar gördüğünü söyleyen bir katılımcı doğanın güzelliklerinden mahrum kaldığını ve bunun kişisel yaşamına nasıl etki ettiğini şöyle dile getirmiştir:

“...Etrafa baktığında her yer simsiyah, kuş sesleri gelmiyor artık. Çamların havası bana o kadar iyi geliyordu. Bu bana çok moral oluyordu hastalığım açısından. Doktorlar bana bunlar sayesinde iyileştiğimi söylüyorlardı. Ama şu an yangından sonra fısfislar kullanıyorum, çünkü eskisi gibi nefes alamıyorum. Doğadan eser kalmadı. Ormanın kendine gelmesi 30-40 sene sürer, benim o kadar ömrüm yok ki. Ben görmem, göremem yani. Dışarıya çıkmak bile istemiyorum artık, içim kararıyor, canım sıkılıyor...” (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Yangınla beraber kaybettiği değerler arasında özellikle bahçe ve tarlasının yanması ve bunun kendisine verdiği acıyı vurgulayan bir katılımcı aynı zamanda bu tür kayıpların uzun vadeli etkilerine ve değerlerin yeniden oluşturulmasının zaman alabileceğine dikkat çekmiştir:

“Evimiz, tarım aletlerimiz, zeytin tarlamız, hayvanlarımız yandı. 5 keçim vardı. Büyükbaş hayvanları önceden satmıştım. Ben en çok tarlama üzülürüm. Bir çam 35-40 senede yetişir. Çam fışkırmaz, kestin mi orada biter. Ama başka ağaçlar mesela zeytin dibinden fışkırır. Ev yapılır yine. En çok kahrıma giden yanan ağaçlarım. Portakallarım, zeytinlerim ve limonlarım vardı, onların yanması beni çok üzdü. Ağaçlarım 8-10 seneye anca kendine gelir. Devlet bana ev yapmayadabilirdi, arsa veya toprak satardım kendim yaptırırdım. Ama ağaçların kendine gelmesi uzun sürecek. Bu içimi çok yakıyor.” (K10, Erkek, 65, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

Çalışmada elde edilen verileri inceleyip analiz ettiğimizde, empati ve merhamet temalarının baskın olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların hayvanlarıyla ve bitkileriyle güçlü bir bağ kurdukları daha önce de ifade edildiği üzere bu araştırmanın bulgusu olarak sayılmıştır. Gerçekleştirdiğimiz mülakat sayesinde doğal afetler sonucunda insanların, masum canlıların yaşadığı acıyı anlamaları, onlara merhamet göstermeleri ve empati duygularını harekete geçirdiği tespit edilmiştir. Örneğin yangından sonra köye geldiklerinde bir davarın can çekiştiğine şahit olan bir çift, hayvana merhamet ederek su verdiklerini ancak hayvanın öldüğünü şöyle açıklamıştır:

“Aynı bizim gibi onlar da can taşıyor. Onlara çok canımız sıkıldı. Yangın olduktan bir gün sonra köye geldik. Komşumuzun evinin orada bir davar can çekişiyordu. Çok üzüldük. Eşimle kalktık su verdik, o suyu içti ama gidiciydi. Dumandan zehirlenmiş çünkü. Oracıkta öldü.” (K5, Kadın, 69, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Normal şartlar altında öldürdükleri domuzların acı çekmelerine dayanamayıp onlara ekmek ve su verdiklerini ifade eden diğer bir katılımcı onların Allah'ın yarattığı varlıklar olduğuna vurgu yaparak şu sözleri kullanmıştır:

“Yangının ertesi günü silah sıktığımız domuzlara ekmek ve su verdik ya (ağlıyor). Onları da Allah yaratmadı mı? Yazık, zehirlenmiş hayvanlar, yüzümüze öyle bir baktılar ki sanki ağlıyorlar gibi. Ama kurtaramadık.” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

Yukarıda ifadeleri verilmiş olan katılımcının davranışını, Sevde Düzgüner'in doktora tezinde araştırdığı diğerkam eylemler çatısı altında değerlendirmek mümkündür. Sözü edilen tezde Monroe'un (2002) diğerkamlık tanımına yer verilmiştir. Buna göre diğerkamlık, *"kendinden fedakarlık etmesi gereken bir durum olduğunda dahi kişinin bir diğerinin yararına yönelik eylemlerde bulunmasını ifade etmektedir."* Yapılan saha araştırması neticesinde, kişinin "refahını azaltma riski taşıırken" (Düzgüner 2013: 113-114) başkalarına yardım etmek ile ilgili olan diğerkam davranışların doğal afetler gibi zor durumlarda da sergilendiği görülmüştür.

3.2.2.3.3. Yangına Müdahalenin Yetersizliğine Duyulan Kızgınlığa Dair Bulgular

Araştırmamızda yangına maruz kalan kişilerin afetin hemen ardından genellikle büyük bir şok ve derin bir üzüntü yaşadıkları görülmüştür. Katılımcıların yangın söndürme çalışmaları hakkındaki düşüncelerinin neler olduğu sorusunu yönelttiğimizde, on altı katılımcı müdahale süreçlerinin yetersizliği nedeniyle büyük bir öfke hissettiğini dile getirmiştir. Yangın sürecinde Twitter verilerini inceleyen bir araştırma da bu bulgu ile örtüşmektedir. Bu araştırmada Manavgat halkının kontrol edemedikleri yangın karşısında umutsuzluğa ve çaresizliğe kapıldıkları, yangını söndürmek adına kendilerince çözümler geliştirmeye çalıştıkları fakat yeterli müdahale ve yardım bulunmadıkça cesaretlerini kaybettikleri söylemleri yangın ile ilgili en çok vurgulanan paylaşımlar arasındadır (Kolukırmık, Arslan, Yılmaz 2022: 576). Yaşanan çaresizlik ve mağduriyetin afetzedelerde öfkeye sebep olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda yangın söndürme ekiplerinin yeterince müdahale etmemesi, zamanında gelmemesi, koordinasyon eksiklikleri, itfaiyenin ormandaki yangını söndürmeye yönelmesi sebebiyle evlerdeki yangının söndürülememesi gibi durumlar söz konusu olmuştur. Söz gelimi bir katılımcı, müdahalenin yetersiz olduğu ve bunun yangının yayılmasına ve evlerin zarar görmesine neden olduğuna inandığını şöyle açıklamıştır:

"Yangına hiç müdahale edilmedi. Müdahale olsaydı belki birkaç evin kurtulma ihtimali olurdu. Yapmadılar. Yangına mahkum ettiler. Ellemediler. İtfaiye orman yangınına gitti. Giderken evlere de bir su sıksaydı birçok ev kurtulurdu." (K5, Kadın, 69, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Afet sırasında halkın kendi çabalarıyla yangına karşı direnmeye çalıştığını ve yangın söndürme ekiplerinin daha etkili bir şekilde yönlendirilmesi gerektiğine işaret eden bir katılımcı itfaiyenin hiç müdahalede bulunmamasıyla beraber yaşadığı hayal kırıklığını ve öfkeyi şu sözlerle ifade etmiştir:

"Yangın söndürmek için hiç gelmediler. Hiç zaman da olmadı aslında. Evimizin önünde meydanlık var, hepimiz oraya indik bağıştık. Arabalar

geçti bilanjörle, su sıkanlardan evlerimize su sıkmalarını çok istedik. Onlar da yalnızca ormandan sorumlu olduklarını söylediler. Oğlum kızdı “ormandan sorumlusun da burada ne arıyorsun o zaman” demeye kalmadı hızlıca çıktılar yukarıya. Köye hiç müdahale etmediler. Gerçi zaman da çok kısıtlıydı, müdahale etmeye fırsat olmadı. Sadece yol kenarlarındaki evlere belki müdahale etme şansları vardı ama etmediler.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Yangın söndürme çabalarının odak noktasının orman olduğunu ve bu nedenle köylerdeki evlerin korunmasına yeterince önem verilmediğini söyleyen bir katılımcı yangın sonrası evlerin ve köylerin korunmasının gerekliliğini şöyle vurgulamıştır:

“Ormandaki yangını söndürmek için çok uğraştılar. Ama o kadar büyük bir alan ki yanan. Mümkün değil helikopterle söndürmek. Yangının çıktığı yere varamazsın bile arabayla, o kadar uzakta. İtfaiye oraya umutsuzca su götüreceğine geçerken köylerdeki evleri söndürebilirdi. Canı, evi kurtaramıyorsan orman yansa ne olur. Bunun arkasında bana göre art niyet yatıyor. Bence ders alınmadı, alınmıyor. Eskiden jandarma kahveden insanları toplar, ormanda yangın söndürme eğitimi verilirdi. O uygulama şu an kalktı.” (K6, Erkek, 71, Emekli, Evli, Kalemler)

Yangının kendi kendine söndüğünü ve bu süreçte büyük kayıpların yaşandığını ifade eden bir başka katılımcı yangın sırasında yetkililerin köylüleri zorla tahliye ettiğini ve bu nedenle evlerin korunmasına fırsat verilmediğini şu şekilde aktarmıştır:

“Şuna inanıyorum ki eğer itfaiye gelseydi köylüyü yalnız bırakmasaydı kimsenin bir şeyi yanmazdı. Müdahale edilmediğinden böyle oldu. Zeytinler, portakal ağaçları hep yandı. Ormanda yaşayan köylü ders almıştan daha iyi söndürür yangını. Köylüyü toplayıp hemen indirmeyeceklerdi güvenli yerlere. Milleti zorla çıkarttılar köyden. Her şeyimiz dakikalar içerisinde yok oldu. Hatıralarımız, emeğimiz kül oldu. Kendiliğinden sönene kadar devam etti yangın. Müdahale sıfırdı...” (K15, Erkek, 73, Emekli çiftçi, Evli, Seki)

Diğer bir katılımcı yangının sıcak rüzgarların etkisiyle kontrol altına alınamayacak kadar büyümesinden ötürü orman yangınına müdahalenin zorluğunu dikkat çekerken itfaiye ekiplerinin evlere yeterince odaklanmadığına dair düşüncelerini şöyle belirtmiştir:

“Kızdığım nokta şu; ormandaki yangını durdurma şansın sıfırdı. O kadar hızlı ve sıcak esiyordu ki. Ama itfaiye yanımdan geçiyor. Ben yola geçiyorum, “evim yanıyor” diye bağıryorum, duymuyorlar. Kaç tane itfaiye öylece hiçbir şey yapmadan yanımdan geçip gitti. O su tutsaydı, evimi söndürseydi şu an ben bu konuşmayı yapıyor olmazdım. Ben bir yılını harcamazdım. Psikolojim gitmezdi. Evet belki psikolojim ömür boyu düzelmezdi o gördüklerimden sonra. Ama gece yatağımdan her seferinde sıçrayarak, korkarak kalkmazdım devleti zarara sokmazdım öyle değil mi? Her itfaiye sadece 2 evi söndürseydi Dikmen’deki evlerin çoğu kurtulurdu. Ormanı zaten söndüremeyeceklerdi. Nasıl söndürsünler? Kozalaklar nereden nereye atıyor? Önleme şansları yoktu. Bari evleri kurtarsalardı. Ama durdurmamıza rağmen durmadılar. Bence evlere odaklanmaları gerekiyordu. Orman zaten yanıyordu. Helikopterle zor söndürüldü. Poyraz olmasa, hiç esmese belki haklılardı diyebilirdim. Ama o kadar çok poyraz vardı ki itfaiye nerede söndürecek? Uçak bile o hızda gitmiyordu. Ama evler söndürülebilirdi. Çünkü evler küçük küçük şeylerden yandı. Her tarafından da giriş vardı evlere. İtfaiye görevini hakkıyla yapmadı. Hem devlet bu kadar zarar etmezdi hem de biz bu durumda olmazdık.” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Bir başka katılımcı, eski dönemlerde yangınla mücadele için eğitilmiş yangın söndürme ekiplerinin bulunduğunu ve bu ekiplerin yangınları etkili bir şekilde söndürebildiğini paylaşırken, şimdi bu tür ekiplerin eksikliği nedeniyle yangınların kontrolsüz bir şekilde yayıldığını ve yangın felaketinin izlenerek müdahale edilmediğini şöyle aktarmıştır:

“Eskiden yangıncılar vardı. Eğitilirlerdi böyle durumlar için. Söndürürlerdi yangını. Şimdi şaşırdık kaldık, hiçbir şey yapılmadı. Yanmasını izlediler göz göre göre.” (K16, Kadın, 60, Emekli çiftçi, Evli, Seki)

Depremler genellikle insan müdahalesine dayanmayan ve engellenemeyen doğal jeolojik süreçlerin sonucu olarak bilinirken, yangınlar insan müdahalesine daha açıktır, kontrol edilebilir ve kısmen tahmin edilebilirdir. Dolayısıyla katılımcıların da paylaştıkları deneyimler göz önünde bulundurulduğunda, yangın felaketlerine karşı daha iyi hazırlık, eğitim ve yangın söndürme ekiplerinin oluşturulmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

3.2.2.3.4. Gelen Yardımlar ve Sosyal Birliğe Duyulan Memnuniyete Dair

Bulgular

Yangın afetinden etkilenen bireyler kendilerine uzatılan yardım eliyle yeniden umutlanır ve hayata tutunma gücü bulurlar. Bu yardımlar afetzedelere onların yalnız olmadığını, toplumun kendilerinin yanında olduğunu ve bu zorlu süreci birlikte aşacaklarını hatırlatmaktadır. Maddi kayıpların yerine konmasının yanı sıra bu yardımlar mağdurların ruhsal iyilik hallerini yeniden inşa etmelerine yardımcı olmaktadır. “Yangın sırasında toplumsal dayanışma arttı mı, azaldı mı? Kurumlardan ve kişilerden gelen desteklerle ilgili ne düşündüler?” gibi sorulara yanıt aradığımız bu araştırmada, Manavgat yangınına tecrübe etmiş olan katılımcıların tamamı toplumsal dayanışmanın arttığını ve buna duydukları minnettarlığı ifade etmiştir. Yangın anında ve sonrasında acil durumda insanların birbirine nasıl destek olabileceğini ve duygusal bağ kurabileceğini bir katılımcı aşağıdaki biçimde ifade etmiştir:

“...Jandarma beni görünce “bu topalı götürün buradan” dedi. Haklı da bir insan yansa onlar sorumlular. Bu yaşıma kadar hiç 177’yi aramadım ama bu numaranın orman ihbar hattı olduğunu iyi biliyorum. O sırada Allah’a öyle dua ediyorum ki. Aradım onları merkeze bağladılar. “Burası Manavgat, Sırtköy” dedim. “Amca seni yetkili bir yere bağlıyorum.” dedi ve o adam sanki telefonun başında beni bekliyormuş gibiydi. “Burası Manavgat, Sırtköy arkadaş. Can kurtaracak yok mu?” diye bağırdım. O adam da benim gibi ağlıyordu buna şahit oldum. Çok etkilendim bundan. Sonra beni ve ailemi Manavgat’a götürdüler. Manavgat’ta komşularımın yanına gittim, orada öyle güzel karşılandık ki sanki bizi bekliyorlarmış gibiydi... Şuna inandım ben Türk milleti cömert ve hayırseverdir. Hiç yalnız değildik onu anladım. Devlet yanımızdaydı. Şu memlekete yardım için gelmeyen olmadı.” (K14, Erkek, 65, Emekli oduncu, Evli, Sırtköy)

Yangın anındaki acil durumda kimsenin gelecekte yardımların bu denli büyük ve etkili olacağını tahmin edemeyeceğini söyleyen bir katılımcı yangın felaketi sırasında toplumsal birliğin ne kadar önemli ve etkileyici bir şekilde ortaya çıktığını vurgulamış ve yardımların kendileri için ne kadar kıymetli olduğunu şu sözlerle paylaşmıştır:

“Yardımların geleceğini kim derdi o yangın anında? Aklımızın ucundan geçmezdi, Türkiye’nin ayağa kalkacağı ve el birliğiyle yardım edeceği. Bana göre toplumsal dayanışma mükemmeldi. Türkiye yabancısıyla,

gurbetçisiyle beraber çok yardım ettiler. Maddi ve manevi çok yardım ettiler. Yağmur gibi yağdı yardımlar... Biz nasıl hayatta kalırdık bilmiyorum destekler olmadan...” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Yangın felaketi esnasında insanlar arasındaki duygusal bağların ve yardımseverliğin ne kadar derin olduğunu anlatarak bu tür zorlu zamanlarda insanların birbirlerine nasıl destek olduğunu çeşitli örneklerle açıklayan bir katılımcı yardım edenlerin samimiyeti karşısında duygulandıklarını aşağıdaki ifadelerle aktarmıştır:

“Yangın sırasında birlik ve beraberliğimiz bambaşkaydı. Yangının ikinci günü Afgan bir öğrenci aradı (ağlıyor) ya duygulanmamak mümkün değil. “Muhtarım ben 100 lira artırdım harçlığımdan dedi. Nasıl ulaştırabilirim dedi. “Oğlum” dedim “sen onu harca, ben senden 100 bin lira almış kabul ediyorum.” Ondan sonra Edirne’den bir bayan İnternet’ten telefonumu bulmuş. “Neye ihtiyacınız var?” diye sordu. Kendisinin bir tırı varmış, saman getirmek istediğini söyledi... Allah razı olsun Edirne’den bir tıra samanı yüklemiş getirmiş. Köylülere dağıttık. Erzincan’dan, Erzurum’dan Türkiye’nin her bir yerinden geldiler.” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

Yangın felaketi sonrasında gördüğü hayırseverlik ve dayanışmanın bir farklı örneğini sunan bir katılımcı insanların afet dönemlerinde nasıl bir araya gelip yardım etmek için çaba gösterdiklerini ve bu tür özverili davranışların onu çok etkilediğini ve uygulandığını şu ifadelerle açıklamıştır:

“Hayırsever insanımız bu ülkede çok var. Bence dayanışma arttı. Bu yangında bunu gördüm ben. Mesela Antalya’dan dört kadın birleşmişler biri fasülye yemeği yapmış, biri pilav yapmış, biri börek yapmış, biri tatlı yapmış. Arabayla gelmişler. Bu beni çok etkiledi. Demliğe çay demleyip gelen oldu. Allah razı olsun. Yabancı öğrenciler otobüslerle geldiler buraya kadar yardım etmek için. Hepsi de yol paralarından verdiler. Ben almak istemedim. Ağladım, çok duygulandım. Sözü bittiği yer. Ne diyebilirim ben buna...” (K9, Kadın, 64, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

Yangın felaketi sonrasında yardıma gelen ve destek veren insanların öykülerini paylaşan bir katılımcı, insanların sadece maddi yardım yapmakla kalmayıp, duygusal destek ve empati ile afetzedelere destek olmalarının da ne kadar değerli olduğunu aşağıdaki ifadelerle göstermiştir:

“Yardıma gelen destek veren çok vatandaşımız oldu. Mesela bir Afyonlu aile vardı. Tatile gelirlermiş buradaki otellere. O ağlayarak dedi ki: “Teyze siz burada yanarken biz nasıl tatil yapalım?” Bu beni çok etkiledi. Beni etkileyen bir başka şey de genç bir kızın çeyizinden battaniye getirmesi oldu. Benim gözüme doldu. Bir de “Gönül rahatlığıyla kullanabilirsin. Hiç kullanmadım. Çeyizimden getirdim.” dedi. “Kızım ben ondan ağlamıyorum. Sen bana istersen kullanılmış bir battaniye getir. Ne getirirsen kabulüm. Ama sen bana kendi çeyizini getirmişsin. Ben ona üzülüyorum.” dedim.” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Toplumun büyük bir dayanışma ve yardımseverlik gösterdiğini vurgulayan bir başka katılımcı insanların duyarlılığına ve yardımlarına duyduğu minnettarlığı şu sözlerle dile getirmiştir:

“Çok yardım geldi gerçekten. Milletimiz çok duyarlı. Yangından sonra hiçbir şeyimiz kalmadı. Zirai aletlerim, traktörüm, garajım ve depo olarak kullandığım bir alan yandı. Allah razı olsun devletten, traktör verdi. İnsanımız da çok yardımsever, gelenler çok oldu. Onlara çok dua ediyoruz...” (K12, Erkek, 70, Tarımcı, Evli, Kalemler)

Bir diğer katılımcı toplumun dayanışma, yardımlaşma ve birlikte hareket etme gücünü öne çıkararak afetzedelerin yaşadıkları olumsuz duruma rağmen umutlarını ve moralini koruyabildiklerini şöyle ifade etmiştir:

“...Allah razı olsun her şeyimiz geldi. Allah eşten, dosttan, devletimizden razı olsun. Cumhurbaşkanımız evimize ziyarete geldi geçen cumartesi. Burada yemek yedik, çay içtik. Onlar da olan eksiklerimizi temin ettiler. Toplumsal dayanışma bence arttı. Biz çok duyarlı ve yardımsever bir milletiz. Yani paramız olmasa, en azından giyindiğimiz parçayı yardıma götürürüz. Türkiye’nin dört bir yanından yardım yağdı buraya. Herkes gücünün yettiği kadar ve fazlasıyla yardım etti.” (K4, Erkek, 70, Emekli otobüs şoförü, Evli, Kalemler)

3.2.2.3.5. Yardımların Paylaşılmasındaki Adaletsizliğe Duyulan Öfkeye Dair

Bulgular

Büyük afetler toplumsal dayanışmanın artmasına neden olurken, aynı zamanda yardım dağıtımlarında adaletsizliklerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlayabilmektedir. Bu adaletsizlikler, yardımın ihtiyacı olanlara ulaşmaması veya bazı kişilerin daha fazla yardım almasına sebebiyet verebilmekte ve sosyal huzursuzluğa ve hoşnutsuzluğa yol açabilmektedir. Yapılan görüşmelerde katılımcılara yardımların dağıtımı hakkındaki düşünceleri ve tecrübeleri sorulduğunda, on üç katılımcının yardımların paylaşılmasında yaşanan haksızlıklara dikkat çektiği görülmüştür. Yardımların adil bir şekilde dağıtılmadığına kızgınlık duyan bir katılımcı, gerçek ihtiyaç sahiplerinin yalnızca kısmen gelen yardımlardan faydalandığını, ancak bazı bireylerin bunu kişisel kazanca dönüştürdüklerini ve doyumsuz bir tutum sergilediklerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Beş tane konteyner vardı, birinde ben eşimle kalıyordum. Yardımlar geliyor hep diğer 4 konteyner faydalandı. Ben üç ay sandalyede oturarak yaşadım. Hareketlerim çok kısıtlı. Bir gün dedim ki “Biz de bir şey mi var da dışlıyorlar ve eşya vermiyorlar?” Arkadaşım “Senin adına imza atıp eşyayı alıyor olabilirler” dedi... Haksızlık oldu. Evi yanmayan insanların evine bile akın akın yardımlar yağdı. Koltuklar, çocuk beşikleri, perdeler... Aklına gelebilecek her şey geldi. Bizzat biliyorum bir tanıdığım başka bir köyde hiçbir zarar görmemesine rağmen gelen yardımlarla ahır yaptırdı, evini dört dörtlük yaptı. Bu kişi iş sahibi bir de. İşte insan buna güceniyor... Yetkililerin ulu orta malzemeleri döktükleri için kızgınım biraz. Taksimi düzgün yapmadılar. Orada eksiklik vardı. Evi yanmayanlar, ihtiyacı olmayanlar topluyor arabasına götürüyordu. Doyumsuz insanlarız maalesef. Gerçek ihtiyaç sahipleri kısmen faydalanamadı.” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

İnsanların yalnızca gerçekten ihtiyaç duydukları şeyleri talep etmeleri durumunda gerçek ihtiyaç sahiplerinin de faydalanacağını vurgulayan bir katılımcı bu konuda yalana başvurmayı ve açgözlülük yapmayı ahlaksızlık olarak gördüğünü ve bu tutum sonucunda insanlarla arasına mesafe koyduğunu aşağıdaki sözlerle belirtmiştir:

“...Ama tabii dağıtımlarda haksızlığın olduğu bir gerçek. Mesela hiç evi yanmayanlar evi yananların hakkına girdiler. Bazıları evi yanmış gibi yaptı

ve her bir eşyayı aldılar. Barakası yanan evi yanmış gibi gösterdi. Bu çevrede çok var açgözlü insan. Ama bize gelecek olan onlara gittiyse Allah tarafından onun çıkacağına inanıyorum. Ve çıkar da zaten bu bir gerçek. Ben hak etmediğim hiçbir şeyi istemiyorum. Almıyorum da. Evimde bir şey eksikse istiyorum. Onu da devlet vermeye çalışıyor elinden geldiği kadar. Gerekeni yapıyorlar Allah razı olsun. Belediyeden gelenler soruyorlar bana mesela “Buzdolabın var mı?” diye. Rahatlıkla saklayıp, yalan söyleyebilirim. Ama bu açgözlülük, ahlaksızlık olur. Bu çıkar bir yerden, çünkü varken istemek devleti veya vatandaşı boşuna zarara sokar. Tüm bunlara şahit olmak beni insanlardan uzaklaştırdı.” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Yardımanın köyün ihtiyaç sahiplerine doğru şekilde dağıtılmadığını, bazı kişilerin bu durumu kötüye kullandığını ifade eden bir katılımcı adalet eksikliğine şu sözlerle işaret etmiştir:

“...Cumhurbaşkanı buraya geldikten sonra köyümüz çok popüler oldu. Bütün yardımlar Manavgat’ın hiçbir yerine gitmeyen yardım Kalemler’e geldi. Gelen yardım orada köyün içinde kaldı. Yukarıya, aşağıya, mahallelerine gitmedi kesinlikle... Verdikleri ibandan bir kişinin üzerine 7 milyon para birikmiş. Evini de bir vakıf yaptırmış. Dolandırıcılık had safhada. 250 ağacı yanmış, 500 ağaç yazdırmış mesela...” (K12, Erkek, 70, Tarımcı, Evli, Kalemler)

Yine benzer biçimde bir başka katılımcı, yardım dağıtımının adil olmadığını ve bazı insanların bu yardımlardan kendi çıkarları için haksız bir şekilde yararlandığını şöyle aktarmıştır:

“Yardımlarda maalesef haksız dağıtım çok olmuş. Hiç mağdur olmayanlar evi yananların hakkına girmiş. Bazı insanları konuştursan sadaka veresin gelir. Ağlamasını, yamulmasını biliyor. Onlar haksızca aldılar mesela...” (K15, Erkek, 73, Emekli çiftçi, Evli, Seki)

Manavgat yangınından sonra katılımcıların tamamı toplumsal dayanışmanın her ne kadar arttığını dile getirmiş ve insanların birbirlerine destek olma isteğini yansıtmış olsalar da, adaletsiz yardım dağıtımının söz konusu olduğunu da ifade etmişlerdir. Afetzedelerin ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda, Manavgat yangınından sonra yardımların paylaşılmasında kısmen haksızlıkların meydana geldiği görülmüştür. Dolayısıyla toplum içinde yardıma en çok ihtiyaç duyanların ve

mağdurların tanımlanması, yardımların dağıtılmasında adaletin sağlanması açısından kritik önem taşımaktadır.

3.2.2.3.6. Akrabalık ve Komşuluk İlişkilerinin Zayıflamasına Dair Bulgular

Manavgat yangınına deneyimlemiş köylülere görüşmeler esnasında “Felaketten önceki hayatınıza göre felaketten sonraki hayatınızda neler değişti?” sorusunu yönelttiğimizde köylülerin topluluk bağlarının zayıfladığı ve birbirleriyle olan ilişkilerindeki memnuniyetsizlik hali altı katılımcı tarafından öne sürülmüştür. Buna örnek olarak afet sonrasında yaşadığı zorluklarla mücadele ederken yanında olmalarını beklediği kardeşlerinin ve akrabalarının desteğinden yoksun olduğunu belirten bir katılımcı şunları söylemiştir:

“Mesela benim kardeşlerim var. Ama hiçbir yanımda değil. Sadece Allah var bunu anladım... İnsanların gerçek yüzünü gördüm. Akrabalarımın, kardeşlerimden hiçbir bana bir geçmiş olsun bile dilemedi. Şu dersi çıkardım kendimce: Sen varlıklyken yedirip içirdiğin insan, sağlığında seninle gezmeye, pikniğe giden insanlar düştüğün anda senden gelen telefonu bile açmıyorlar. Çevrede insan yok. Ne kardeş var ne de akraba. Düşmeyegör, düşüyorsan kendin tek başına ayakta kalabiliyorsan ayaktasın. Yoksa bir hiçsin. Güçlüysen herkes yanında. Ama muhtaç olduğunda, kötü durumda olduğunda tanımıyorlar. Şimdi onlar benim yanıma gelse illaki bir şeye ihtiyacımın olduğunu görecekler, bir şey vermek zorunda hissedecekler. Gelmedikleri gibi telefon bile açmıyorlar.”
(K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Son katılımcının ifadeleri, önceden iyi görünen ilişkilerin zor anlarda nasıl değişebildiğini ve insanların gerçek yüzünün bununla ortaya çıktığını göstermektedir. Katılımcı, güçlü olduğu zamanlarda insanların yanında olduğunu, ancak zayıf anlarda destekten yoksun kaldığını vurgulamış ve bununla birlikte yardımlaşmanın ne kadar koşullu olabileceğini de ifade etmiştir. Bu hususa dikkat çeken bir başka katılımcı ise yardımların bir noktada toplandığına, adaletsiz dağıtıldığına ve bazı kişilerin maddi kazanç elde etmek suretiyle durumu kötüye kullanabildiğine şu kelimelerle dikkat çekmiştir:

“...Köyümü ve köylümü çok seviyordum önceden. Ama şu an yüzde 80'ine aynı yakınlığı hissetmiyorum. Mesela komşuluk hiç kalmadı. İyiden iyiye yalnızlaştık. Köyün içerisinden geçtiğinde kimsenin kimseye selam vermediğini görürsün. Neden? Hayatta görmediklerini gördüler çünkü

(haksızca maddi kazanç elde etmelerinden bahsediyor)” (K12, Erkek, 70, Tarımcı, Evli, Kalemler)

Afet sonrasında toplumsal dayanışmanın olumsuz yönlerini de yansıtan bu ifadeler aynı zamanda afet sonrasında köydeki komşuluk ilişkilerinin azaldığına ve insanların yalnızlaştıklarına işaret etmektedir. İnsanların mal mülk sahibi olma konusundaki kıskançlıkları sebebiyle komşuların birbirine olan yakınlığını kaybettiğini ifade eden bir başka katılımcı afetin insanların tutumlarını nasıl etkilediğini şöyle aktarmıştır:

“...Bu yeni eve ve mahalleye alışamadım ben. Komşuluk da bitti. En kötüsü de bu. Sen çok aldın ben az aldım derdi sarmış herkesi. Felaketten sonra bazı insanların gerçek yüzünü gördüm. Eskiden komşuluk iyiydi. Misafirlğe gidip gelirdik. Yangın olduktan sonra değişti bu durum. Kimse kimseye kapısını bile açmıyor. Yangından sonra dedim ki: “Bakın başımızdan çok büyük bir afet geçti. Hepimiz sırayla evimizde birer Yasin okutalım.” Kadın bana ne dedi biliyor musun? “Evimdeki eşyaları çok görürler. Ben okutmam.”...Bir evde 20 tane buzdolabı olamaz. Çok günah. İnsanlarla bir alışveriş yaptığında yakınlaştığında gerçek yüzlerini görürsün ya, yangın da aynısını yaptı.” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Bir katılımcı, yangın sonrasında herkesin yeniden düzenini kurmaya çalıştığını ve bu nedenle insanların birbirleriyle iletişim kurma veya yardımlaşma konusunda sınırlı bir kapasiteye sahip olduklarını vurgulamış ve bunun, komşuluk ilişkilerini zayıflatan bir neden olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir:

“...Komşuluk anlamında çok şey değişti. Kimse kimseyle konuşmuyor. Yakın akrabalarım konuşmuyor benimle. Halbuki yangından önce evime gelip yiyip, içen insanlar bunlar. Komşuluk ilişkileri bitti. Mesele sana fazla yardım geldi, benimle paylaşmadın. Yangın esnasında zaten kimin kimi düşünecek kadar kafası çalışıyordu? Herkes can derdindeydi. İnsanlardan öğrendiğim kadarıyla, ben onları gözetmemişim güya. Tabii bu ne derece doğru bilmiyorum, bazı küsenler oldu neden olduğunu kendileri ifade etmediler.” (K6, Erkek, 71, Emekli, Evli, Kalemler)

Bununla birlikte yukarıda sözlerine yer verilen katılımcı, yangın sonrası dönemde yardım ve kaynakların düzensiz veya adaletsiz bir şekilde dağıtıldığını da ima etmiştir. Bazı insanlar bu durumu olumsuz bir şekilde yorumlayarak, kendilerine gereken yardımın sağlanmadığını veya paylaşılmadığını düşünmüşlerdir. Bu da komşuluk ilişkilerini olumsuz etkileyebilen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

3.2.2.4. Katılımcıların Hayata Bakış Açılarının Dönüşmesine Dair Bulgular

Afetler gibi travmatik olaylar genellikle insanların hayata bakış açılarında derin değişikliklere yol açabilmektedir. Bu yüzden de katılımcıların yangın sonrasında olaylara ve dünyaya karşı bakış açılarında herhangi bir değişimin olup olmadığı ve olduysa nelerin değiştiği sorusuna yapılan mülakatlarda yer verilmiştir. Nitekim Manavgat yangınından sonra hayatları tümüyle değişen katılımcılar, hayattaki olaylara dair bakış açılarının farklılaştığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda yedi katılımcı, yangından sonra kendilerinde empatinin arttığını dile getirmiştir. Yaşadığı yangının, benzer durumları yaşayan insanları anlamasını ve onların ihtiyaçlarına daha duyarlı hale gelmesini sağladığını belirten bir katılımcı bu biçim travmatik olayların insanların perspektifini değiştirebileceğini şu sözlerle aktarmıştır:

“Bir kere en azından paylaşmayı öğrendik. Eskiden depremler olurdu ama bizi doğrudan etkilemediği için sorumluluk hissetmezdik, “Bize ne?” bile derdik. Ama öyle değilmiş. Şimdi ben başka bir yerde afet olsa, onları çok iyi anladığımdan, uçağa binip oraya gitmek isterim. Biz yaşadık ya.” (K9, Kadın, 64, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

Örneğin bir katılımcı başkalarının da yaşadığı zorlu deneyimlere yönelik daha fazla empati ve anlayışla yaklaştığını ve benzer durumlar karşısında daha duyarlı bir tutum sergilediğini şu şekilde açıklamıştır:

“Baştan aşağı her şeyimiz değişti. Bedenen, ruhen, A’dan Z’ye değişti her şey. Önceki yaşantımızdan hiçbir şey kalmadı. Evimizde de kendimizde de... Ama her şeye rağmen en azından canımız sağ dedik, kurtulduğumuz için şükrettik. Gece olsaydı kurtulma şansımız sıfırdı. Ama yine de her şeyimiz oldu. Evimiz, malımız. Kendimize geldik. Allah’a sonsuz şükürler olsun. Allah yardım ediyor... Şimdi bu olaylara, felaketlere bakış açım da değişti. Mesela geçen bir yerde yine yangın olmuş. Vallahi eğer yakın olsaydı oraya

giderdim dedim. Çok iyi anlıyorum artık bu zorluğu...” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Yangın sonrasında mülkün Allah'a ait olduğunu daha iyi anladığını vurgulayan bir katılımcı yardımlaşma, empati ve dayanışma değerlerini öne çıkartarak yeni bir manevi perspektif kazanmış ve bunu babasının kendisini iyi yetiştirmesiyle açıklamıştır. Artık geleceğe dair umutlu bir yaklaşım sergileyen katılımcı, tekrar güzel günler yaşamak için Allah'a dua ettiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bizim köyümüz eski bir köy, babam en azından evimizin bir odasında 20-25 öğrenci okuturdu. Sohbetler olurdu. Ben de hep dinlerdim. Belki bundan da çok etkilenmişimdir... Eskiden eşimle ikimiz de çalıştığımız için hafta sonlarımız hep yaylalarda geçirdi. Gününbirlik sabah arabamıza kahvaltımızı alırdık, yola çıkardık. Babam bizi iyi yetiştirdi, o yüzden hep gittiğim yerlerde acaba yaşlı biri, ihtiyaç sahibi biri, mağdur bir kız çocuğu var mı diyerekten yanımda şallarla, harçlıkla dolu bir çanta taşırdım ve dağıtırdım. O beni o kadar mutlu ediyordu ki. Kardeşlerim bana hep “Sen bizden çok daha şanslısın” derlerdi. Ben önceden anlam veremezdim, şimdi anlıyorum. Yangından sonra her şeyin Allah’ın bir emaneti olduğunu anladım. Bizler sadece bekçiyiz. Mülk bizim değil, mülk Allah’ın. Hiçbir şey zaten bizim değilmiş bunu idrak ettim yangından sonra. İnşallah aynı eski günlerime dönerim diye çok dua ediyorum. Allah bana o fırsatı tekrar versin inşallah.” (K2, Kadın, 54, Aşçı, Evli, Kalemler)

Yukarıdaki katılımcının ifadelerinden, sahip olduğu şeylerin aslında geçici olduğunu ve her şeyin Allah'a ait olduğunu anladığı bir manevi deneyim yaşadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu örnekte bu tarz bir anlayışın, kişinin daha mütevazı bir yaşam tarzı benimsemesine, hayır işlerine daha fazla odaklanmasına ve mal varlığını daha fazla paylaşmaya yönlendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla afetlerin insanları, hayatın anlamı ve amacı hakkında daha fazla düşünmeye yönlendirebildiği ve bunun sonucunda daha dini veya manevi bir bakış açısı benimsemelerini mümkün kıldığı söylenebilir.

Altı katılımcı afet sonrasında hayatlarının önceliklerini yeniden değerlendirdikleri bir süreç yaşadıklarını belirtmiştir. Bu noktada, bireyin maddi değerlere yüklediği önem azalabilirken, sağlık ve aile gibi temel değerler daha büyük bir önem kazanabilmektedir. Örneğin bir katılımcı, yaşadığı kanser deneyimi ve sonrasındaki hayat görüşü değişikliklerini şu ifadelerle paylaşmıştır:

“Aslında benim için hastalandığım günden itibaren her şey değişmişti. Ben eskisi gibi hiç olamadım kanser olduğumu bildiğim günden sonra. Mesela dünya malının dünyada kaldığını ve sağlığın en önemli nimet olduğunu anladım. Sadece önüme bakmayı, dünle yaşamamayı öğrendim. Bu yaşıma kadar neler gördüm neler. Hastalık, yakınlarımın kaybı, ölümden döndüm, yangın yaşadım. Önüme bakmaya çalışıyorum daima. Unutmak zaten mümkün değil, bu acıyla beraber yaşamaya çalışıyorum. Etrafa baktığında her yer simsiyah, kuş sesleri gelmiyor artık. Çamların havası bana o kadar iyi geliyordu. Bu bana çok moral oluyordu hastalığım açısından. Doktorlar bana bunlar sayesinde iyileştiğimi söylüyorlardı. Ama şu an yangından sonra fısıflar kullanıyorum, çünkü eskisi gibi nefes alamıyorum. Doğadan eser kalmadı. Ormanın kendine gelmesi 30-40 sene sürer, benim o kadar ömrüm yok ki. Ben görmem, göremem yani... Ben de kendimi örgüye verdim. Bununla uğraşıyorum her gün. Ancak bu bana iyi geliyor bu süreçte. Tek beklentim olabildiğince sağlıklı bir hayat yaşamak, torunlarımla bol bol vakit geçirmek.” (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Bu ifadeler, hastalık ve afet gibi travmatik yaşam olaylarının deneyimlerinin katılımcının hayat perspektifini derinlemesine etkilediğini ve kendisini daha güçlü ve dirençli hale getirdiğini, yani bir başka deyimle “travma sonrası büyüme”yi (İnci, Boztepe 2013: 81) de teşvik edebildiğini göstermektedir.

Bununla birlikte zorlayıcı yaşam tecrübeleri, insanların gelecekte benzer olaylara karşı daha hazırlıklı olmalarına neden olabilmektedir. Bu yüzden özellikle afet yaşamış bireyler, toplumlarının afete hazırlıklı olmasına katkıda bulunma konularına daha fazla ilgi gösterebilirler. Gerçekleştirdiğimiz mülakatlar neticesinde beş katılımcı yangın sonrasında önleyici tedbirler alma yönünde ders çıkardıklarını ifade etmiştir. Mesela bir katılımcı, gelecekte benzer felaketlerin önlenmesi ve evlerin yangına karşı daha güvenli hale getirilmesi gerektiği konusunda bir farkındalık kazandığını şu sözlerle paylaşmıştır:

“Herkes yangından ders aldı tabii, almak zorunda. Mesela ben kendimce şöyle bir ders çıkarttım: Köyün etrafı orman olmasın bundan sonra. Şimdi yeni evimizin etrafı çimen. Yangından koruma amaçlı yapıldı. Karşıda bir site var mesela o hiç yanmadı, çünkü etrafında duvar ve çim vardı. Bizim

evlerimizin önü dağınıktı, odunlar vardı evin önünde...” (K4, Erkek, 70, Emekli otobüs şoförü, Evli, Kalemler)

Yangın sonrası alınabilecek yangın önleme ve orman yönetimi önlemlerine dair bir başka örneği sunan bir başka katılımcı şunları ifade etmiştir:

“Çam kozalakları bir kilometre kadar atmış. Patlayan bomba gibi, bir yere uçuğunda orası yanıyor. Söndürüyorsun bir başka yere atıyor... Derler ya her şerrin ardında bir hayır vardır diye. Bunda da vardır bir hayır. Yapamadığımız şeyleri göreceğiz belki bu sayede. Köyümüz için ne yapabiliriz? Çıkarttığım ders şu oldu, hatta bunu Bakan Bey'e de söyledim. Bizim köyümüzü orman yaktı. Çam ağaçları yaktı. Toplantılarda da ifade ettim bunu ve mantıklı da buldular. Bence köy yerleşim alanlarının en az 500 metre yakınına çam ağacı dikilmemeli. Belirli bir mesafeden sonra o köye doğru olan boşluk da bitkilerle süslenebilir. Keçiboynuzu, defne, zeytin ağacı mesela daha az yanıyor. Çam ağacı benzin dökmüş gibi yanıyor. Kozalak atması da ayrı bir dert.” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

3.3. Katılımcıların Yangına Dair Dini Yüklemeleri/Atıfları

Bu başlık altında Manavgat yangını tecrübe etmiş bireylerin yangına dair yaptıkları dini atıflara veya yüklemelere yer verilmiştir. Dini atıflara dair iki husus ön plana çıkmıştır. İlki katılımcıların yangını veya alevleri neye benzettikleri, yani yangının katılımcılarda neyi çağrıştırdığı konusu, diğeri ise katılımcıların yangını nasıl algıladıkları, açıkladıkları ve anlamlandırdıkları meselesidir.

3.3.1. Katılımcıların Yangın Benzetmelerine Dair Bulgu ve Yorumlar

Yangın anı birçok farklı şekilde benzetilebilir ve yorumlanabilir. Benzetmeler ve çağrışımlar bireysel deneyimler ve algılarla ilişkili olması nedeniyle her bireyin yangın anını algılayış biçimi farklılık göstermektedir. Aşağıda katılımcıların Manavgat yangını neye benzettikleri sorusu yöneltildiğinde elde edilen cevaplar Tablo 2’de verilmiş ve analiz edilerek sunulmuştur.

Tablo 2
Katılımcıların Yangın Benzetmeleri

	Sayı (N)	Yüzde (%)
Cehennem	9	45
Kıyamet/Mahşer Günü	6	25
Deniz Dalgası	2	10
Film Sahneleri	2	10
Savaş Alanı	1	5
Toplam	20	100

3.3.1.1. Cehennem Benzetmesi

Tablo 2’de görüldüğü üzere görüştüğümüz dokuz katılımcı 2021’de tecrübe ettikleri Manavgat yangınına cehenneme benzettiklerini dile getirmiştir. Yangının cehenneme benzetilerek betimlenmesinde etkili olan birtakım hususlar söz konusudur. İlk olarak cehennem, çoğu kültür ve dini metinde ateşle ilişkilendirilmekte ve yıkıcı doğasına vurgu yapılmaktadır. Yangınların da benzer şekilde alevlerin hızla yayılması ve doğal yaşamı yok etmesiyle yıkıcı bir güce sahip olduğu söylenebilir. Alevlerin cehennem ateşiyle bağlantılı olarak insanlar ve doğa üzerinde yarattığı tahribat, yangın anının cehennemle benzerlik taşıyan bir yönüdür. Cehennem, varoluşun sonlanacağı veya yok oluşun gerçekleşeceği bir yer olarak tasvir edilmektedir. Yangın anı da benzer nitelikte mekanın ve içindekilerin yok olma potansiyelini taşımaktadır. Yangının bu özelliğini ön plana çıkartan iki katılımcı afeti cehenneme benzetirken şu ifadeleri kullanmışlardır:

“Ben çok yangına şahit oldum. Ama böylesini ilk defa gördüm. Her şeyi alıp götürecek cinstendi. Cehenneme benziyordu.” (K19, Erkek, 75, Emekli çiftçi, Evli, Seki)

“...Öyle bir hızla yayılıyordu ki alevler, uçak bile söndüremezdi. O an bende o kadar kazılı ki hiç ama hiç aklımdan çıkmıyor. Kıpırmızıydı her taraf. Duman var her yerde ve yuvarlanarak geliyor. Acayip bir şeydi. Yangın gibi değildi, farklı bir şeydi. Daha çok cehennem gibiydi. Resmen o anda ne varsa bitip gidecekti.” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

“Korku filmlerinde cehennem ateşi gösterilir ya. Biz tam olarak onu yaşadık, gördük.” (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Ayrıca yukarıda verilen katılımcıların sözlerinden de anlaşılacağı üzere cehennemin genellikle kırmızı renkteki alevlerle tasvir edilmesi hususu da cehennem benzetmesinde etkili olmuştur. Dolayısıyla alevlerin de kırmızı renkte olması nedeniyle bu benzetmeye katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Kırmızı renk yangının yıkıcı doğasını ve cehennemle ilişkilendirilen ateşin sembolik anlamını güçlendirebilmektedir. Bununla birlikte yangını betimlerken cehenneme atıf yapan katılımcıların ifadelerinden, korku ve dehşet hislerinin yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Cehennem de birçok insan için korkunun ve dehşetin merkezi olarak düşünülmektedir. Yangınların da doğaları gereği korkutucu ve tehlikeli olabilmeleri, bu ilişkilendirmenin bir açıklaması olarak değerlendirilebilir.

Sonuç itibarıyla bu araştırmanın katılımcıları tarafından da sıklıkla dile getirdikleri gibi yangın anını cehenneme benzetme dini yüklemeler kategorisinde görülmektedir. Katılımcıların ifadeleri analiz edildiğinde bu benzetmenin yangının ürpertici, acı verici ve yok edici özelliklerini öne çıkarttığı söylenebilir. Kavramsal çerçevede değindiğimiz üzere insanlar doğal afet gibi zorlayıcı ve travmatik anlarla karşı karşıya kaldıklarında daha sık dini atıflar ve referanslarda bulunmaktadır. Bunun nedenleri arasında; insanın anlam arayışı ihtiyacı, teselli ve umut arayışı, Allah'ın gücüne sığınma isteği vb. gibi kavramsal çerçeveyi sunarken ayrıntılı olarak ele aldığımız özellikler sayılmaktadır.

3.3.1.2. Kıyamet/Mahşer Günü Benzetmesi

Katılımcıların cehennem benzetmesi dışında bir diğer dini atıf niteliğinde olan kıyamet veya mahşer günü benzetmesi de altı katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Örneğin bir katılımcı yangın anında orada olmayan ancak birkaç saat sonra eşiyile köye ulaşmalarına ve yangınla karşılaşmalarına ilişkin tecrübelerini şu ifadelerle aktarmıştır:

“Buraya vardığımızda ev hala yanıyordu. Korkunç bir manzarayla karşılaştık. O kadar üzüldük ki. Ağladık eşimle. Çaresiz bir andı... Her şeyimiz yok oldu. Hayatımız bitti gibi hissettik. Sanki ahir zaman gelmiş ve kıyamet kopmuş. Yer ve gök birleşmiş gibiydi. Kıpırmızı her yer. Duman kapladı her bir yanı. Göz gözü görmüyor. Dünyanın sonu gelmiş gibiydi.”
(K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Yangını yaşayanlar yönüyle kıyamete benzeten bir başka afetzede ise o zorlayıcı yüzleşme anını ağlayarak şöyle anlatmıştır:

“Benim evimin karşısında ormanlık var. Oradan büyük siyah bir duman çıktı ve öyle bir ses geldi ki, anlatılmaz. Yaşamak lazım. Öyle bir ateşti ki, göz gözü görmüyor dumandan (ağlıyor). Yangın kendi başına bir ses çıkartıyor, fırtına gibi. Rüzgar uğultusu o kadar yoğundu ki aman Allah’ım kıyamet kopuyor sandım.” (K14, Erkek, 65, Emekli ormancı, Evli, Sırtköy)

Görüştüğümüz çoğu yangınzede yangın esnasında dehşet verici ve tarif edilemez bir uğultu ve gürültü duyduklarını, her yerin kıpkırmızı olduğunu, dumandan gözün gözü görmediğini ve alevlerin dakikalar içerisinde her yere yayıldığını ifade etmiştir. Bu görüntü cehennem veya kıyametle ilgili sunulan dini öğretilerle yan yana getirildiğinde, afetzedelerin yapmış oldukları benzetmelerin son derece doğal olduğu belirtilebilir. Yangın ile ilgili sözü edilen bu hususların bir kısmının depremi konu edinen çalışmalarda da ortaya çıktığı tespit edilmiştir (Kula 2000: 2; Küçükcan, Köse 2000: 115). Marmara depremi üzerine çalışma yürüten Küçükcan ve Köse (2000: 112) afetin - tıpkı bu araştırmada söz konusu olduğu gibi - bunu yaşayan bireyler tarafından kıyamete benzetilmesinin arka planında dini öğreti ve anlatımlarda konu edilen kıyamet ve mahşer manzaralarının bulunduğunu vurgulamıştır. Yani afetzedelerin zihinlerinde yer edinen bu kavramların afet sırasındaki manzara ile örtüşmesi sonucunda böyle dini referanslı bir bağlantının kurulduğu söylenebilir. Ayrıca bu yönde bir benzetmenin, yangının toplumu ve çevreyi etkileyen büyük bir felaket olduğunu vurguladığı ifade edilebilir.

3.2.1.3. Deniz Dalgası, Film Sahneleri ve Savaş Alanı Benzetmeleri

Bu başlık altında ele alınan cehennem ve kıyamet benzetmesi gibi dini yüklemelerin yanında yangın anı iki katılımcı tarafından deniz dalgası, yine iki katılımcı tarafından film sahneleri ve bir katılımcı tarafından savaş alanı olarak betimlenmiştir. Deniz dalgası benzetmesinde bulunan katılımcılar deneyimledikleri yangını şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“...Bu nasıl bir afettir kızım, bambaşka bir şeydi (sesi titremeye başlıyor ve ağlıyor) Alevler yuvarlanarak ve katlanarak üzerimize geliyordu. Dalga dalga deniz gibi geliyordu.” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

“Dalga hızlı bir şekilde gelir ve ne var ne yoksa alıp götürür ya, tam onun gibiydi o an...” (K19, Erkek, 75, Çiftçi, Evli, Seki)

Katılımcıların ifadelerinden, yangının alevlerinin tıpkı deniz dalgaları gibi aniden yükselmesi ve ritmik bir hareket gibi yuvarlanarak ilerlemesi, etrafındaki her şeyi hareketlendirmesi ve sürüklemesi, başta çok güçlü bir etki yaratması ve sonunda son bulması yönüyle deniz dalgasına benzetildiği görülmektedir.

Film sahnelerine yönelik; filmlerdeki ejderhanın ateş püskürtmesi, kızılderi filmlerinde ateşin, tozun ve dumanın birbirine karıştığı sahneler gibi betimlemeler kullanılmıştır. Buna bir katılımcının *“kızılderi filmlerinde ateş yakarlar, tozlu dumanlı bir ortam oluverir, tam ona benzerdi. Alevler, duman, kül her şey birbirine karışmış.”* (K4, Erkek, 69, Emekli otobüs şoförü, Evli, Kalemler) şeklindeki tanımlaması veya bir başka yangınzedenin *“hani filmde ejderha ağzından kocaman bir ateş püskürtür ve etraftaki herkes dehşete kapılır bana onu anımsattı.”* (K2, Kadın, 51, Ev hanımı, Evli, Kalemler) demesi örnek gösterilebilir. Buradan hareketle, bazı insanların yangını filmlerde gördükleri sahnelerle ilişkilendirdikleri bulunmuştur. Araştırmanın bazı katılımcıları alevlerin, tozun, dumanın ve külün yanında panik ve korku atmosferinin filmlerdeki sahnelerle benzerlik gösterdiğini ifade etmişlerdir. Buna ek olarak bir katılımcı, büyük yıkımlar yaratması ve belirsizliğin hakim olması bakımından yangın anını savaş alanı gibi algılamış ve tanımlamıştır.

Yangına dair yapılan çeşitli betimlemelerin ve yüklemelerin söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak benzetmelerin içeriği her ne kadar birbirinden farklılaşsa da, buna sebep olan temel unsurların varlığına işaret etmektedir. Şöyle ki; yükselen ve hızla yayılan kırmızı renkli alevlerin tüm alanı ele geçirmesi, kaos ve karmaşanın hakim olması, tüm insanların panik ve dehşet dolu anlar yaşaması, dumanlı ve tozlu bir ortamın oluşması gibi söz konusu özellikler yangının panoramasını özetlemektedir. Benzetmeler ise insanların kişisel deneyimlerine, algılarına, kültürel ve dini etkinliklerine bağlı olarak çeşitlilik arz edebilmektedir.

3.3.2. Katılımcıların Yangını Algılama ve Açıklama Biçimlerine Dair Bulgu ve Yorumlar

Doğal afetler sadece fiziksel bir olgu olarak değil, aynı zamanda derinlemesine bir anlam taşıyan olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların Manavgat yangınına nasıl algıladıkları, açıkladıkları ve anlamlandırdıkları sorusuna geniş yelpazede cevaplar alınmıştır. Konuya dair oluşan literatür tarandığında da bu çeşitlilik karşımıza çıkmaktadır. Örneğin “salt bilimsel açıklamaların yanı sıra bilimsel açıklaması olan ancak Allah tarafından gelen doğa olayları, insan faaliyetleri sonucu, kader, imtihan vesilesi, Allah’ın cezası, Allah’ın ikazı veya uyarısı” vb. (Küçükcan, Köse 2000: 88) olmaları bakımından çeşitli anlamlandırma biçimleri söz konusudur. Nuh Arslantaş *İslam Dünyasında Depremler ve Algılama Biçimleri* adlı kitabında, Kur’an-ı Kerim’de önceki ümmetlerin bazılarının doğal afetlerle helak edilmesi, dünyanın geçici bir imtihan yeri olması ve insanın her vesileyle yaşananlardan ibret alması gerektiği yönündeki dini öğretilerin yanında kültürün, geleneklerin, ahlaki değerlerin ve kişisel yaşam biçiminin de insanların doğal afetleri algılama ve anlamlandırma süreçlerine etki ettiğini belirtmiştir (Arslantaş 2003: 149). Buna benzer olarak M. Zeki Duman (2016: 135) da söz ettiği bir araştırmanın sonucunda, insanların doğal afetlere maruz kaldıklarında yaşadıklarını anlamlandırmak ve

açıklamak adına dini bilgiye başvurdıklarını söylemiştir. Manavgat'ta yürüttüğümüz saha araştırmasında elde ettiğimiz yanıtlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 3
Katılımcıların Yangını Açıklama Biçimleri

	Sayı (N)
Allah'tan Gelen bir Doğa Olayı	8
Kasıtlı Yakılma	7
Kader	4
İmtihan	3
Allah'ın İkazı/Uyarısı	2
Uğursuzluk	1

Tablo 3'te görüldüğü üzere katılımcıların büyük bir kısmını oluşturan sekiz katılımcı yangını bilimsel açıklamaları bulunan ve bununla birlikte Allah'tan gelen bir doğa olayı olarak algıladıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca yedi katılımcı Manavgat yangınında kastın söz konusu olduğunu ve bilinçli bir yakılma sonucunda ortaya çıktığına inandıklarını söylemişlerdir. Dört kişi yaşanan yangını kadere yüklemiştir. Üç katılımcı yangının kendileri için bir imtihan olduğunu ifade ederken iki katılımcı yangını Allah'ın kendilerini uyarması veya ikaz etme biçimi olarak adlandırmıştır.

Elde edilen veriler incelendiğinde, dini atıfların yoğunluğu göze çarpmaktadır. Bu hususta doğal afetlere dair kaleme aldığı çalışmada Okumuş (2002: 372) özellikle hayatın bütün alanlarına dini bir bakış açısından yaklaşan insanların, doğal afetleri de dini anlamda yorumladıklarını ifade etmiştir. Ayrıca benzer konulu araştırmaların sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, Manavgat yangınına ilişkin “ilahi bir ceza” betimlemesinin katılımcılar tarafından hiç kullanılmamış olması dikkat çekmiştir. Zira söz konusu çalışmalarda insanların doğal afetleri, Allah'ın istemediği davranışlarda bulunmaları nedeniyle kendilerini cezalandırma biçimi olarak gördükleri sonucuna sıklıkla rastlanmaktadır (bkz. Küçükcan, Köse 2000: 91; Kula 2002: 251; Okumuş 2002: 360; Bala 2019: 70-71; Gülmez 2008: 86-88). Bu noktada, depremin Allah'ın cezası olduğuna inanan katılımcıların neredeyse tamamının bu inanca, herhangi bir kesimi veya grubu suçlamak için değil, bilakis ahlaki bir bakış açısından kendilerine bir sorumluluk yükledikleri için sahip olduklarını ve yalnızca ceza olduğunun iddia edilemeyeceğini savunduklarını tespit eden Okumuş'un (2002: 372) çalışması dikkat çekicidir.

3.3.2.1. Allah'tan Gelen Bir Doğa Olayı Olarak Yangın

Katılımcılara yangını nasıl açıkladıkları sorulduğunda, sekiz kişinin yangını Allah'tan gelen bir doğa olayı olarak algıladığı tespit edilmiştir. Yaşadıkları yangını bir doğa olayı olarak adlandıran afetzedeler açıklamalarında yangının çıkmasının, iklim koşulları ve coğrafi etkiler gibi bilimsel açıklamasının olduğunu ancak bununla birlikte Allah'tan gelen bir doğa olayı olduğunu ve yangının o bölgede her zaman söz konusu olduğunu ve olabileceğini vurgulamışlardır. Katılımcılar bunu örneğin aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir.

“Bu yaşıma kadar çok kez yangın gördüm. Arada olurdu köyde. Ama ilk defa bu kadar büyük bir yangınla karşılaştık. Neden olduğunu bilmiyorum. Kasten yakıldığını söyleyenler var, havalar da çok sıcak gidiyordu poyraz esiyordu. Başka ülkelerde de yangın olmuş. Her şey mümkün. Sonuçta Allah'tan gelen bir afet öyle değil mi?” (K10, Erkek, 65, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

“...Neden yandığını bilemeyiz. Yangınlar hep olur bu bölgede. Allah'tan gelen bir doğal afet diye düşünüyorum.” (K14, Erkek, 65, Emekli oduncu, Evli, Sırtköy)

“O poyraz olmasa bu yangın buraya kadar gelmezdi. Olduğu yerde yanardı ve söndürülürdü. Buranın poyrazı çok olur. Ufak tefek değil. İsyan etmedim. Allah'ın vergisi poyraz. Poyraz olmasa belki yanmazdı, ama doğa olayı işte...” (K18, Kadın, 55, Tarımcı, Evli, Sırtköy)

“Burada ara ara yangınlar olur. Neden olduğunu bilemem ama elbette bilimsel açıklaması vardır. Çok da büyük bir yangındı ve hızla yayıldı. Yangınlar burada olabiliyor, oluyor yani. Allah'ın işi.” (K20, Erkek, 80, Tarımcı, Evli, Sırtköy)

Katılımcıların ifadeleri daha ayrıntılı biçimde ele alındığında, yangına bir taraftan bilimsel diğer yandan da dini bir anlamın yüklendiği görülmektedir. Bu bağlamda kullanılan tüm ifadeler genel itibarıyla yangının Allah'ın işi olduğuna veya O'ndan geldiğine ek olarak bilimsel açıklamasının bulunduğu işaret etmektedir. Köse ve Küçükcan (2000: 89) Marmara depremine yönelik yaptıkları araştırmada yaygın olarak bu tür bir açıklamaya başvuranların, din ve bilim arasında bir çelişki görmeyenler olduklarını kaydetmişlerdir.

3.3.2.2. Kasıtlı Yakılma Sonucu Ortaya Çıkan Yangın

Kundaklama adı verilen yangınlar genellikle yangın çıkaran kişinin kötü niyetli amaçlarına hizmet etmek veya zarar vermek amacıyla bilinçli bir şekilde ateşe verme eylemleri sonucunda meydana gelmektedir. Bu çeşitli nedenlerle gerçekleşebilir. Örneğin kişisel düşmanlıklar ve maddi kazanç elde etme amacıyla yangınlar kasıtlı olarak çıkarılabilir. Manavgat yangının kasıtlı bir yakılma sonucunda ortaya çıktığını savunan yedi katılımcı bulunmuştur. Yangının birçok yerde çıkmasının bilinçli bir yakılmaya işaret ettiğini söyleyen bir katılımcı şu açıklamayı yapmıştır:

“Bilinçli yakıldığına inanıyorum. Farklı söylemler var ama ben inanmıyorum. Bu bir doğal afet değil yani. Ya da bilinçsizce yakılmış olan bir yangın değil. Bir yerde değildi, pek çok yerde aynı anda ateş çıktı. Köyü bile bile yaktılar. Birkaç yere yangın salındı. Böyle bir yangın görmedim, duymadım daha önce. Bu başka bir şeydi gerçekten.” (K12, Erkek, 70, Tarımcı, Evli, Kalemler)

Bir başka katılımcı ise yangını çıkaranın mutlaka bir menfaatinin bulunduğuna inandığına şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“Bence kasten yakıldı. Bu işin içinde menfaat vardır diye düşünüyorum. Yangını çıkaranın elbette bir çıkarı vardır yani...” (K16, Kadın, 60, Emekli çiftçi, Evli, Seki)

Yangın günü çok sert bir poyrazın bulunmasına rağmen yangına herhangi bir müdahalenin yapılmamasının daha büyük bir etkiye sahip olduğunu düşünen bir katılımcı yangının kasıtlı olarak çıkarıldığına inandığını şöyle açıklamıştır:

“...Köyün içerisinde hiç kimse köyü kurtarmaya çalışmamış. Köyü boşaltmaya, yanmasına çalışmışlar... İnsanlar itfaiyenin önünü kesmişler evlerine de su tutmaları için ama kimse dinlememiş. Devletin elinde her türlü imkan var. Ben çoğu zaman 3Y olarak ifade ederim: Yaktılar, yıktılar, yaptılar. Kasten yaktılar bana göre. Köye müdahale edilmiyorsa bile bile yanıyor demektir.” (K6, Erkek, 71, Emekli, Evli, Kalemler)

Doğal afetlerle ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, yangın ve deprem afetleri arasında algıda bir farklılık gözlemlenmiştir. İnsan müdahalesinin daha çok olduğu yangınlar - bu araştırmada ortaya çıktığı gibi - suçla ve kasıtlı yakılmayla ilişkilendirilebilirken, depremler daha ziyade doğal afet

olarak kabul edilmekte ve çoğunlukla insanların kontrolünün dışında gerçekleşen olaylar olarak görülmektedir.

3.3.2.3. Kader Olarak Yangın

Saha araştırmamızda dört katılımcı yangını, insanın kaçınamayacağı ve engelleyemeyeceği bir kader olarak dile getirmiştir. Yangın anının gözünün önünden hiç gitmediğini ve zaman zaman duyduğu seslerin ve gördüğü ışıkların kendisini tetiklediğini ve ona yangını ve ondan gelen uğultuyu hatırlattığını ifade eden bir katılımcı (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy) yangını, *“bence bu yangın Allah’ın kaderi. Neyse ki geldi geçti. Yaşayacakmışız, yaşadık. Allah’ım tekrarını göstermesin, beterinden saklasın.”* sözleriyle açıklamıştır. Benzer biçimde kanser hastalığından sonra çok olgunlaştığını ve hayatta pek çok acı olaya şahit olduğunu ve yaşadığı bu afette de ölümden döndüğünü dile getiren bir başka katılımcı (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler), *“demek ki bunu göreceğimiz, çekeceğimiz varmış. Kaderde bunu yaşamak varmış.”* diyerek yangını kadere atfettiğini ortaya koymuştur.

3.3.2.4. Allah’ın İnsanları İmtihanı Olarak Yangın

Yangını Allah’tan gelen ve bilimsel açıklaması olan bir doğa olayı veya kasıtlı insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıktığını ya da kader olarak yangını yaşadıklarını ifade edenlerin yanı sıra tecrübe ettikleri afeti Allah’ın kendilerini imtihan etmesi ile açıklayan üç katılımcı mevcuttur. Yangını imtihan olarak değerlendiren bireyler, dünya hayatında insanların çeşitli sıkıntılarla karşılaşacakları ve bunlar karşısında sabır göstermeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Bu afetin, katılımcılar için sadece tesadüfen gelişen bir doğa olayı olarak değil, bilakis derin bir anlam taşıyan ve Allah’ın insanları imtihan etmesine vesile olan bir olay anlamına da geldiğini söylemek mümkündür.

Yalnızca çevreleri daha temiz olan, bahçe içerisinde olan evlerin fiskeyelerin çalıştırılması sonucunda yangından kurtulduğunu, ancak kendisinininki gibi tarım malzemesi, odunu ve mazotu bulunan ve ormana yakın bir mevkide yaşayanların neredeyse tamamının evlerinin yandığını dile getiren bir katılımcı, belirli kişilerin değil, tüm insanların ve diğer canlıların etkilendiği bu afette ceza veya uyarıdan bahsedilemeyeceğini fakat imtihan denilebileceğini aşağıdaki cümlelerle açıklamıştır.

“Allah tarafından bir uyarı ya da bir ceza olduğunu düşünmüyorum. Ceza benim olsun, diğerinin olmaz. Bir ev yanmadı ki, herkesinki yandı. Ve her şeyi. Evi, hayvanı, tarlası. 30 küsur ev yandı. Sadece 5-10 ev kaldı yanmayan... Neden bizim başımıza geldi diye çok düşündük. Bir Kalemler değil ki her yer yandı. İsyan ettik, Allah’a asi olduk, Allah affetsin. İster

istemez günaha girdik, ama tövbesini de ettik. Çok ağladık, çok çırpındık, hiçbir şeyin faydası olmadı... Bu bir imtihan diye düşünüyorum. Dünya hayatı işte, her türlü sınav var içinde. Sabretmemiz, umudu kesmeyip önümüze bakmamız gerekiyor.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Bir katılımcı, önceden de bölgede yangınların olmasına karşın yaşadıkları söz konusu felaketin insan aklının alacağı cinsten olmadığını ve ortaya çıkma sebebini yalnızca Allah’ın bildiğini, ancak kendisinin bunu sabredilmesi gereken bir imtihan olarak gördüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Allah’tan geldiyse de bilmem, kulundan geldiyse de bilmem. Kasıt da varsa bilemem. Allah bilir. Biz gördük, Allah kimseye göstermesin. Çok zordu. Bu ne yokluk gibi ne başka bir şey gibi. Bu başka bir şey. Mesela deprem olurdu başka memleketlerde “eyvah, ne büyük acı” derdik. Aynen bu yangın da böyle oldu. Allah bizi imtihan etti. Biz de sabrettik, kanaat ettik. Başka çaremiz yok. Mecburuz. Malımızla, mülkümüzle, canımızla sınandık.” (K9, Kadın, 64, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

3.3.2.5. Allah’ın İkazı/Uyarısı Olarak Yangın

Son olarak bazı katılımcıların yangını Allah’tan gelen bir uyarı veya ikaz olarak algıladıkları kaydedilmiştir. Meydana gelen yangının kontrol edilemez boyutlara ulaşması ve yıkıcı etkileri insanları düşündürmeye, kendilerini sorgulamaya yönlendirebildiği gibi hayatın geçiciliğini gösteren bir hatırlatıcı olarak algılanabildiği de görülmüştür. Manavgat yangınına tecrübe etmiş afetzedelerle yürütülen bu araştırmada iki kişinin yangını insanların işledikleri günahlar veya yaptıkları hatalardan tövbe etmeleri için bir ikaz veya uyarı olarak anlamlandırdıkları bulunmuştur. Yangını bir uyarı olarak algılayan bir katılımcı “kula bela gelmez hak yazmadıkça hak bela yazmaz kul azmadıkça” atasözüne atıfta bulunarak, insanların yaşadıkları musibetlerin kendi davranışlarına bağlı olduğuna inandığını şu şekilde izah etmiştir:

“Ben yangını daha çok bir uyarı gibi düşünüyorum. Şu an mesela kız anasını, anası kızını tanımıyor. Sokakta mikrofon tutuyorlar, kelime-i şehadet getir deniyor; “Ben müslüman değilim abi” deniyor. Bunu söyleyen bir müslümanın çocuğu... Allah bizi uyarıyor. Doğru yolu bulmamız, tövbe etmemiz için fırsat veriyor. Kendimize çeki düzen vermemiz için bu yangın bir uyarıydı. Kula bela gelmez hak yazmayınca, hak bela yazmaz kul

azmayınca derler ya, ben buna çok inanıyorum.” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

Benzer biçimde insanların ahlaki anlamda çöktüğünü ve afetlerin toplum için bir uyarı niteliği taşıdığını düşünen bir katılımcı, daha büyük bir afet durumunda şaşırmamak gerektiğine şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“Cenab-ı Allah’ın bize bir uyarısıydı bu yangın. Şükri unuttuk. İnsanlar nankör, şükretmiyorlar. Bu yangından sonra bile insanlar hiç dedi mi: “Bu bize yeter. İhtiyacımız geldi, fazlalığı alın.” Kimse böyle demedi. Hep bana hep bana düşüncesi var. Biz şükürsüzüz. Ben yangından sonra dedim ki: “Bakın başımızdan çok büyük bir afet geçti. Hepimiz sırayla evimizde birer Yasin okutalım. Artık eskisi gibi olamayız.” Kadın bana ne dedi biliyor musun? “Evimdeki eşyaları çok görürler. Ben okutmam.” Bir evde 20 tane buzdolabı olmaz. Bu bize bir uyarı. Daha büyük bir afet gelirse hiç şaşırmam.” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere yangını bir uyarı olarak algılayan katılımcıların sorumluluk olarak Allah’a yöneldikleri, ibadetlerine ve maneviyatlarına daha çok önem verdikleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sözü edilen bu katılımcıların yangını düşündürücü ve dönüşümü uyandırıcı bir mesaj veya uyarı olarak algıladıkları söylenebilir. Ayrıca katılımcıların yangına yükledikleri anlamlar ve başa çıkma stratejileri incelendiğinde, genel olarak kader, imtihan, uyarı, Allah’tan gelen bir doğa olayı gibi betimlemelerde bulunan afetzedelerin daha kabullenici ve teslimiyetçi biçimde olumlu sonuçlar elde etmek için çözüm yolları ararken, yangının kasıtlı çıkarılmış olduğunu savunan katılımcıların nispeten daha direnişçi bir tutum sergileyerek karşı koyan ve durumu affedemeyip olumsuz şekilde başa çıktıkları söylenebilir.

Sonuç olarak Manavgat yangını tecrübe etmiş bireylerin yangını farklı biçimlerde algıladıkları ve açıkladıkları tespit edilmiştir. Bilimsel açıklaması olan, ancak Allah’tan gelen bir doğa olayı olduğu yorumu, kasıtlı bir yakılmanın söz konusu olduğu çıkarımı, kader ve Allah’ın insanları uyarması veya imtihan etmesi gibi dini içerikli açıklamalar yapılmıştır. İnsanların hayatlarındaki trajedilerden anlam çıkardıklarını savunan bir araştırmada, anlamlı ve tutarlı dini açıklamaların insanların problemlerini çözmelerine ve hislerini düzenlemelerine yardım ettiği belirtilmektedir (Clark 1958: 419). Köse ve Küçükcan, insanların doğal afetleri ilahi bir güce atfetmelerini, kendilerine neticede “psikolojik bir rahatlama” sağlayacağı nedenine dayandırmıştır: “Çünkü böyle düşünmekle insan engel olamadığı bir felaketi irade sahibi bir varlığın kontrolüne teslim etmektedir. Böylece hem felaketin gerisindeki güce

boyun eğilerek kabullenme psikolojisi yaşanmakta hem de felaketle gelen acı ve korku duyguları katlanılabilir hale gelmektedir” (Küçükcan, Köse 2000: 106). Doğal afetlerin ilahi iradenin bir tezahürü olarak anlamlandırılması bu şekilde açıklanabilmektedir.

3.3.2.6. Uğursuzluk Olarak Yangın

Bir katılımcıda yaşadığı olumsuz deneyimden ötürü kendini suçlama eğiliminin bulunduğu görülmüştür. Katılımcının doğduğu zamanda yaşanan bir yangınla ilgili annesinin söylediği “sen bize uğursuz geldin” ifadesi ile katılımcının maruz kaldığı olumsuz deneyimler kendisinde “uğursuzluk” inancı oluşturmuştur:

“Ben doğduğumda yine bir yangın olmuş. Annem “sen bize uğursuz geldin. Sen doğdun evimiz yandı” diyordu. Orada da burada da böyle olunca ben gerçekten uğursuzum diye düşünüyorum (ağlıyor). Annem öyle dedikten sonra buna inandım...” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Katılımcının belirtmiş olduğu bu tür bir düşüncenin kendisini oldukça zorladığı gözükmektedir. Nitekim afetzedelerin, yaşadıkları olumsuz olayın nedenini anlamaya çalışırken kendilerini suçlayabildikleri ortaya çıkmıştır. Bu yorumlama tarzı, karşımızda yalnızca bir katılımcıda çıkmış olsa da önemli bir psikolojik duruma işaret etmektedir. Bu noktada manevi ve psikolojik desteğin önemi özellikle vurgulanmalıdır.

3.4. Afetzedelerin Dini Başa Çıkma Tutumlarına Dair Bulgu ve Yorumlar

Yaşanan stresli bir durum veya olayla başa çıkmada bireyin önünde “probleme dayalı başa çıkma” ve “duygu odaklı başa çıkma” yollarının yanında dini başa çıkma yöntemi de bulunmaktadır. Probleme dayalı başa çıkma yöntemi özellikle değiştirilebilen durumlarda işlevsel olabilirken, duygu odaklı ve dini başa çıkma yolları hem etki edilebilen hem de değiştirilemeyen olaylar ve durumlar karşısında, bunların olumsuz etkilerini hafifletmeye yönelik faydalı olabilmektedir. Birçok araştırma sonucunda insanların stresli ve problemli zamanlarında bilinçli olarak dine müracaat ettikleri ve dini inanca ve ibadetlere yönelerek problemlerinin çözümüne yönelik farklı metotları uyguladıkları görülmektedir (Schaefer, Gorough 1993: 136; Lazarus 1966: 44, 150).

Doğal felaketler travmatik deneyimi ve çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Hayatlarının pek çok boyutunun bunun sonucunda olumsuz etkilendiği afetzedeler, yaşanan somut problemlerle beraber psikolojik ve manevi sorunlarla başa çıkma yöntemleri bulmak zorunda kalmaktadırlar. Katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar sonucunda yangının ardından yaşanan sorunların tespiti ve analizinin ardından bu problemlerle nasıl başa çıktıkları üzerinde durulmuştur. Buna binaen afetzedelere: Maddi ve manevi kayıplarınız ile başa çıkmak için neler yaptınız? Karşılaştığınız zorluklarla mücadele etmek için neler yaptınız? Bu süreci nasıl geçirdiniz? Bu zorluklar karşısında Allah’a kızdınız mı veya isyan ettiniz mi? Bu süreçte dini inanç ve değerleriniz size yardımcı oldu mu? Dini kaynaklar bu süreci atlatmanızda nasıl bir katkı sağladı? gibi bir takım sorular yöneltilmiştir. Bu başlık altında araştırma grubunun başa çıkma tutumları olumlu ve olumsuz dini başa çıkma olmak üzere iki ana kategoride değerlendirilmiş ve elde edilen analizler sunulmuştur.

3.4.1. Olumsuz Dini Başa Çıkmaya Dair Bulgular

Bu tezin kavramsal çerçevesinde, “anlam arayışı, kontrol sağlama, manevi teselli, samimiyet ve yakınlık hissi, hayatı dönüştürme” (Ayten 2012: 49) gibi hedeflere ulaşmak için dini başa çıkma etkinliklerine başvurdukları üzerinde durulmuştur. Bu amaçlara yönelik olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırılabilen çeşitli başa çıkma tutumları mevcuttur. Bu başlık altında katılımcıların başvurdukları olumsuz dini başa çıkma etkinliklerine yer verilmiştir. Manavgat yangınına yaşamış bireylerle gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda; Allah’a kızgınlık, bu felaketin neden kendi başlarına geldiğini sorgulama, ibadetlerin boşa gittiği düşüncesinden hareketle dua ve ibadeti bırakma gibi olumsuz dini başa çıkma tutumları ortaya çıkmıştır. Afetzedelerle yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar analiz edilmiş, sınıflandırılmış ve aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4
Katılımcıların Olumsuz Dini Başa Çıkma Tutumları

	Sayı (N)
Allah’a Kızgınlık/“Neden ben?” sorgusu	5
İbadetlerin Boşa Gittiği Düşüncesi	2

3.4.1.1. Allah’a Kızgınlık

İnsanların afetler veya zorlayıcı olaylar sonrasında Allah'a kızgın olmaları birçok faktöre bağlıdır. Bu zorlu deneyimler sırasında insanların sıkça sorular sormaya başladıkları ve bu soruların bir kısmının Tanrı ile ilişkili olduğu gözlemlenebilir. Acı veya büyük kayıplar yaşandığında, Allah’a kızgınlık, öfke ve isyan gibi duygusal tepkiler olumsuz dini başa çıkma sürecinin bir parçasını

oluşturmaktadır. Bu, insanın sıkıntılı bir durumda Allah’la olan ilişkisinden hoşnutsuz olmasını, kişinin bunun neden başına geldiğini sorgulaması, Allah’ın sevgisinden şüphe etmesi, Allah’a kızması veya isyan etmesini kapsamaktadır. Manavgat’ta afetzedelerle gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda beş katılımcı yaşadıkları zorlayıcı olay karşısında isyan ettiğini dile getirmiştir. Bu katılımcılardan biri hariç hepsi bir süre sonra bu durumdan pişmanlık duyarak tövbe ettiklerini belirtmiştir. Söz gelimi yaşadığı travma ve kayıplar karşısında, inancını önemseyen birisi olarak neden kendisinin böyle bir felaketle karşılaştığını anlamlandırmaya çalışan bir katılımcı başlangıçta isyankar davrandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“İlk başta Allah’a o kadar çok isyan ettim ki. “Neden ben?” diye yüzlerce kez sordum. Çünkü ben çok dua eden, inançlı birisiyim. Benim başıma bu felaket gelmemesi gerekiyor gibi düşünüyordum...” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Bir başka katılımcı, yaşamış olduğu felaketler nedeniyle neden bu kadar çok sıkıntı çektiğini sorguladığını şöyle anlatmıştır:

“O zorluk karşısında “Neden benim başıma geldi Rabbim?” diye ağladım ve kızdım annem felç geçirdi, sonra iyileşti. Bu sefer gözü görmedi. Ameliyat ettirdik, oradan geldim. Kardeşim kaza yapmış. O tam iyileşmeden benim evim yandı ve balkondan düştüm. Hepsi üst üste geldi. Çok sorguladım neden olabilir diye. İsyankar oldum. Sanki benim başıma gelmemesi gerekiyordu. İnançlı bir insanım. Buna rağmen insan karamsarlığa, umutsuzluğa düşüyor. İntihar bile etmek istediğim zamanlar oldu. Bunları göreceğime keşke bende yansaydım bile dedim. Allah affetsin....” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

Yukarıdaki katılımcı “sanki benim başıma gelmemesi gerekiyordu” ifadesini kullanarak, bu tür olayların neden kendisinin başına geldiğini anlamakta güçlük çektiğini ve bu durumun nedenini sorguladığını göstermektedir. Ayrıca yaşadığı zorluklar ve acılar nedeniyle intihar etmeyi düşündüğünü ve bu zorluklarla başa çıkmak için dualar ettiğini belirten katılımcı, aynı zamanda “Allah affetsin” diyerek sorgulamalar yaşadığı anlarda bile dini inancına değer verdiği görülmektedir. Yangın afeti sonucunda evinin yanmasından ötürü duyduğu büyük acıyı vurgulayan diğer bir katılımcı, bu zorlu deneyim sonrasında inancını sorgulayarak, Allah'a yönelik bir isyan duygusu taşıdığını şöyle belirtmiştir:

“Yangından sonra kızgındım. “Demek ki biz kaç zamandır boşuna okumuşuz, boşuna çırpınmışız, Rabbim iki evin biri kurtulsaydı” diye Allah’a isyan ettim...” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

3.4.1.2. Dua ve İbadetlerin Boşa Gittiği Düşüncesi

Yangın gibi afetler sonrasında bazı insanlar, yaşadıkları felaketin nedenlerini ve sonuçlarını anlamaya çalışırken farklı inançlara veya düşüncelere kapılabilirler. Manavgat yangınına tecrübe etmiş katılımcılarla gerçekleştirdiğimiz mülakat sonucunda iki katılımcı yaptıkları ibadetlerin ve duaların kabul olmadığını veya boşa gittiğini düşündüklerini ifade etmiştir. Daha önce düzenli olarak ibadet ettiklerini belirten bu iki katılımcıda, böyle bir felaket sonrasında yaşadıkları kayıplardan ötürü, ibadetlerinin etkisiz olduğu düşüncesi oluşmuştur. Bu tür düşünceler, insanların dini inançlarını sorgulamalarına ve Allah'ın onların dualarını işitmediğini veya yanıtlamadığını inanmalarına sebep olabilir. Buna örnek olarak bir katılımcının şu ifadeleri gösterilebilir:

“Yangından sonra içimden ibadet ve dua etmek hiç gelmedi. Normalde biz namazlı abdestli demeyelim de namazımız geçiyor çünkü, ama Kuranlıyız. Kuranlarımızı, Yasinlerimizi okuruz komşuca. Ben Cuma günlerini hiç boş geçirmem. Ezana kadar Yasinlerimi okurum, dualarımı yaparım. Müsait olduğumda diğer günlerde de yaparım. Tövbe ya Rabbi “ben bunca zaman havaya okumuşum” dedim.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Cemaatle namaz kılmak gibi yangından önce önemseydiği dini ibadetlerin boşa gittiğini düşünen ve yangın sonrasında bu alışkanlığından vazgeçtiğini ifade eden bir katılımcı olduğu bulgulanmıştır. Bu katılımcı, yaşadığı içsel çöküntüyü ve namazı bıraktığını şu şekilde açıklamıştır:

“...Her şeyimiz dakikalar içerisinde yok oldu. Hatıralarımız, emeğimiz kül oldu. Sözün bittiği yerd. Tamamen bittiğimi hissettiğim bir andı. Önceden cemaatle namaz kılardım. Artık namaza gitmiyorum. Sanki her şey boşa gitmiş gibi hissediyorum...” (K15, Erkek,73, Emekli çiftçi, Evli, Seki)

3.4.2. Olumlu Dini Başa Çıkmaya Dair Bulgular

Manavgat yangını gibi büyük felaketlerin, ekonomik sıkıntıların yanı sıra fiziksel ve psikolojik sağlığı da ciddi şekilde etkileyebildiği bu çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ancak bu tür zorlayıcı deneyimler aynı zamanda insanların içsel güçlerini ve dayanıklılıklarını ortaya çıkarma fırsatı da

sunabilmektedir. Katılımcıların yangının etkileriyle başa çıkma süreçlerini incelemek amacıyla dini inanç, değer ve ibadetlerin olumlu biçimde kullanılması araştırılmıştır. Gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda katılımcıların; tövbe etme, dua ve ibadet etme, sabretme, şükretme, teslimiyet, hayra yorma, Allah’a dayanma ve yardımını hissetme gibi çeşitli olumlu dini başa çıkma tutumları sergiledikleri ortaya çıkmış ve elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda toplu olarak sunulmuştur.

Tablo 5

Katılımcıların Olumlu Dini Başa Çıkma Tutumları

	Sayı (N)
Dua ve İbadete Yönelme	18
Şükür ve Sabır	16
Allah’a Teslimiyet ve Yardımını Hissetme	9
Her Olayda Hayrın Olduğu İnancı	5
Tövbe Etme	3

3.4.2.1. Dua ve İbadete Yönelme

Başa çıkma bölümünde dini inançlar, değerler ve ibadetlerin, afetzedeler için birçok yönden güç ve teselli kaynağı oluşturduğu üzerinde durulmuştur. Afetler gibi zorlayıcı yaşam olayları bireyleri, Allah’a daha yakın olmaya motive edebilmektedir. Dua ve ibadetlere yönelerek Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla çaba gösterme tutumu, afetzedelerin duygusal rahatlamalarına, iç huzur bulmalarına ve streslerini azaltmalarına yardımcı olabilmektedir. Bu yolla birey karşılaştığı sorunların düzelmesi için Allah’tan yardım beklemektedir. Mülakatlar neticesinde on sekiz katılımcının yangından sonra Allah’a dua ettiği ve ibadetlere yöneldiği tespit edilmiştir. Söz gelimi bir katılımcı, yangın sonrasında zorluklarla başa çıkabilmek için Allah'a dua ettiğini ve O'ndan yardım dilediğini şöyle belirtmiştir:

“Allah’a dua ettik, yalvardık, yakardık. Bize yardım etmesi, güç, kuvvet vermesi için dua ettik. Allah her şeyin hayırlısını versin...” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Pahalılık, borçlar ve çocuğun eğitimi gibi maddi zorlukların üzerinde büyük bir baskı oluşturduğundan bahseden bir katılımcı, zorluklarla nasıl başa çıkacağını bilemediği için Allah'a yalvardığını ve kendisine sağlık vermesi için dua ettiğini aşağıdaki biçimde açıklamıştır:

“...İnançlı birisiyim. Önceden de dua ederdim, şimdi daha fazla ediyorum. Boynumu büken şey bu pahalılıkta geçinmek, eski evin borçlarını ödemek ve oğlumun okuyor olması. Nasıl baş edeceğimi bilmiyorum açıkçası. Neler

olup bitecek bakacağız göreceğiz. Tek yapabildiğim şey Allah’a bana sağlık vermesi için her gün dua etmek. Sağlıklı olayım ki borçlarımı ödeyebileyim... Sırf o yangına şahit olmuş olmak bile başlı başına çok zor bir durum. Allah kimseye yaşatmasın. Yaşayanların da yardımcısı olsun.”
(K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Yaşadığı büyük çaresizlikle başa çıkmak için dua ettiğini ve Allah’tan yardım dilediğini aktaran bir başka katılımcı rüyasında babasını görmenin onun ibadetlerine daha sıkı tutunmasını sağladığını şöyle anlatmıştır:

“Sonrasında daha çok dua etmeye başladım. “Allah’ım ne olur bana yardım et. Ben çok zor durumdayım. Kimsem yok. Annem rahatsız. Kardeşimin ayağı kırık. Çaresizim.” diye yalvardım... Bir de babamı rüyamda canlı olarak gördükten sonra daha da çok ibadetlerime, dualarıma sarıldım. Babama çok düşkündüm, o bizi çok güzel yetiştirdi. Onun vefatı beni derinden etkiledi. Hemen kalkıp abdest aldım. Ellerim titriyordu. Namaz kıldım, Kur’an okudum ve onun ruhuna bağışladım.”
(K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

Yaşadıkları yangının zorluklarını ifade ederken, afet mağdurları için, daha beter durumlardan korunmak için ve başkalarının da bu tür bir felaketle karşılaşmamaları ve böyle acılar yaşamamaları için dua eden katılımcılar şu ifadeleri sarf etmişlerdir:

“...Yangından sonra mağdurlara daha çok dua ettim... Ateş ile su girdiği yeri bitirir. Hırsız olsa beğendiğini alır ama yangın, sel, deprem her şeyi alıp götürür. Biz bu zorluğu yaşadık, Allah kimseye göstermesin.” (K10, Erkek, 65, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

“İnşallah bu yaşadıklarımızı kimse yaşamaz diye dua ediyorum.” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

“Yangın büyük bir felaket. Allah kimseye göstermesin. Allah her şeyin hayırlısını versin. Daha beterleri var, onları göstermesin...” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“Allah’ım bir daha göstermesin... Allah beterinden saklasın.” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

Katılımcılar, kendilerine zor zamanlarında yardım eli uzatan ve destek olan kişilere ve kurumlara teşekkür etmelerinin bir ifadesi olarak onlara dua etme eğiliminde olmuşlardır. Afetzedelerin şu duaları buna örnek gösterilebilir:

“... Allah onlardan razı olsun. Şu evimde bir çay kaşığı kadar bile katkısı olan herkese her gece yatmadan önce ölüsüne, dirisine dua ederim. Biz nasıl hayatta kalırdık bilmiyorum destekler olmadan...” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“Devlet, kurumlar ve vatandaşlar çok yardım etti bize. Allah herkesten razı olsun.” (K3, Kadın, 76, Çiftçi, Dul, Kalemler)

“Her anlamda yardım çok geldi. Allah halkımızdan, devletimizden razı olsun.” (K5, Kadın, 69, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“Bizim insanımız çok duyarlı. Yemekli tencereler getirenler mi dersin, kek yapıp getirenler mi dersin. Her şeyden çok yardım geldi. Allah onlardan razı olsun.” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“... Şu memlekete yardım için gelmeyen olmadı. Allah razı olsun yardımseven arkadaşlardan. Allah devletimize, milletimize zeval vermesin.” (K14, Erkek, 65, Emekli oduncu, Evli, Sırtköy)

3.4.2.2. Şükür ve Sabır

Yangından etkilenmiş olan katılımcılardan on altı kişi, afetten sağ kurtuldukları için şükrettiklerini ifade etmiştir. Ölüm tehlikesinin bulunduğu olaylarda hayatta kalmak, insanlar için en önemli şeylerinden biridir. Örneğin iki katılımcı, yaşadıkları sonrasında hayatta oldukları için Allah’a şükrettiklerini ve afetin gece olması durumunda hayatta kalma şansının olmayacağını düşündüğünden, bu deneyimin kendileri için daha da değerli olduğunu şu sözlerle vurgulamıştır:

“Ama her şeye rağmen en azından canımız sağ dedik, kurtulduğumuz için şükrettik. Gece olsaydı kurtulma şansımız sıfırdı... Allah’a sonsuz şükürler olsun.” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“Kurtulduğumuz için şükrediyorum. Eğer bu yangın gece olsaydı, biz hiç kurtulamazdık. O yangında ölebilirdik de...” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Felaket sonrası insanların hayatta kalmayı ne kadar değerli bulduklarını ve şükranlarını ifade ettiklerini yansıtan bir diğer temsil ise, yangının gündüz meydana gelmesinin can kaybını önlediğini ve gece olması durumunda köylülerin birçoğunun yanabileceğini belirten bir katılımcının sözleridir:

“Yangınla baş etmek mümkün değildi. Her şey yarım saatte oldu bitti, kül oldu. Bu köy hep yaşlı köyü. Eğer gece olsaydı, %60 yanardık. Çünkü yangın olunca cereyan kesilecek ve karanlık olacaktı. Allah korusun. Buna çok şükrettik. “İçinde de yanabilirdik, en azından canımız kurtuldu” diyerek halimize şükrettik. ” (K9, Kadın, 64, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

Afet sonrası insanların sahip oldukları değerleri ve öncelikleri yeniden değerlendirdiklerinin örneğini sunan iki katılımcı, yangın sonrasında canlarının kurtulmasının kendileri için en önemli öncelik olduğunu ve maddi kayıpların bu önceliği gölgelediğini şöyle ifade etmiştir:

“Ben canımızı kurtardığımıza şükrettim. Buradan giderken aklıma ev gelmedi bile. Gerekirse bir şeyler satarız yenisini yaptırırız dedim...” (K10, Erkek, 65, Çiftçi ve Pazarcı, Evli, Kalemler)

“... Canımızı kurtarmak için hemen harekete geçmem gerekiyordu. Yangına müdahale edemezdik zaten. Yangınla mücadele etme şansımız yoktu, su yoktu. Direkt yanardık Allah korusun. Her şey bittiğinde hayatta olduğumuza çok şükrettim.” (K12, Erkek, 70, Tarımcı, Evli, Kalemler)

Evleri zarar görmediği ve hayatta kaldıkları için büyük bir şükran ve rahatlama duygusu taşıdığını ifade eden bir katılımcı, aynı zamanda maddi kayıpların telafi edilebileceğine olan inancını şöyle aktarmıştır:

“Şükürler olsun ki evimiz yanmadı. Ama yeter ki can sağlığı olsun. Onun dışında yerine gelemeyecek hiçbir şey yok. Her şey tekrar olur Allah'ın izniyle. Bir tek canımız kayboldu yerine gelmez. Buna çok şükrettik.” (K18, Kadın, 55, Serbest meslek, Evli, Sırtkö)

Bir katılımcı, yaşadığı yangın felaketinden belirli bir süre geçtikten sonra daha iyi bir durumda olduğunu ve zor günlerin geride kaldığını şöyle dile getirmiştir:

“Yangından sonra her şey daha karanlık bir hale geldi. Ama şimdi Allah’a şükürler olsun o karanlık günler artık geride kaldı diye inanıyorum...” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

Özellikle can kaybının yaşanmamış olmasına şükreden bir katılımcı, yaşadıkları bu zorlu süreçte sabrın gerekliliğine şöyle dikkat çekmiştir:

“Allah’a şükür her şey olup gider. Sabretmek lazım sadece. Sabretmesen ne yapacaksın? Allah’a şükür her şey olup gider. Ormanlarımız yandı ama filizlendi tekrar. Baştan sonra her şey değişti, ama Allah’a şükürler olsun ki can kaybımız olmadı. Ben 65 yaşına kadar çok şey gördüm, yaşadım. İnsanın sabretmesi gerekiyor.” (K13, Erkek, 73, Emekli ormancı, Evli, Sırtköy)

Yangın sonrasında yaşadıkları değişime sabırla uyum sağladıklarını ifade eden bir katılımcı, sabrın ve şükürün önemini ve meydana gelen değişikliklerin insanların perspektifini nasıl değiştirebileceğini şu sözlerle anlatmıştır:

“Elimizden ne gelir ki. Sadece sabretmeye çalıştık. Mecburduk... İnsanoğlu bir şekilde yeni durumlara alışıyor... Yangından önceki hayatımızla şu anki hayatımız arasında büyük farklar var. Yangından önce her şeyim vardı, hiçbir şeyimi kaybetmemiştim. Şimdi Allah’a şükür yine oldu. Hiçbir noksanımız yok Allah’a şükür...” (K4, Erkek, 70, Emekli otobüs şoförü, Evli, Kalemler)

3.4.2.3. Allah’a Teslimiyet ve Yardımını Hissetme

“Allaha teslimiyet” ve “O’nun yardımını hissetme” tutumları, insanların afetler sonucunda yaşadıkları maddi ve manevi kayıpları kabullenmeye ve bu zorlu dönemi aşmaya yardımcı olabilen olumlu dini başa çıkma mekanizmalarıdır. Manavgat’ta yürütülen bu saha araştırmasında dokuz katılımcı Allah’a teslim olduklarını ve O’ndan gelen yardımı hissettiklerini dile getirmişlerdir. Söz gelimi yaşadığı felakete rağmen kabullenici bir tutum benimseyen bir katılımcı, sıkıntılara isyan etmek yerine her şeyin Allah’tan olduğuna ve O’nun kontrolünde bulunduğuna inandığını aşağıdaki biçimde ifade etmiştir:

“...Başa gelen çekilir, buna inanırım. Her şey Allah’tan. İsyan etmedim, kızmadım hiç Allah korusun. İsyan etsen ne olacak?” (K13, Erkek, 73, Emekli ormancı, Evli, Sırtköy)

Yukarıdaki ifadelerden aynı zamanda katılımcının yangın gibi zor bir afetin ardından dahi umudunu kaybetmediği ve Allah’a güvenerek zorlukların üstesinden gelmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca isyan etmediğini söylerken “Allah korusun” diyerek Allah’a sığınması aynı zamanda bunu kabul edilmeyen bir tutum olarak gördüğünü ve böylece “dini sınırlar içerisinde kalma”ya (Ayten 2012: 51) gayret ettiğini göstermektedir. Yine yaşanan zorluklar karşısında kızgınlık hissedip hissetmediği sorulan bir katılımcı, özellikle isyan etmediğini şöyle belirtmiştir:

“Yok, isyan etmedim. İsyan edilir mi? Allah’tan gelen bir afet. Geldi, geçti. Yaşayacağımız varmış, yaşadık...” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

Karşılaştığı çeşitli zorluklara rağmen olgun bir bakış açısı ortaya koyan bir diğer katılımcı yaşadığı sıkıntıları kader olarak kabul edip sonuçlarının kendi ellerinde olmaması karşısında olanları kabullendiğini vurgulayarak teslimiyetçi bir bakış açısı sergilediğini şöyle açıklamıştır:

“Kabul etmekten başka hiçbir şey elimizden gelmezdi. Zaten biz yangın anında çok uğraştık ama nafile. Elimizden daha iyisi gelmezdi. Allah büyüktür diyorum. Demek ki bunu göreceğimiz, çekeceğimiz varmış. Kaderde bunu yaşamak varmış...” (K11, Kadın, 62, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

“Allah’ın işi” olarak nitelediği olayların gerçekleşmesini doğal kabul edip yangının neden kendilerinin başına geldiğini sorgulamak ve isyan etmek yerine, insanların hayatta kontrol edemeyeceği olaylarla karşılaşabileceği gerçeğini kavrayan bir katılımcı, Allah’a yöneldiğini, teslim olduğunu ve desteğini hissettiğini şöyle paylaşmıştır:

“...İsyan etmedik ama en çok burada olmayışımıza üzüldük. Acaba burada olsaydık evimizi kurtarabilir miydik diye düşündük. Sen kapıyı çekip gidiyorsun. Allah’ın işi ya insan kaza da geçirebilir. Her şey bizim için bu dünyada. Neden bu yangın bizim başımıza geldi diye düşünmedik yani. Olabilir. Her an her şey olabilir. Ama tabii ki de o anda gelip yangını gördüğümüzde dehşete kapıldık, şok olduk, ağladık. Emeklerimize üzüldük. Zor bir durumdu... O’ndan başka kimimiz var ki. Her bir durumumuzu,

derdimizi O biliyor. O'na dayandık. Ve tabii Rabbim dualarımızı işitti ve yardım etti....” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Afet sonrasında yaşamlarının birçok açıdan büyük değişikliklere uğradığını belirten bir katılımcı, ilahi yardıma olan güvenini ve zorlukların üstesinden gelmede Allah'ın yardımının olduğunu inandığını şöyle ifade etmiştir:

“Baştan aşağı her şeyimiz değişti, beden de, ruhen de değişti A'dan Z'ye değişti her şey. Önceki yaşantımızdan hiçbir şey kalmadı. Evimizde de kendimizde de. Ama Allah yardım ediyor...” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

Allah'ın yol göstericiliğine ve kendilerine yardım ettiğine ve edeceğine derinden inanan bir katılımcı, “Allah'tan başka kimsem yok” diyerek afet anında gerçek anlamda güvendiği ve dayandığı tek varlığın Allah olduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

“...Biliyorum ki Allah bize yardım ediyor ve edecek de. Benim Allah'tan başka kimsem yok diye düşünüyorum. Bunu bu süreçte daha iyi anladım. Zor anında Allah'tan başka kimse yok yanında. Ama Allah büyük elbet bir yol gösterir.” (K8, Kadın, 44, Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Doğal afetleri “Allah'ın işi” veya “Allah'tan gelen doğa olayları” olarak kabul eden afetzedelerin bu travmatik deneyimin bir daha yaşanmaması için Allah'a dua ettikleri, ibadete daha çok yöneldikleri ve Allah'ın her zaman kendileri ile birlikte olduğunu düşünerek O'nun yardımını hissettikleri gözlemlenmiştir. Bu, doğal afetlerden sonra dini başa çıkmanın kullanıldığını ortaya koyan birçok çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir (bkz. Demir 2016: 18; Adhikari Baral 2019: 6). Bununla birlikte Allah'ı devamlı kendisi ile birlikte düşünen insanın daha az kaygı ve stres içinde olacağı, beden ve ruh sağlığı açısından daha az şikayetçi olacağı da yapılan bir araştırma tarafından desteklenmiştir (Pargament 1996: 220).

3.4.2.4. Her Olayda Hayrın Olduğu İnancı

Her olayda hayrın olduğu inancı, bireylerin yaşadığı zorlukları “potansiyel olarak hayırlı” (Ayten 2012: 50) değerlendirmelerini açıklamaktadır. Bu bağlamda sıkıntıları Allah'ın birer imtihanı olarak görmek, sabrın olumlu sonuçlar doğuracağına inanmak, her şerde bir hayrın bulunduğu inanmak, yaşadıklarını olumlu bir bakış açısından görmek ve zorlukların kendisini olgunlaştıracağını düşünmek gibi yaklaşımlar söz konusudur. Araştırmamızda altı katılımcının bu dini başa çıkma

tutumunu sergilediği görülmüştür. Örneğin inançlı olduğunu vurgulayan bir katılımcı, zamanla her şeyde bir hayrın olduğu inancından sağladığı güçle kendini teselli etmeye çalıştığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“İnançlı bir insanım. Bana en çok kuvvet veren bu oldu. Her şeyde bir hayır vardır deyip kendimi teselli etmeye çalıştım.” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

Bir katılımcı yaşanan felaketin ardından da bir hayrın olabileceğine inanarak, bundan çıkartılabilen dersler hakkındaki düşüncelerini paylaşmış ve olumsuz bir olayın ardından bile geleceğe yönelik olumlu adımlar atmanın mümkün olduğunu şu sözlerle göstermiştir:

“Derler ya her şeyin arkasında bir hayır vardır diye. Bunda da vardır bir hayır diye inanıyorum. Yapamadığımız şeyleri göreceğiz belki bu sayede. Her olmayan işte bir hayır vardır. Köyümüz için ne yapabiliriz? Sorusu üzerine kafa yormaya başladım. Çıkarttığım ders şu oldu: bizim köyümüzü orman yaktı. Çam ağaçları yaktı. Çam ağacı benzin dökmüş gibi yanıyor. Kozalak atması da ayrı bir dert. Katıldığım toplantılarda da ifade ettim bunu ve mantıklı da buldular. Bence köy yerleşim alanlarının en az 500 metre yakınına çam ağacı dikilmemeli. Belirli bir mesafeden sonra o köye doğru olan boşluk da bitkilerle süslenebilir. Keçiboynuzu, defne, zeytin ağacı mesela daha az yanıyor.” (K17, Erkek, 65, Muhtar, Evli, Sırtköy)

Olumsuz veya şer gibi gözüken durumların içinde dahi güzellik veya hayırların bulunabileceğine değinen bir başka katılımcı, yangın felaketi sonrasında insanların dayanışma ve yardımlaşma içinde olmalarını ve böylece güzel insanlarla tanışıp dostluklar kurduklarını hayırlı olarak değerlendirmiştir.

“Ben bu yangının bir yandan kötü diğer yandan da iyi olduğunu düşünüyorum. Neden iyi diye soracak olursan: yangın olmasaydı bu kadar iyi insanı tanımayacaktım. Bizim insanımız çok duyarlı... Güzel insanlarla tanıştık, dost olduk. Tamam yangının kendisi çok büyük bir felaket. Allah kimseye göstermesin. Ama içinde nice güzellik ve hayırlar da var...” (K7, Kadın, 55, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

3.4.2.5. Tövbe Etme

Yaşadıkları zorlayıcı olay karşısında isyan ettiğini belirten beş katılımcıdan üçü, daha sonra pişmanlık duyduğunu ve tövbe ettiğini belirtmiştir. Bahsi edilen katılımcının ifadelerinin devamında isyan ve sorgulama sürecinin ardından hissettiği şükür ve tövbeye işaret etmiştir. Örneğin bir katılımcı, felaketten sağ kurtulduğu için şükrettiğini ve bu süreçte Allah'a yönelerek tövbe ettiğini şöyle paylaşmıştır:

“... Ama şu an Allah’a tövbe ediyorum o zaman isyankar olduğum için...”

(K8, Kadın, 44 Otel işçisi, Bekar, Dikmen)

Yaşadığı felaket sonrasında başına gelen olayları sorgularken, kardeşinin Allah'ın insanları imtihan ettiğini ve zorlukların bir tür sınav olduğunu belirten öğüdü ile karşılaşan bir katılımcı, isyan duygularını dizginleyebildiğini ve Allah’a tövbe ettiğini şu sözlerle aktarmıştır:

“Ben “Neden bizim başımıza geldi?” deyince, kardeşim beni uyardı, o Kur’an kursunda okudu: “Abla isyan etme, Allah imtihan eder. N’apıyorsun sen, sen şaşırdın mı?” Sonra ben sakinleşince gerçekten de hak verdim kardeşime. Tövbe ettim...” (K2, Kadın, 51, Aşçı, Evli, Kalemler)

Başta Allah'a karşı asi olduğunu, ancak daha sonra günahının farkına vararak Allah'a tövbe ettiğini ve bağışlanma dilediğini söyleyen bir katılımcı, bu dönüşümü şöyle açıklamıştır:

“İsyan ettik, Allah’a asi olduk, Allah affetsin. İster istemez günaha girdik, ama tövbesini de ettik...” (K1, Kadın, 54, Ev hanımı, Evli, Kalemler)

SONUÇ

28 Temmuz 2021 ve 8 Ağustos 2021 tarihleri arasında Antalya'nın Manavgat ilçesinde meydana gelen orman yangınlarına şahit olan 20 afetzede ile gerçekleştirilen bu tez çalışmasında dini yükleme ve dini başa çıkma konuları üzerinde durulmuştur. Bu tezin giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, sınırları ve yöntemi gibi bilgilere yer verilmiş ve gözden geçirilen tüm ulusal ve uluslararası akademik kaynaklar ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir. Ardından doğal afetlerin psikolojik etkileri, atıf/yükleme teorisi, dini yükleme, başa çıkma ve dini başa çıkma konularına dair detaylı bir kavramsal çerçeve ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde ise saha araştırmasına yer verilmiş ve afetzedelerle derinlemesine yapılan mülakatın sonuçları ve gözleme dayalı bulgular analiz edilmiştir. Sözü edilen son bölümde katılımcıların demografik özellikleri, yangın ile karşılaşma anındaki tutumları, yangın sonrasında afetzedelerin karşılaştıkları sorunlar, afetzedelerin yangın benzetmeleri ve onu algılama ve açıklama biçimleri gibi dini yüklemeleri ve son olarak katılımcıların yaşadıkları zorluklarla dini başa çıkma tutumlarına dair elde edilen bulgular yorumlanarak sunulmuştur. Gerek çalışma süresince yapılan kapsamlı literatür taramasına gerekse saha araştırmasına binaen aşağıdaki sonuçları elde ettiğimiz söylenebilir:

Yapılan mülakat sonucunda katılımcıların yangın gibi büyük bir tehdit ile karşılaşma anındaki ilk tepkilerinin şok, inkar, karmaşa, korku, dehşet ve panik hisleri olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca kayıplar ve zorluklarla nasıl başa çıkacaklarını, hayatlarını ve evlerini nasıl yeniden inşa edeceklerini düşünerek geleceğe dair kaygı ve endişelerin söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların %80'inin o zorlu anda Allah'a yöneldiği ve dua ettiği ortaya çıkmıştır.

Afetzedelerin nispeten daha sağlıklı değerlendirmeler yapabildiği yangın sonrası süreçte çeşitli problemlerle yüzleştikleri bir gerçektir. Bu sıkıntılar arasında can kayıpları, yaralanmalar, yangına bağlı olan veya bununla daha da artan sağlık sorunları gibi fiziksel sorunlar söz konusu olduğu gibi maddi kayıplar ve gelir kaynaklarının yanması, hayvanların ve tarlaların yanması gibi ekonomik türden sıkıntılar da bulunmaktadır. Bu hususta evin yalnızca bir maddi kayıp olarak değerlendirilemeyeceği aynı zamanda insanların hayatında derin etkiler yaratan birtakım duygusal, sosyal ve psikolojik boyutlar içerdiği ifade edilmiştir.

Yangın afetinden etkilenen katılımcılarda çeşitli psikolojik sorunların meydana geldiği gözlemlenmiştir. Bu noktada yaşadıkları yas sürecinde yoğun stres, depresyon, anksiyete, uyku bozuklukları, iştah kaybı, unutkanlık, dikkat bozukluğu, öfke ve sinirlilik hali yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların hayvanlarını, bahçe ve tarlalarını kaybetmeleri de kendilerinde derin bir üzüntü meydana getirmiştir. Afetzedelerin hayvanlarından ve bitkilerinden bahsederken aralarında güçlü

bir duygusal bağın söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Kendilerini koruyabilmek veya ailelerine odaklanabilmek için onlara yardım edemedikleri için pişmanlık ve suçluluk hissettikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %80'i Manavgat yangınında müdahalenin yetersiz olması sebebiyle büyük bir öfke hissettiğini dile getirmiştir. Afetzedeler yaşadıkları maddi ve manevi zorluklarla başa çıkabilmeleri ve öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bu süreçte maddi yardımın yanı sıra psikolojik ve manevi destek, tıbbi yardım ve topluluk dayanışmasına ihtiyaç duymaktadır. Bahsedilen bu faktörlerin afetzedelerin toparlanma sürecinde önemli rol oynadığı da araştırma sonuçlarından biridir. Katılımcıların tamamı toplumsal dayanışma ve gelen yardımlardan ötürü son derece memnun olduklarını ifade etmiştir. Ancak afetzedelerin yarısından fazlası yardımların paylaşılması konusundaki adaletsizliğe kızgınlık duyduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak katılımcıların %30'u akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıfladığına işaret etmiştir. Bu noktada özellikle insanların mal mülk sahibi olma konusundaki kıskançlıkları, yıkımdan sonra yeniden düzen kurma çabasında olan afetzedelerin bu süreçte kendilerine odaklanmaları ve bu nedenle insanların birbirleriyle iletişim kurma veya yardımlaşma konusunda sınırlı bir kapasiteye sahip olmaları gibi etmenlerin etkili olduğu araştırmada ortaya çıkmıştır.

Yangından sonra hayatları tümüyle değişen katılımcılar, hayattaki olaylara dair bakış açılarının farklılaştığını belirtmişlerdir. Katılımcıların %35'i yangından sonra kendilerinde empatinin arttığını dile getirmiştir. Afetzedeler hayatlarındaki öncelikleri yeniden değerlendirdiklerini ve yeni bir manevi perspektif kazandıklarını vurgulamıştır. Bu bağlamda katılımcıların %30'u maddi değerlere yükledikleri önemin gölgelendiğini, bunun yerine sağlık ve aile bağları gibi değerlere daha büyük bir önem atfettiklerini belirtmiştir.

Yangına dair yapılan dini yüklemeler başlığının altında katılımcıların yangın anını neye benzettikleri ve yaşadıkları felaketi nasıl algılayıp, açıkladıkları incelenmiştir. Katılımcıların yangın benzetmelerinin, cehennem, kıyamet ve mahşer günü olmak üzere büyük oranda dini benzetmeler olduğu dikkat çekmiştir. Şöyle ki katılımcıların %45'i yangını cehenneme benzettiğini söylerken, %25'i kıyamet günü benzetmesini yapmıştır. Ayrıca %30'a tekabül eden geriye kalan katılımcıların yangını hızla gelen büyük deniz dalgasına, korku filmi sahnelerine, filmlerde ejderhaların ateş püskürtmesine ve savaş alanına benzettikleri görülmüştür. Afetzedelerin yangını nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları sorulduğunda ise katılımcıların %40'ının yangını, bilimsel açıklaması olan ve Allah'tan gelen bir doğa olayı olarak gördüğü bulgulanmıştır. Katılımcıların %35'i kasıtlı yakılmanın söz konusu olduğuna inandığını belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcıların %45'i kader, ilahi uyarı ve imtihan gibi dini atıflarda bulunmuştur. Bir katılımcının ise yangını kendisinin uğursuz olmasına yüklemesi dikkat çekmiştir.

Afetzedelerin hayatlarının derinden etkilediği için bu zorlu süreçte farklı başa çıkma yöntemleri kullandıkları gözlemlenmiştir. Manavgat örneğinde katılımcıların ifadelerinde yer alan barınma, yiyecek, su, giyim gibi acil ihtiyaçların karşılanması, tehlikeli bölgeden uzaklaşıp kiraya geçme gibi somut adımlar problem odaklı başa çıkmaya örnek gösterilebilir. Bununla birlikte afetlerin aynı zamanda neden olduğu psikolojik ve manevi sorunlarla baş etmek için duygu odaklı veya dini başa çıkma stratejilerine başvurulduğu gözlemlenmiştir. Şüphesiz dini inançlar ve değerler bu gibi süreçlerde birçok insan için güçlü bir destek kaynağı oluşturmaktadır.

Afetzedelerin dini başa çıkma tutumları incelendiğinde, katılımcılar arasında bu felaketin neden başına geldiğini sorgulayanlar, Allah'a kızgınlık duyan ve isyan edenler ve ibadetlerinin boşa gittiği düşüncesine kapılarak ibadetlerden uzaklaşanların olduğu bulunmuştur. Bu kişilerin yaşadıklarını hak edecek ne yaptıklarını sorguladıkları ve yangını bir ceza ya da uğursuzluk olarak yorumladıkları görülmüştür. Doğal afetlerde olduğu gibi acı veya büyük kayıpların yaşanması sonucunda, bu tür olumsuz olarak adlandırılabilen tepki ve tutumlarının, dini başa çıkma sürecinin bir parçasını oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan olumlu dini başa çıkma stratejilerinin katılımcılar arasında daha yoğun olarak sergilendiği görülmüştür. Afetzedelerin dua ve ibadete yönelme, şükür, sabır, teslimiyet, Allah'ın yardımını hissetme, her olayda hayrın olduğu inancı ve tövbe etme gibi olumlu dini başa çıkma tutumlarını benimsedikleri tespit edilmiştir. Bu hususta afet anında isyan ettiğini ifade eden katılımcılardan biri hariç hepsi bundan pişmanlık duyarak tövbe ettiklerini paylaşmıştır. Ayrıca katılımcıların %90'ı yangından sonra daha fazla dua ve ibadete yöneldiklerini dile getirmiştir. Ölüm tehlikesinin olduğu bu afet sonucunda katılımcıların %80'i hayatta olmalarına şükrettiğini belirtmiştir. Katılımcıların %45'i Allah'a teslim olmalarının ve Allah'tan gelen yardımı hissetmelerinin kendilerine teselli verdiğini dile getirmiştir. Katılımcıların %30'u çıkardıkları dersler ve bu zorluğun kendilerini olgunlaştırdığına inanarak, yangın afetini kısmen hayırlı olarak gördüklerini belirtmiştir. Yaşanılan sıkıntıları Allah'ın birer imtihanı olarak görmek, sabrın olumlu sonuçlar doğuracağına inanmak, her olayda hayrın bulunduğuna inanmak, manevi değerleri öncelemek ve pekiştirmek olumlu dini başa çıkmayı etkileyen unsurlardır. Afet sonrasındaki bu zorlu süreçte yardımlaşma ve toplumsal dayanışmanın yanında manevi psikolojik destekten faydalanmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızda ortaya konan teorik bilgi, bulgu ve yorumlardan hareketle şu önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Ülkemizde çok yakın bir zaman önce asrın felaketi olarak nitelenen 6 Şubat 2023 tarihinde saat 04.17'de Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde 7,7 büyüklüğünde ve aynı gün saat 13.24'te ise 7,6 büyüklüğünde meydana gelen büyük bir deprem yaşanmıştır. Bu deprem, 11 ilimizi kapsayacak

genişlikte olup, büyük maddi ve manevi yıkım ve kayıplara yol açmıştır. Depremi etkilediği illerde yapılacak her türlü saha araştırmasına ihtiyaç duyulmaktadır ve bu konu önemsenmelidir.

2. Afeti bizzat yaşayanlar, onların aile fertleri ve yakınları, afetzedelere yardım edenler ve yaşanan olaylara medya yoluyla tanık olan bireyler olmak üzere afetten etkilenen pek çok grup bulunmaktadır. Yapılan araştırmaların ekseriyeti afete bizzat şahit olmuş insanlar üzerine odaklanmıştır. Afetzedeler dışında sayılan diğer gruplarla ilgili çok sınırlı çalışmalar söz konusudur. Bu alanların da incelenmesi ve saha araştırmaların yürütülmesi çok önemli ve anlamlı olacaktır. Örneğin afetzedelere yardım edenler grubuna yakından baktığımızda birçoğunun kendi bireysel hayatlarında bazı olumsuz etkilere maruz kaldıkları söylenebilir. Korkular, felaketin tekrarlayan görüntüleri, başkalarını kurtaramadığı veya yardım edemediği için suçluluk duyma gibi haller araştırılıp, bir saha araştırmasıyla desteklenmesi önerilebilir.

3. Bu tezde nitel bir araştırma yöntemi olan derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Alanda çalışma yapacak kişilerin ayrıca nicel araştırma metodu olan anket yöntemini kullanmak suretiyle katılımcı sayısı artırılarak daha kapsamlı bir çalışma hazırlamaları mümkündür.

4. Bu tez 2021 yılında ülkemizde meydana gelen yangından alan itibarıyla en çok etkilenen Manavgat ilçesinin belirli köylerinde ikamet eden yangınzedelerle sınırlıdır. Konuya daha geniş bir perspektiften bakılabilmesi için farklı şehir ve köylerde benzer çalışmaların yürütülmesi tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abanoz, S. (2020), “Türkiye’de Yapılan “Dinî Başa Çıkma” Konulu Araştırmalar Hakkında Bir Değerlendirme”, *Eskiye Dergisi*, 40: 407-429.
- Adhikari Baral, I., K.C. B. (2019), “Post-traumatic Stress Disorder and Coping Strategies Among Adult Survivors of Earthquake”, *Nepal: BMC Psychiatry* 19/118.
- Adler, A. (1964), *Hayatın Manası*, (Çev. H. Özgü), İstanbul: Özgü Yayınevi.
- Aflakseir, A., & Coleman, P. G. (2009), “The Influence of Religious Coping on the Mental Health of Disabled Iranian War Veterans”, *Mental Health, Religion & Culture*, 12/2: 175–190.
- Anastasova, R. (2014), *Understanding the Role of Religion in Coping After Trauma: Resilience, Post-traumatic Growth and Difference in Coping Mechanisms*, Master Thesis, Victimology and Criminal Justice, Tilburg University.
- Ano, G. G., & Vasconcelles, E. B. (2005), “Religious Coping and Psychological Adjustment To Stress: A Meta-analysis”, *Journal of Clinical Psychology*, 61/4: 461-480.
- Arslantaş, N. (2003), *İslam Dünyasında Depremler Ve Algılanma Biçimleri*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Avcı, M. & Korkmaz, M. (2021), “Türkiye’de Orman Yangını Sorunu: Güncel Bazı Konular Üzerine Değerlendirmeler”, *Turkish Journal of Forestry*, 22/3: 229-240.
- Ayanoğlu, S., Döloğlu, M., Gül, E. (2017), “Sadece Bir Yangın Mı? Ekolojik ve Sosyo-ekonomik Açından Orman Yangınları”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 10/2: 32-35.
- Ayten, A. (2012), *Tanrı’ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-sosyal Bir Araştırma*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A., Sağır, Z. (2014), “Dindarlık, Dini Başa Çıkma Ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47, ss. 5-18.
- Ayten, A. (Ed.), (2015), *Din, Erdem ve Sağlık*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Ayten, A., Hussain, A. M. (2020), *Psychology and Islam*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Bahadır, A. (2002), *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*, İstanbul: İnsan Yayınları.

- Bala, M. B. (2021), Deprem Yaşayan Bireylerde Dini Başa Çıkma (2011 Van Depremi Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balaban Salı, J. (2012), Verilerin Toplanması. A. Şimşek (Ed.) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, s. 134-162.
- Baldwin, J. (2018), *Trauma-Sensitive Theology: Thinking Theologically in the Era of Trauma*, Oregon: Cascade Books.
- Baltacı, A. (2018), “Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, BEÜ SBE Dergisi, 7/1: 231-274.
- Becker, H. C. J. (2014), Farmers' Experiences and Coping After Disastrous Veld Fires in the North West Province, North-West University Master Dissertation in Psychology.
- Bem, D. J. (1965), “An Experimental Analysis Of Self-Persuasion”, *Journal of Experimental Social Psychology*, 1/3: 199-218.
- Brewin, C. R., Andrews, B., & Valentine, J. D. (2000), “Meta-analysis of Risk Factors for Posttraumatic Stress Disorder in Trauma-exposed Adults”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68/5: 748-766.
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2009), “Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma”. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, H., Baykal, N. B. ve Memur, H. N. K. (2020), “Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri”. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 8/1: 379-406.
- Clark, W. H. (1958), *The Psychology of Religion: An Introduction to Religious Experience and Behavior*, Macmillan.
- Cüceloğlu, D. (1997), *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Demir, R. (2016), *Afet Psikolojisi ve Sosyolojisi*, Acil Durum ve Afet Yönetimi Önlisans Programı, İstanbul Üniversitesi AÖF.
- Duman, M. Z. (2016), *Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din Depremlerin Dini İnanç ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Düzgüner, S. (2013), Maneviyat Algısı ve Diğerkamılıkla İlişkisi (Kan Bağışı Örneğinde Türkiye ve Amerika Karşılaştırmalı Nitel Bir Araştırma), Doktora Tezi, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ekşi, H. (2001), Başaçıkma, Dini Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması, Doktora Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, C. N. ve Aksoy, Ö. N. (2020), “Deprem Stresi ile Baş Etme Stratejileri (Balıkesir Karesi İlçesi Paşaalanı Mahallesi Örneği)”, Sosyal Bilimler Akademi Dergisi. 3(2), 88-103.
- Ergin, A., Uzun, S. U., Bozkurt, A. İ. (2013), “Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Stresle Başa Çıkma Yöntemleri ve Bu Yöntemlerin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi”, Fırat Tıp Dergisi, 19/1: 31-37.
- Foa, E. B., Stein, D. J., & McFarlane, A. C. (2006), “Symptomatology and Psychopathology of Mental Health Problems After Disaster”, The Journal of clinical psychiatry, 67 Suppl 2, 15–25.
- Frankl, V. E. (2023), *İnsanın Anlam Arayışı*, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Freedman, J. L., Sears, D. O., Carlsmith J. M. (2003), *Sosyal Psikoloji*, (Çev. A. Dönmez), Ankara: İmge Kitabevi.
- Gençöz, F., Vatan, S. & Lester, D. (2006), “Umutsuzluk, Çaresizlik ve Talihsizlik Ölçeği’nin Türk Örnekleminde Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”, Kriz Dergisi, 14 /1: 21-29.
- Göcen, G. (2014), *Şükür - Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Gülmez, Ü. (2008), Deprem Felaketi Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürses, İ. (2008), “Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/2: 359-377.
- Hacıoğlu, M., Aker, T., Kutlar, T., & Yaman, M. (2002), “Deprem Tipi Travma Sonrasında Gelişen Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri Alt Tipleri”, Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 15: 4-15.
- Harrison, M. O., Koenig, H. G., Hays, J. C., Eme-Akwari, A. G. ve Pargament, K. I. (2001), “The Epidemiology of Religious Coping: A Review of Recent Literature”, International Review of Psychiatry, 13/2: 86-93.
- Heider, F. (1958), *The Psychology of Interpersonal Relations*, John Wiley & Sons Inc.
- Hodgkinson, P. E., & Stewart, M. (1998), *Coping with Catastrophe: A Handbook of Post-disaster Psychosocial Aftercare* (2nd ed.), Routledge.
- Horozcu, Ü. (2015), *Din Psikolojisi - Ders Kitabı*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

- Hökelekli, H. (1993), *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2008), *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları.
- İmamoğlu, A. V. (2004), “Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler ve Dini İçerikleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, 8/20: 79-88.
- İnci, F., Boztepe, H. (2013), “Travma Sonrası Büyüme: Öldürmeyen Acı Güçlendirir mi?”, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4/2: 80-84.
- James, W. (1962), *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. The London: Fontana Library.
- Kadıoğlu, M. (2017), Editör: A. Çakan, *Afet Affetmez*.
- Kısa, C. (2005), *Carl Gustav Jung’da Din ve Bireyleşme Süreci*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Koenig, H. G. (1998), “Religious Attitudes and Practices of Hospitalized Medically ill Older Adults”. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 13: 213-224.
- Kolukırk, S., Arslan, D. A. ve Yılmaz, G. (2022), “Orman Yangınlarının Toplumsal Etkileri ve Görünümü: Medya Paylaşımlarında 2021 Büyük Antalya-Manavgat Yangını”, *Afet ve Risk Dergisi*, 5/2: 560-580.
- Köse, A., Küçükcan, T. (2000), *Doğal Afetler ve Din - Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyal Bir İnceleme*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, A., Ayten, A. (2012), *Din Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kukuoğlu, A. (2018), “Doğal Afetler Sonrası Yaşanan Travmalar ve Örnek Bir Psikoeğitim Programı”, *Afet ve Risk Dergisi*, 1/1: 39-52.
- Kula, M. N. (2000), “Deprem ve Kıyamet Benzetmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/9: 1-6.
- Kula, M. N. (2002), “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1: 234-255.
- Kula, M. N. (2005), *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Kurt, A. A. (2013), Araştırmaların Raporlaştırılması, Kurt, A. A. (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, s. 139-165.
- Lazarus R. S. (1966), *Psychological Stress and the Coping Process*, New York: McGraw-Hill.
- Lazarus R. S., Folkman S. (1984), *Stress, Appraisal, and Coping*, New York: Springer Publishing.

- Lupfer, M. B., Brock, K. F., & DePaola, S. J. (1992), "The Use of Secular and Religious Attributions to Explain Everyday Behavior", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 31/4: 486-503.
- Miner, M. H., & McKnight, J. (1999), "Religious Attributions: Situational Factors and Effects on Coping, *Journal for the Scientific Study of Religion*", 38/2: 274-286.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, E., & Kaniasty, K. (2002), "60,000 Disaster Victims Speak: Part I. An Empirical Review of the Empirical Literature, 1981-2001", *Psychiatry*, 65/3: 207-239.
- Okumuş, E. (2002), "Tabi Afetler, Din ve Toplum Marmara Depremi Örneği". *İslami Araştırmalar Dergisi*, 15/3: 339-373.
- Özgen, F., Aydın, H. (1999), "Posttraumatic Stress Disorder". *Turkish Journal of Clinical Psychiatry*, 2/1: 34-41.
- Özkan, N. K., Alğan, S., Akkaya, H. (2014), "Yanıklı Hastanın Değerlendirilmesi ve Tedavi Yaklaşımının Belirlenmesi", *Ankara Med Journal*, 14/4: 170 -175.
- Özkazanç, N. K., Ertuğrul, M. (2011), "Orman Yangınlarının Fauna Üzerine Etkileri", *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 13/19: 128-135.
- Pargament, K.I., Ensing, D.S., Falgout, K. vd. (1990), "God Help Me: (I): Religious Coping Efforts as Predictors of the Outcomes to Significant Negative Life Events". *American Journal of Community Psychology*, 18: 793–824.
- Pargament, K. I. (1996). "Religious Methods of Coping: Resources for the Conservation and Transformation of Significance". In E. P. Shafranske (Ed.), *Religion and the clinical practice of psychology* (pp. 215-239). American Psychological Association.
- Pargament, K. I. (1997). *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: The Guilford Press.
- Pargament, K. I., Koenig, H. G., & Perez, L. M. (2000), "The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE", *Journal of Clinical Psychology*, 56/4: 519–543.
- Pargament, K. I. (2003), "Tanrım Bana Yardım Et: Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru", (Çev. A. Albayrak), *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji Dergisi*, 3/9: 207-238.
- Pargament, K. I. (2005), "Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme", (Çev. A. U. Mehmedoğlu), *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1: 279-313.

- Pargament, K. I., Ano, G. G., & Wachholtz, A. B. (2005), *The Religious Dimension of Coping: Advances in Theory, Research, and Practice*, in R. F. Paloutzian & C. L. Park (Eds.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (pp. 479–495). The Guilford Press.
- Peker, H. (2000), *Din Psikolojisi*. Samsun: Aksiseda Matbaası.
- Piri, S., Kabakçı, E. (2007), “Düşünce- Eylem Kaynaşması, Yükleme Biçimleri, Depressif ve Obsesif-Kompulsif Belirtiler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18/3: 197-206.
- Rosmarin, D. H., Pargament, K. I., Krumrei, E. J., & Flannelly, K. J. (2009), “Religious Coping Among Jews: Development and Initial Validation Of The JCOPE”, *Journal of clinical psychology*, 65/7: 670-683.
- Schachter, S., & Singer, J. (1962), “Cognitive, Social, And Physiological Determinants of Emotional State”, *Psychological Review*, 69/5: 379-399.
- Schaefer, C. A., Gorough, R. L. (1993), “Situational and Personal Variations in Religious Coping”, *Journal for The Scientific Study of Religion*, 32/2: 136–147.
- Silver, R.L. and Wortman, C.B. (1980), *Coping with Undesirable Life Events*. In: Garber, J. and Seligman, M.E.P., Eds., *Human Helplessness: Theory and Application*, Academic Press, New York.
- Spilka, B., McIntosh, D. (Ed.) (1997), *The Psychology of Religion - Theoretical Approaches*. Oxford: Westview Press. A Division of Harper Collins Publishers.
- Spilka, B., Shaver, P. R., & Kirkpatrick, L. A. (1985), “A General Attribution Theory for the Psychology of Religion”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24/1: 1-20.
- Şimşek, A. (Ed.) (2012), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2653, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1619.
- Tarhan, N. (2019, 7 Nisan), “Deprem Psikolojisi”. <https://nevzattarhan.com.tr/deprem-psikolojisi.html> adresinden alındı.
- Temiz, Y. E. (2019), *Dua ve Başa Çıkma - Dua Türleri ve Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki*, Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Topuz, İ. (2003), *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Weiner, B. (2010), “The Development of an Attribution-based Theory of Motivation: A History of Ideas”, *Educational Psychologist*, 45/1: 28-36.

- Wong, P. T. P., & Weiner, B. (1981), “When People Ask “Why” Questions, and the Heuristic of Attributional Search”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 40: 650-663.
- Yaparel, R. (1994), “Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı VIII: 275-299.
- Yapıcı, A. (2003), “Fiziksel ve Sosyal Hadiselerde Sebep Atfetmede Dinin Rolü”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1: 127-165.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, S. ve Işitan, İ. (2012), “Doğal Afetlerin Psiko-sosyal Sonuçları: Van Depremi Örneği”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6/11: 7-29.
- <https://www.cdc.gov/disasters/wildfires/afterfire.html> 18.04.2023.
- <https://www.cdc.gov/disasters/wildfires/beforefire.html> 18.04.2023.
- <https://emergency.cdc.gov/coping/selfcare.asp>; 18.04.2023.
- <https://www.verywellmind.com/coping-with-natural-disasters-2797570> 18.04.2023.

EKLER

EK1: MÜLAKAT SORULARI

1. Kendinizi kısaca tanıtır mısınız? (cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek, ikamet edilen köy)
Yangın felaketinden önceki günlük hayatınızı anlatır mısınız?
2. Yangın haberini ilk nasıl öğrendiniz? O anda neler hissettiniz, neler geçti zihninizden?
Yangını/alevleri ilk gördüğünüzde tepkiniz ne oldu?
3. Yangında yaşadıklarınızı bizimle paylaşır mısınız? Eviniz hasar gördü mü? Maddi kaybınız oldu mu? Herhangi bir yaralanmayla karşılaştınız mı? Bir yakınınızı, dostunuzu kaybettiniz mi? Bunlar size ne hissettirdi? Yangın sırasında karşılaştığınız en dramatik an/olay nedir?
4. Yangın birkaç gün devam ettiğinde düşünceleriniz ve duygularınız neler idi? Yangın söndürülemezince ne hissettiniz ve düşündünüz? Yangın sırasında umutsuzluk yaşadınız mı? Yangın sırasında dini duygu ve davranışlarınızda bir değişiklik oldu mu? Yangın söndürülünce neler yaşandı?
5. Hayvanlar ve bitkilerin zor durumda olduğunu görünce neler hissettiniz? Masum canlıların acı çekmesini nasıl açıkladınız? Allah'a kızdınız mı? Ona sığındınız mı?
6. Maddi ve manevi kayıplarınız ile başa çıkmak için neler yaptınız? Bunlarla mücadele etmek için neler yaptınız?
7. Yangın anını neye benzettiniz? Yangın sizce nedir? Bir cümleyle veya bir sözcükle açıklayabilir misiniz?
8. Felaketten sonra en çok ne tür sorunlar yaşadınız? Bunlar arasında psikolojik sorunlar var mıydı ve bunlar nelerdi?
9. Sizce bu yangın neden kaynaklandı? Yangını nasıl algıladınız? Burada yangın çıkmasını neye bağlıyorsunuz? Neden bizim başımıza geldi diye düşündünüz mü?
10. Felaketten önceki hayatınıza göre felaketten sonraki hayatınızda neler değişti? Bunlar içerisinde dini bir değişim var mı? Yangın sonrasında olaylara ve dünyaya karşı bakış açınızda değişimler oldu mu?
11. Sizce yangın sırasında toplumsal dayanışma arttı mı, azaldı mı? Yangın söndürme çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Kurumlardan ve kişilerden gelen destekler hakkında ne düşünüyorsunuz? Yardımların dağıtımı hakkında ne düşünüyorsunuz?
12. Yangından ders alındı mı? Sizce bu tür felaketlerin yaşanmaması için neler yapılabilir?